

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická
Katedra právních dějin**

Rigorózní práce

**HORNICTVÍ, HORNÍ PRÁVO A POKUSY O ZÁSAHY DO
VLASTNICKÝCH STRUKTUR V HORNÍM PRŮMYSLU V
RAKOUSKÉ MONARCHII A ČESKOSLOVENSKU
(1854-1938)**

2016

Mgr. Jan Lamka

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická
Katedra právních dějin**

Rigorózní práce

**HORNICTVÍ, HORNÍ PRÁVO A POKUSY O ZÁSAHY DO
VLASTNICKÝCH STRUKTUR V HORNÍM PRŮMYSLU V
RAKOUSKÉ MONARCHII A ČESKOSLOVENSKU
(1854-1938)**

Obor: Právní dějiny

Plzeň, 2016

Mgr. Jan Lamka

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předloženou rigorózní vypracoval samostatně a že všechna použitá literatura a prameny byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Plzni, dne: 27. září 2016

Mgr. Jan Lamka

Poděkování

Děkuji paní profesorce JUDr. PhDr. Karolině Adamové, DSc. za zpřístupnění svého soukromého archivu.

OBSAH

Úvodem	6
Terminologie nezbytná k zamyšlení se nad socializací důlního hospodářství - vybrané pojmy	10
Prameny horního práva	14
Stavební právo v hornictví	16
Zestátnění dolů v rakouské monarchii?	19
Příčiny socializačních snah v hornictví a zemědělství na počátku první ČSR	26
T. G. Masaryk a jeho názory na socializaci	28
Hornická akademie	30
Vytvoření geologického ústavu v roce vyhlášení samostatného Československého státu	32
Správa v hornictví	36
Nostrifikace průmyslu, zejména horního	38
K reformě uhelného průmyslu za první ČSR v roce 1919	41
K otázce výpomoci státním zaměstnancům	46
Socializace v cizině jako inspirační zdroj pro socializační snahy v Československu	48
Socializace v Německu - příklad socializace, která pokročila nejdále z evropských zemí	59
Návrhy na zestátnění ev. znárodnění dolů v Československu ve dvacátých letech	62
Karel Engliš k otázce socializace důlního hospodářství	70
Repliky navrhovatelů parlamentních osnov proti kritice znalců socializačních návrhů	72
Naftový průmysl v Československu	75
Konec socializace ve dvacátých letech?	78
Hornické pojištění	81
Bratrské pokladny a soudnictví	85
Záborový zákon v systému zákonů pozemkové reformy	87
Porovnání vládního nařízení 432/1920 Sb. a zákona č. 32/1918 Sb.	90

Ekonomické poměry v hornictví a hornické stávky	92
Hornické stávky	97
Dozvuk socializačních snah ve třicátých letech 20. století	101
Socializace v praxi	104
Zamyšlení na socializaci práva v Československu.	108
Náhrady škod majitelům pozemků a náhrada za vyvlastnění	110
Závěr	112
Prameny a literatura	114
Resumé	119

Úvodem

K výběru tématu mne přivedl zájem o dějiny českého horního práva a zejména pak o situaci v horním průmyslu ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století v rakouské monarchii a v první Československé republice.

Významné je i vzdělávání v oblasti hornictví. Hornická akademie vznikla v roce 1849, ale její kořeny sahají až do roku 1716.¹ Zkoumání minulosti Hornické akademie má význam pro podchycení celkové situace v hornictví, ať již na straně zaměstnavatelů nebo zaměstnanců a samozřejmě i v oboru horního práva a vzdělávání v hornictví. Má nepochybně význam pro téma mé práce, protože znalci v oboru horního práva a hornictví se svými odbornými vyjádřeními a posudky podíleli na představách o řešení mnohých problémů v horním průmyslu a utváření obecného povědomí o vlastnických strukturách v této oblasti.

Klíčovým bodem mého zájmu jsou právě snahy o změnu či úpravu vlastnických struktur v hornictví na počátku 20. století a zejména za první republiky. Šlo tu zvláště o tak zvané socializační pokusy.

Tyto pokusy ve vztahu k důlnímu průmyslu zůstávají dlouhodobě stranou odborného zájmu.² Je to škoda, protože tyto snahy se objevovaly již v době rakouské monarchie a vidíme je i po první světové válce i v jiných zemích.

Toto tvrzení platí i nyní, i když tu existuje monografie prof. J. Kuklíka o znárodnění a privatizaci, která podává i přehled a rozbor socializačních snah a návrhů za první ČSR.³

Pokusům o vyvlastnění či znárodnění dolů za první Československé republiky je třeba věnovat větší pozornost v kontextu studia postavení horníků v prvních letech trvání Československa a v kontextu sociálního zákonodárství z

1 RYCHLÍK, M. Hornictví je stále progresivní obor. *Lidové noviny*. 11. června 1914, s. 4.

2 V posledních letech se touto otázkou zabývala v dílčí studii ADAMOVÁ, K. Zestátnění a socializace uhelných dolů v úrovni Československé republiky. In: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. 2. Sborník mezinárodní konference. Praha 1999, s. 410-414; srv. též MATÝSEK, J. Názory na socializaci v ČSR v letech 1918-1920. *Časopis Slezského muzea*. 1966, roč. 15, č. 2, s. 164-174.

3 KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha 2010. Tato monografie podchytila problematiku státních zásahů do vlastnictví v Československu a v evropských státech v širším věcném i časovém měřítku. Socializaci dolů věnovala tedy přirozeně jen malý prostor.

dvacátých let minulého století.

Socializační snahy směřující k racionalizaci těžby a lepším pracovním podmínkám hornictva je nezbytné posuzovat v souvislosti s reformováním horního práva.

Ihned v úvodu je třeba zamyslet se nad pojmy – znárodnění, vyvlastnění a konfiskace. Zatímco u konfiskace je zřejmé, že jde o trestní opatření bez náhrady za zabraný majetek, u pojmů znárodnění, zestátnění a vyvlastnění je nezbytná hlubší analýza těchto pojmů.⁴

Znárodnění, zestátnění i vyvlastnění se dějí obvykle za náhradu. U pojmu znárodnění se klade důraz na skutečnost, že je to národ reprezentovaný státem, který se stává vlastníkem zabraného majetku. Znárodnění zejména po roce 1945 a 1948 bylo pojímáno jako revoluční akt, se většinou rozumí převod podniků do vlastnictví „nového“ státu.⁵

Vyvlastnění v sobě obvykle nemá onen náboj související se změnou politického systému. Dochází k němu velmi často v důsledku veřejného zájmu – např. vybudování komunikace, která má přetínat pozemky v soukromém vlastnictví. Ale i v případě veřejného zájmu se dává přednost dohodě s vlastníkem před krajním řešením, které představuje vyvlastnění.

Zestátnění se děje většinou v rámci stávajícího systému. K tomu mělo v případě důlního průmyslu dojít právě za první Československé republiky. Za první republiky bylo chápáno v podstatě stejně jako zestátnění.

Socializace představovala obsahově obtížný pojem. J. Fleischner ve své knížce věnované socializaci⁶ poukázal ihned v úvodu na slova prezidenta T. G. Masaryka o tom, že „problém socialisace vyžaduje velmi opravdového a upřímného přemýšlení.“⁷ Fleischner poukázal na to, že v rámci své cesty do Německa, se pokusí zaujmout nestranný pohled na všechny názory týkající se socializace. Autor rovněž s

4 K pojmu konfiskace srv. PEICHOVÁ, A. Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky. In: KUKLÍK, J. a kol. Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století. Praha: Auditorium, 2011, s. 31. Peichlerová uvedla, konfiskací „v širším smyslu označujeme každé odnětí majetku bez náhrady, v užším smyslu pak tento pojem představuje určitý druh trestu, při které dochází k odnětí majetku bez náhrady.“ V této souvislosti uvedme, že právněhistorické kořeny pojmu konfiskace /confiscatio/ jsou velmi staré. V našich zemích sahají až do husitských válek. Tamtéž, s. 8 a článek ŠOUŠA, J. Vliv změn právního řádu po roce 1948 na změnu vlastnických poměrů společnosti s ručením omezeným, s. 83. Na téže stránce odkázal autor na existenci konfiskací v antice.

5 ŽALOUDEK, K. *Encyklopedie politiky*. Praha 1999, s. 514. Podle Žaloudka se znárodnění děje bez náhrady, což je zjednodušující pohled na obsah tohoto pojmu.

6 FLEISCHNET, J. *Socialisace v praxi*. Praha 1920.

7 Tamtéž, s. 7.

mírným povzdechem konstatoval, že zatímco v Německu probíhá bohatá debata o obsahu slova socializace a o jejím uskutečňování v praxi, v Československu tomu tak není.⁸

Socializace byla pojímána několika způsoby – podle některých návrhů znamenala přechod vlastnických práv k důlnímu průmyslu na stát a zapojení horníků do řízení a správy dolů. Podle jiných se socializace spojovala pouze s poskytnutím možnosti horníkům podílet se na řízení a podle jiných podílet se na řízení jen v některých záležitostech – např. pracovněprávních.

Mnozí se dívali na socializaci dolů pouze jako na problematiku hospodářskou a nikoli také politickou. Např. ve Zprávách Uhelny rady československé z roku 1921 informující o zasedání Uhelny rady 8. března 1921 je obsaženo prohlášení ministra veřejných prací dr. Kovářika, který řekl, že čím více „se o socialisaci dolů debatuje, tím více se poznává, že socialisace dolů není otázkou politickou, nýbrž pouze hospodářskou.“⁹ Dále pak hovořil o nutnosti domluvy „interesantů“, přičemž je nezbytné vyhnout se „jakémukoli boji o moc.“

Další ale pokládali naopak socializaci za politický problém a spojovali ji nejen se sociální otázkou, to činil např. ministr Kovářik také,¹⁰ a přímo se socialismem, např. O Dubský¹¹ upozornil na marxistické názory, které sám nesdílel, že vyvlastnění dolů za stávajícího zřízení nemůže přinést nic pozitivního, to je možné jedině odstraněním kapitalismu. Nemusí přitom jít o násilný státní převrat.¹²

Dubský zdůraznil Wilsonova slova, podle kterých se nemá odstranit kapitalismus, ale má se zákonitou cestou odstranit nezdravý vliv trustů na státní správu a odstranit jejich škodlivý vliv na volný vývoj jedinců.¹³

Používání jednotlivých zmíněných pojmů představovalo, jak dále uvidíme, celou škálu odstínů a často docházelo k jejich míšení.

Ve své práci se pokusím představit názory na socializaci dolů za první Československé republiky, protože se domnívám, že jde o velmi zajímavou problematiku, která si zaslouží podrobnější studium.

8 Tamtéž.

9 *Jak pokročila Socialisace uhelných dolů v cizině?* Zprávy Uhelny rady československé. Sv. I. Praha 1921, s. 3- 4. Citace je na s. 3.

10 Tamtéž, s. 3. Kovářik také uvedl, že je při socializaci dolů nezbytné řešit i sociální otázku a vyloučit sociální rozpor mezi prací a kapitálem. To bude možné tehdy, když na obou stranách bude existovat smysl „pro dobro státního celku“.

11 DUBSKÝ, O. *Sociální otázka a existenční předpoklady Československého státu*. Praha 1919.

12 Tamtéž, s. 16 a 17.

13 Tamtéž, s. 19.

Zároveň se budu zabývat i záborovým zákonem, tedy jedním ze zákonů pozemkové reformy, protože i zde se objevovaly termíny znamenající změnu vlastnických struktur. Zejména je zajímavé v kontextu socializačních pokusů uplatňujících se v průmyslu, zkoumat i obsah pojmu zábor a roli státu v záborovém procesu.

Poukáži též na podobnost zákona o obstavení velkostatků z roku 1918 a nařízení vlády republiky Československé ze dne 5. července č. 432/1920 Sb., kterými se omezuje dispozice s horním majetkem.

Socializační snahy v hornictví představím v širším rámci situace ekonomické i sociální v oblasti důlního průmyslu. Budu se tedy věnovat i postavení havířů v právu i ve skutečnosti a poukáži v této souvislosti i na růst hornického stávkového hnutí po vypuknutí hospodářské krize v roce 1929, které bylo jedním z faktorů oživení socializačních snah ve třicátých letech.

Terminologie nezbytná k zamyšlení se nad socializací důlního hospodářství - vybrané pojmy

Při zpracování pojednání o socializačních poměrech v hornictví na počátku 20. století a po vzniku Československého státu 28. října 1918 je nezbytné vysvětlit několik pojmů vyskytujících se v hornictví a horním právu, které představovalo soubor norem upravujících vztahy v horním průmyslu.

1. Horní regál a horní svoboda. Šlo tu o vyjádření, že právo nakládat svobodně ložisky zvláště důležitých nerostů je vyloučeno z vlastnictví k půdě a výlučným právem zeměpána. Horní svoboda se rozvíjela společně s horním regálem a znamenala, že pán pozemku musel trpět i kutání a těžení rud. Horní regál i horní svoboda vznikly již ve středověku, zhruba ve 12. století.¹⁴ V době 19. a počátku 20. století se podstata tohoto pojmu nezměnila, znamenala především v právním odloučení určitých nerostů, v půdě od přírody uložených, od půdy, ve které jsou uloženy.¹⁵ Nerosty takto uložené jsou svobodné, to znamená, že jsou vyjmuty z moci majitele pozemku a v dobovém právu se někdy ztotožňoval pojem horní svoboda s horním regálem ve smyslu vyhrazených nerostů.
2. Vyhrazené nerosty byly takové nerosty, které mohl těžít původně pouze pán pozemku. Tedy bylo to jakési regální právo. Později mohl tyto nerosty těžít kdokoli, což bylo charakteristické již v 19. století. „Nejnovější vývoj pod dojmem faktického monopolu velikých hornických podniků, směřuje však k tomu, že právě nerosty největšího významu hospodářského, jako uhlí kamenné a hnědé, někde také živice, vyjímají z řady nerostů „svobodných“ a podrobují se v různých formách dispozici státu a stávají se vskutku vyhrazenými...“¹⁶
3. Kutání znamenalo vyhledávání vyhrazených nerostů v tzv. vyhrazeném kutišti. Zahrnovalo v sobě veškeré práce, včetně geologického průzkumu,¹⁷ směřující k těžbě nerostů. Právo kutat uděloval revírní báňský úřad. Vedle

14 *Slovník veřejného práva československého*. Sv. I. Reprint Praha 2000, s. 749.

15 Tamtéž, s. 756.

16 Tamtéž, s. 756-757.

17 Z tohoto důvodu se dále budu zbývat i právní úpravou geologického průzkumu.

kutání existoval pojem dobývání, který označoval již skutečnou těžbu. Právo dobývat udílel rovněž báňský úřad. Hovořilo se přitom o propůjčování hor.

4. Dolová míra znamenala „pravoúhelník o plošném obsahu 45 116 čtverečních metrů ve vodorovné rovině neboli zarážky“, obvykle sahá do neomezené výšky a hloubky.¹⁸
5. Revírní štola byla podzemní stavba tunelového typu. V podstatě to byla chodba, která procházela širším hornickým obvodem a usnadňovala rubání uhlí. Mohla být celá nebo zčásti ve volném poli, a nebo v cizím, propůjčeném poli.
6. Šachta se často ztotožňovala s dolem. Byl to dutý prostor v technickém zařízení. Často to byl prostor protáhlého tvaru ve svislém směru.
7. Revírní bratrské pokladny – byly to v podstatě zdravotní pojišťovny. Podílely se i na vyšetřování úrazů, byly pokládány za právnické osoby. Jejich činnost byla za první republiky upravena zákonem č. 242/1922 Sb.
8. Horní vlastnictví, do kterého se počítaly i denní míry společně s právem kutacím tvořily dohromady horní oprávnění.
9. Subjekty hornických oprávnění mohli být všichni, kteří byli způsobilí nabývat nemovitý majetek.
10. Horní policie byl orgán, který dbal na dodržování bezpečnostních předpisů atd. v dolech a přilehlých důlních zařízeních.
11. Dědičná hora – bylo pole, jehož velikost se určovala případ od případu. Propůjčovala se za pouhou urburu. Hranice hory se opatřila mezníky.¹⁹
12. Pole distriktní – mělo velkou výměru, ale přesně se nevyměřovalo a propůjčovalo se pouze jednomu těžařstvu.²⁰
13. Urbura – podíl panovníka na zisku, vyměřovala se počtem košů kovů, který se panovníkovi odváděl.
14. Těžařstvo – znamenalo sdružení – konsorcium podnikatelů za účelem těžby nerostného bohatství. U obsahu tohoto pojmu je třeba se pozastavit, neboť vzbuzoval v právnické literatuře oprávněnou pozornost.²¹ Forma těžařstva byla upravena již v roce 1854. Těžařstvo bylo svojí formou ale již velmi staré a bylo pojato do horního zákona, protože se hodilo nejlépe k báňskému

18 *Slovník veřejného práva československého*. Sv. I. Reprint Praha 2000, s. 763.

19 Tamtéž, s. 758.

20 Tamtéž.

21 Srv. ADAM, V. *Těžařstvo e jeho podstata*. Národní politika 15. 5. 1909. Viz dále v textu.

podnikání. Proto byla tato společenská forma opatřena přímo ze zákona zvláštními výsadami, které ale „novějším spolčovacím zákonem povstalým, ve znamení národohospodářského socialismu jsou naprosto neznámy. Forma těžařstva hodila se pro ony patriarchální doby, v nichž u nás byla uzákoněna; dnes jest snahou hospodářsky silných těžařstev, aby se přetvořila ve formy jiné, našim dobám přiléhající.“²²

Při zřizování těžařstva nepředcházela povinnost zakladatele nechat správně ocenit objekt, pro který se těžařstvo zřizovalo. Hlasovací právo je pak spojeno pouze s celým kukssem, a tak drobní účastníci důlního podnikání neměli právo se účastnit rozhodovacích procesů.

Majitel kuksu mohl žádat pouze podíl na zisku, nikoli rozdělení jmění. Zaplacením kuksu či podílu na něm se majitel kuksu ale nezbavoval.

Usnesení ve valných hromadách se dalo na základě majority, aniž by se respektovaly názory minority.

V dalším vývoji se podstata těžařstva změnila ovšem jen málo.

15. Kuks – byl podíl jednotlivých podnikatelů v těžařských společnostech (ve staré češtině se používal pojem kverkové) na základním kapitálu; kapitál se dělil na 128 kuksů, vlastníkům pozemků patřily od 15. století 4 kuksy, od roku 1575 pak 2 kuksy.
16. Horní knihy – byly knihy zřízené horním zákonem. Lišily se svým obsahem výrazně od ostatních veřejných knih, neboť se do nich jen výjimečně zapisovaly nemovitosti definované občanským zákoníkem z roku 1811. Zapisovala se ale do nich oprávnění dolové míry, přebytky, což byly zbytkové plochy omezené dobovými měrami a mající méně než 45 116 metrů čtverečních, pomocná díla jako např. štoly a denní míry. Ty představovaly právo dobývat nerosty na povrchu země, např. v naplaveninách.²³ Byly vedeny u horních úřadů u krajských soudů – tedy v Chebu, Plzni, kutné hoře a Olomouci. Zrušeny byly v roce 1958 zákonem č.44/1957 Sb., což byl nový horní zákon.
17. Horní služebnosti spočívala v tom, že podnikatel, pokud mu v tom nebránily

²² Tamtéž.

²³ Srv. BUMBA, J. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha 2007, s. 126. Bumba popsal i uspořádání horních knih. Stejně jako i ostatní veřejné knihy, se skládaly z listu A, B a C. Do A se zapisovala oprávnění, ev. i stavby na povrchu, do B-listu vlastnictví- se zapisovala jména vlastníků oprávnění a C představovalo list závad a byla tam vložena věcná práva váznoucí na horním oprávnění.

závažné okolnosti, byl povinen povolit za přiměřenou náhradu sousednímu hornímu pozemku používat například štoly, jámy, těžní, větrací a čerpací stroje. Vznikala smlouvou nebo rozhodnutím báňského úřadu.

Prameny horního práva

Stručný pohled do historie horního práva na našem území dosvědčuje bohatost pramenů, ve kterých bylo horní právo obsaženo.²⁴

K nejstarším pramenům patří královské privilegium jihlavské z roku 1249 a privilegium pánů z Lichtenburku pro Německý Brod z roku 1278.

Na tato privilegia navázala kodifikace horního práva Václava II. z let 1300 – 1305 – *Ius regale montanorum*. Vycházela z horní svobody a z panovnického výsadního práva k nerostnému bohatství. Panovník ji nechal vypracovat pro Kutnou horu, ale její význam pochopila dříve Jihlava.

Kodifikace, která, jak svědčí koncipování čtvrté knihy, týkající se soudnictví v horních věcech, měl mít původně širší normotvorný záběr, ale nakonec upravoval pouze poměry v hornictví. První tři knihy se týkaly osob, věcí a obligací v hornictví.

Horní zákoník v latinském jazyce, který byl dílem italského komentátora Gozzia z Orvieta, obsahoval i pracovněprávní normy, normy technické/ předpisy např. o odvětrávání či odvodňování dolů. Dále obsahoval i protikoaliční normy, zakazoval tedy sdružování horníků.

Václavův zákoník ovlivnil vývoj horního práva ve střední Evropě, byl přeložen i do němčiny a španělštiny.

Horní královský regál prolomilo Narovnání o hory a kovy z roku 1534, potvrzené v roce 1575, které omezilo panovnický regál na zlato a stříbro.

Urbura – podíl na výtěžku – činila podle Narovnání 10. koš, podle *Ius regale montanorum* 8. koš vytěžené rudy tedy o dva koše méně, což bylo pro panovníka samozřejmě výhodnější.

Na počátku 16. století se vytvořilo také tzv. Jáchymovské horní právo, ke kterému došlo v důsledku otevření stříbrných dolů na panství hrabat Šliků z Holíče. V letech 1518, 1541 a 1548 byly vyhlášeny nové horní řády. V tomto roce patřil ale Jáchymov již Koruně a horní řád v roce 1548 vydal samotný Ferdinand I.

V dalším vývoji horního práva byly vydávány jednotlivé dvorské dekrety upravující poměry v hornictví. Velmi významným předpisem se ale stal až horní

24 MALÝ, K. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003, s. 110-111.

zákon č. 146/1854 ř.z.,²⁵ který byl doplněn nařízením č. 25/1884 ř. z. Ten odstranil do té doby rozdrobenou úpravu horních poměrů.

Významnou součástí horního zákona byly předpisy pracovní, a proto i jim budeme věnovat dále větší pozornost. Došlo k omezení dětské práce, a to již zákonem č. 115/1884 ř.z.

Horní zákon vymezil vztah vlastníka pozemku, na kterých se nacházel těžný nerost a důlního podnikatele. B rámci tzv. horní svobody priorizoval právo nálezce na těžbu, a to i bez souhlasu vlastníka pozemku.

Rozlišoval také mezi hledáním nerostů- kutáním- a dolováním, které vyžadovalo povolení v podobě horní propůjčky. Novou etapu ve vývoji horního práva znamenaly i pokusy z počátku 20. století o přenesení práva vyhledávat a dobývat uhlí na stát.

Stalo se tak v roce 1909, kdy vláda předložila v poslanecké sněmovně návrh v tomto smyslu. Osnovu předložila celkem čtyřikrát, naposledy roku 1911, ale nepodařilo se jí proměnit osnovu v zákon.

Vláda v témže roce předložila parlamentu osnovu zákona o volbách dělnických výborů a ustavení bezpečnostních dohlížitelů na dolech, ale ani zde nebyla úspěšná.²⁶

25 O přípravu horního zákona usilovala již Marie Terezie. I po její vládě další panovníci měli v úmyslu takový zákon připravit a vyhlásit.

26 Viz dále v textu.

Stavební právo v hornictví

V horním průmyslu se uplatňovaly i stavební předpisy, které byly zejména obsaženy v horním zákoně č. 146/1854 ř.z.

Stanovilo se zde, že uvnitř kruhu o poloměru dvěstědvacetičtyř sáhů (424,7) nesmí být naraženo cizí kutiště.

Každé kutání opravňovalo k propůjčení nejméně jedné dolové míry, t.j. obdélníku o 12,54 čtver. sáhů.

Každý majitel pozemku byl povinen postoupit za přiměřené odškodné pro provoz horní potřebnou část.

Ovšem na místech, kde bylo dolování odvislé od zvláštního souhlasu majitelů nebo úřadu, nemohlo se žádat odstoupení pozemků.

Pokud chtěl majitel pozemku na propůjčené míře postavit stavbu, předepsala se majiteli důlní míry příslušným politickým úřadem, a to po slyšení horního úřadu přiměřená doba k dobytí minerálů.

Pokud by se stavěly na povrchu dolu vodní stavby, silnice, stavby budov, mosty, železnice a jiné stavby, bylo nezbytné vyžádat si u politického úřadu příslušné stavební povolení a oznámit to hornímu úřadu.

Zákon č. 26/1883 z.z. – pro Slezsko rovněž obsahoval některá stavební ustanovení.

Bylo tu v § 102 uvedeno, že v případě „námitek ze soukromého práva vycházejících postupuje zemská vláda, jak ustaveno jest v § 24. Jde-li o stavby nad dolovými poli již zadanými, vyjednejž politický úřad okresní, aneb dej vyjednati představeným obce to, co dle tohoto zákona obci, jakožto stavebnímu úřadu první instance vyjednati přísluší, a vynes rozhodnutí."

Podle § 106 náleželo do kompetence okresních politických úřadů - jednat o státních, zemských stavbách a jednat i rozhodovat o stavbách nad zadanými dolovými poli.

Podle výnosu místodržitelství Moravského z 24. prosince 1887, č. 38427 byl ustaven stavební rayon města Moravské Ostravy.

Důležitou v této souvislosti byla i dohoda ze 7. listopadu 1905 mezi obcí Moravskou Ostravou a ředitelstvím vítkovických uhelných dolů a horním inspektorátem Ferdinandovy dráhy.

Dohoda se týkala vrchních staveb a s nimi souvisejících omezení z dolování.

K těmto omezením například patřilo:

1. mezi budovami musel být ponechán prostor alespoň 40 centimetrů šířky, aby se mohla každá z budov neodvisle od sebe sedit a i poněkud naklonit;
2. stavby musely být v podezdívce i ve všech výškách pater kleštinami /sloužily k upínání/ ztuženy a rovněž měly být opatřeny i v části stropních nosičů kleštinami;
3. klenby měly mít v rozponu nejvíce 1,50 m.;
4. otvory ve zdivu, pokud byly větší než 1,50 m, měly být opatřeny železnými překlady;
5. Volné konce visutých schodů se měly podepřít železnými podvlaky.
6. „Taktéž docílena dohoda nejvyšší přípustné výšky budov na 18 m, případně 14.50 aneb 11.50“.

Výnosem zemské správy poltické v Brně z 10. září 1919, č. 58 445/ 10, kterým schváleno bylo usnesení zemského výboru v Brně 6. června 1919, které nařizovalo svým orgánům, aby při rozhodování o stavebních žádostech v uhelném revíru braly v úvahu podmínky stanovené pro pozemní stavby výnosem místodržitelství Moravského z 24. prosince 1887 č. 38 426.

Dále pak i pro hornictví mělo jistý význam rozhodnutí Nejvyššího správního soudu č. 7408/ 1899 ze 14. září 1899, kterým bylo stanoveno, že „spodní, podzemními vrstvami se pohybující vodě nepřísluší povaha veřejného vodstva a že majitelé pozemků nemají nároků na ochranu jich pramenů mimo hranice jejich pozemku.“²⁷

Pro stavby v horním průmyslu měly ještě význam stavební řád pro Čechy a stavební řád pro Prahu.

I z příkladu pronikání stavebního práva do práva horního vidíme provázanost mnoha právních oborů i v hornictví.

V tomto kontextu se ale ještě krátce zmiňme o otázce o horních podnicích, které se dostaly do styku se železnicí. Nařízení min. vnitra, financí, práv, obchodu, průmyslu a veřejných staveb z 2. ledna 1859 - č. 25/1859 ř.z. se týkalo právě této problematiky. Stanovilo, jak se má postupovat v takovém případě, kdy se má předejít

²⁷ BERTL, J. *Stavitel a zákony, nařízení a různé předpisy*. Praha 1926. Zde jsou obsaženy prameny, o kterých pojednává tato kapitola. Zajímavá je poznámka k uvedenému rozhodnutí Nejvyššího správního soudu. Je tu řečeno, že RANDA, A. (v díle *Die österreichisches Wasserrecht*, 1891) prohlásil spodní vodu za věc, která patří všem, kdežto PANTUČEK, F. (ve studii *O spodní vodě a zřizování vodotoků*. Právník 1909) pokládal vodu za věc nepatřící nikomu.

ev. odstranit nesnáz mezi horním těžářstvem a podnikateli železnic „a všeliká nebezpečnost, ježto by tím životu a majetnosti vzejíti mohla.“²⁸

Rovněž bylo vydáno nařízení horního hejtmanství v Praze, a to 3. dubna, č. 1053, č. 25 z.z. českého, které zavádělo opatření předcházející tomu, aby železnice nebyly ohroženy horními prostory.

Výnos min. vnitra č. 8144 pak obsahoval instrukce upravující „styk horního díla s podnikem železničním.“²⁹

28 BERTL, J. *Stavitel a zákony a nařízení a různé předpisy*. Praha 1926, s. 99.

29 Tamtéž.

Zestátnění dolů v rakouské monarchii?

Při zamyšlení nad otázkou zestátnění dolů za rakouské monarchie je nezbytné zmínit se alespoň stručně o pokusech novelizace horního zákona č. 146/1854 ř. z.

Vláda předložila na XXI. sezení roku 1854 návrh na změnu některých ustanovení horního zákona.³⁰ Návrh byl založen na myšlence, aby vláda měla vyhrazeno právo nabývání uhelných ložisek, která jsou volná nebo budou teprve nalezena.

V budoucnu tedy mělo dojít ke ztížení nabývání a držby výhradních kuteb a ztížení soukromého podnikání v oblasti hornického průmyslu.

Závažné nedostatky ale spočívaly v tom, že návrh nespécifikoval, jaký minerál má být pokládán za uhlí, ani nečinil rozdíl mezi hnědým a černým uhlím.

Pro horní úřady bylo při sporech, zda jde o uhlí či lupek,³¹ to je minerál obsahující méně než 50 procent uhlíku, mělo by být toto rozhodující, avšak podle horního zákona bylo možné propůjčovat taková ložiska, ve kterých se dobývání jeví vzhledem na místní hospodářské poměry možným. Nerozhodovalo vůbec množství uhlíku v minerálu.

Návrh novelizace však s nápravou nepočítal. Ani neřešil do té doby praxi podloženou Nejvyšším správním soudem, na základě které mohl majitel dolů vyvlastnit pozemky i budovy za účelem jejich zničení. Ani se neřešila otázka náhrady.

V důsledku kritiky návrhu novelizace musela vláda projednání návrhu novely dvakrát obnovit, a to poprvé 22. října 1909 a podruhé 24. října 1911. Zdůvodnění obnovy návrhu novely byl pověřen poslanec Zaránski. Ten při zdůvodňování této novelizace odmítal řešit neefektivitu dolování, drahotu a nedobré mzdové podmínky horníků zestátněním důlního průmyslu. Poukazoval v této souvislosti na neblahé zkušenosti v Prusku. Tázal se, zda „nemáme“³² již dosti smutné zkušenosti v tomto

30 Viz návrh zákona – z archivu prof. K. Adamové. Viz dále i kritické stanovisko k návrhu zákona, které vypracoval V. Adam. K obhajobě novelizace horního zákona se vyslovil J.U.C. SURKA, A. v článku K reformě horního práva. *Finanční listy*, č. 28. 13. červenec 1913, s. 1-2. Druhá část Surkova článku byla uveřejněna pod stejným názvem ve Finančních listech č. 29. 20. července 1913, s. 1-2. Třetí část byla opublikována ihned v následujícím čísle Finančních listů, č. 30.

31 Spory vznikaly i o pojem horní pryskyřice, kam se posléze řadily i zemský vosk a zemský olej.

32 Viz. SURKA, A. K reformě horního práva. *Finanční listy*, č. 28 cit. d., s. 2.

směru s cenami soli, s tarify státních železnic a cenovou politikou uhelného fisku v Prusku?“

Novelizace v naznačeném směru nevyřešila ekonomické problémy spojené s dobýváním uhlí, a proto přistoupili někteří poslanci a odborná veřejnost k jiným návrhům, které měly danou situaci v důlním průmyslu na počátku na počátku 20. století řešit.³³

Na sněmu království českého byl roku 1906 podán návrh J. Grégra a J. Kaftana. Tento návrh směřoval proti dravému a plenivému dobývání uhlí. Reagoval na takové dobývání v hnědouhelné pánvi v severozápadních Čechách.³⁴

V návrhu předkladatelé požadovali zejména zavedení vývozního cla na hnědé uhlí ve prospěch zemského hospodářství.

Výsledkem tohoto návrhu bylo pouze zřízení vládní komise, která měla vypracovat systém prostředků, které by zamezily plenivému dobývání uhlí.

K řešení situace v dobývání uhlí nenapomohly ani další návrhy, předložené rakouské poslanecké sněmovně. Zejména pilný návrh poslance Krause, který rovněž vycházel z kritického stavu dobývání uhlí.³⁵

Ani jeden z těchto návrhů ale neřešil otázku, jak by mělo dojít k zestátnění dolů a jakým způsobem pak bude řešena i otázka správy dolů.

Počátkem dubna roku 1906 podali poslanec V. Fresl a soudruzi dotaz k Jeho Eminenci ministru orby ohledně zkrácení provisionistů bratrské pokladny Mirošovsko- Libušínské v Mirošově a okolí.³⁶

Dotaz začíná slovy: „Důvěrníci provisionistů v Mirošově a okolí uveřejnili Vaší Excellenci adresovaný „Otevřený list“, ve kterém se podává podrobné vyličení jejich „pře“ a na ministru požadují provisionisté spravedlivé řešení situace.

Důvěrníci poukázali na porušování zákona o bratrských pokladnách č. 127/1889 ř.z., neboť ten stanovil výslovně pravidla s nakládáním jmění bratrské pokladny opuštěných dolů, pro které byla tato pokladna zřízena.

Stalo se totiž to, že prodejem v roce 1905 dolů Jánského a Schöllerova v

33 Srv. VRBENSKÝ, B. *Vývoj otázky znárodnění a socialisace dolů*. Praha 1922, s. 6 an. Vrbenský zde odkazoval na podání JUDr. důlního inženýra V. Adama z 30. listopadu 1918, ve kterém požadoval a zdůvodňoval prospěšnost zestátnění důlního průmyslu.

34 Viz. zejména Stenografické zprávy českého sněmu zemského. Zpráva 1892-1893. Zpráva VI. sezení výročního zasedání českého sněmu dne 23. 9. 1892.

35 Stenografický protokol rakouské poslanecké sněmovny 24. schůze XVII. zasedání dne 22. 10. 1907.

36 Urtext zu der auf Seite 36152 bis 36154 des stenogr. Protokolles des Abgeordnetenhauses XVII. Session, enthaltenen Übersetzung.

Libušíně Pražské železářské společnosti a převedením veškerého dělnictva na bratrskou pokladnu pražsko–železářskou zůstala mirošovsko–libušínská pokladna osamocena. Přitom se v souladu se změněnými stanovami 2. prosince 1905, které horní pražské hejtmanství schválilo, měla umožnit likvidace bratrské pokladny mirošovsko–libušínské.

Došlo tedy nejen k porušení horního zákona, ale i k porušení zmíněných stanov. Proto důvěrníci a na základě jejich dopisu také poslanec Fresl a soudruzi podali interpelaci, která byla zakončena žádostí provisionistů.

„Podepsaní³⁷ táží se tudíž:

Jest vaše Excellence ochotna naříditi, aby záležitost provisionistů jmenované pokladny důkladně zvláštním od ministerstva věcí znalým a úplně jak od majitelů dolů, tak i příslušných horních úřadů neodvislým úředníkem vyšetřena byla a o renty šizeným provisionistům zjednáno bylo po právu?“

V roce 1906 podali svůj dotaz také poslanci A. Zázvorka, V. Choc, V. Fresl a soudruzi. Dotaz byl směřován na ministra orby.³⁸

Poslanci upozornili na Otevřený list Jeho Excellenci c.k. ministru orby panu Ferdinandu hraběti Longuevalu – Buquoyovi ve Vídni uveřejněný dne 18. května 1906 v Národní Politice.

V tomto kontextu uvedme, že Jménem provisionistů a členů mirošovsko–libušínské bratrské pokladny napsal JUDr. Vincenc Adam, báňský inženýr a c.k. báňský komisař v.v. Praha, Příkopy 16. článek... V. Adam poukázal opět na případ bratrské pokladny mirošovsko–libušínské.

Na úvod článku V. Adam napsal, že „širokou veřejnost sociální intelligence zaneprázdnují déle než tři čtvrtiny roku opět a opět v denních listech se objevující další články, týkající se Bratrské pokladny mirošovsko–libušínsko–svatoňovické kamenouhelné horní akciové společnosti pro plzeňský a slánský revírní horní úřední okres.“

Příčiny tohoto zájmu viděl autor v nehospodárnosti správy této pokladny, v negativním chování „jakým se majitelka substrátu jmenované bratrské pokladny“ po převodu težařstva na akciovou společnost na jméno „Libušínská báňská společnost ve Vídni“ k celkovému stavu pokladny a ke svým bývalým dělníkům

37 Otevřený list podepsali za provisionisty: Karel Nosek, Václav Horník, Karel Vaník, Josef Pour a Jan Vrbík.

38 Urtext tu der auf Seite 36523 bis 36535 des stengr. Protokols des Abgeordnetenhauses, XVII.Session, enthaltenen Übersetzung.

chová.

Třetím důvodem onoho zájmu byl podle pisatele protizákonný postup c.k. báňských úřadů k celkové situaci na úkor jmenované bratrské pokladny.

Vincenc Adam podal odborný posudek podložený znalostí příslušných zákonů, ve kterém zkritizoval mimo jiné kvalitu aplikace správcem bratrské pokladny nařízení c.k. Revírního úřadu v Slaném ze dne 21. října 1905 č. 4225.

V. Adam žádal nápravu celé situace, která vznikla nekompetentností státního funkcionáře při aplikaci zmíněného nařízení. Navrhl přitom řešení, které mělo spočívat v anulování dodatku stanov mirošovsko–libušínské pokladny ze dne 2. prosince 1905 c.k. báňským hejtmanstvím v Praze schváleného pod číslem 11105.

Zrušení příslušných částí dodatku by došlo k zamezení nouze „nešťastně postižených provisionistů.“

Předkladatelé interpelace převzali do jejího obsahu celý článek včetně pozdravu Vincence Adama – Zdář Bůh.

Interpelaci podepsali K. Prášek, S. Kubr, Rataj, Dr. Baxa, Aug. Sehnal, J. Černý, Kubík, M. Olszewski, A. Zázvorka, Choc, Fresl, Staněk, Dr. Sobotka, Dr. Straucher, Breiter, Krmpa a Bojko.

Podepsání se tázali, zda „hodlá Vaše Excellence uvedeným článkem uveřejněné nesprávnosti dáti prozkoumati a zjednati spravedlnosti.“

Poslanci V. Fresl a spol. vystoupili 30. května 1906 s interpelací na ministra orby a spravedlnosti opět ve věci provisionistů bratrské pokladny mirošovsko–libušínské, neboť ve věci nebyla zjednána náprava. Žádali znovu vyřešení nedobré finanční situace provisionistů této pokladny.³⁹

Poslanci poukazovali na bídu a hlad „v chýších havířských“. Tázali se ministrů, zda jsou ochotni uspišit projednání žaloby provisionistů před rozhodčím soudem.

K. Rossi, tajemník města Smečna, uveřejnil ihned v srpnu 1906 článek, kde popsal celý spor a kritizoval rozhodčí soud, že sice vydal ve sporné věci 10. července 1906 nález, že bratrská pokladna Libušínská je povinna zaplatit v plném rozsahu zadržené provize, a to počínaje dnem 1. srpna 1906.⁴⁰ Avšak horní revírní úřad ve

39 Urtext zu der auf Seite 36620 des stenogr. Protokolls des Abgeordnetenhauses, XVII. Session, enthaltenen Übersetzung.

40 ROSSI, K. Záležitost bratrské pokladny Libušínské. *Světlo, Orgán svobodomyšlných*. Roč. XXIX, č. 15. 3. srpna 1906. Autor citoval i kritický názor V. Adama, který provisionisty zastupoval, že rozhodčí soud, který již ve věci rozhodl, se stále zdráhá vydat rozsudek žalobcům a tak brání jeho

Slaném tento nález rozhodčího soudu, proti kterému nebylo odvolání, nerespektoval a vyplácel provize i nadále ve snížené míře, což oznámil na libušínských šachtách dne 27. července 1906 zvláštními vyhláškami.

Na osobní žádost V. Adama u rozhodčího soudu vydal soud ihned 27. července 1906 následující usnesení:

„K žádosti protokolární dne 27. července 1906 zde podané o vyhotovení resp. sdělení důvodů stávajících proti vyhotovení a doručení nálezu rozhodčího soudu bratrských pokladen v Slaném, týkajícího se žalob mnoha provisionistů proti bratrské pokladně v Libušíně pro snížení provisi sděluje se, že nález onen byl dne 14. července 1906 předsedou tehdejšího ústního jednání vyhotoven, že zároveň bylo nařízeno vyhotovení, resp. vytisknutí a doručení téhož oběma stranám a jejich právním zástupcům, že spisy však veškeré cestou c.k. horního revírního úřadu ve Slaném c.k. ministerstvu orby byly předloženy, načež přípisem c.k. horního hejtmánství v Praze ze dne 20. července 1906 č.6309 rozhodčí soud bratrských pokladen v Slaném praes. 21. července 1906 s poukazem na § 35 ministerského nařízení ze dne 11. září 1889 č. 149 ř.z. požádán byl doručení nálezů zdržeti, až spisy ony navraceny budou resp. až případné nařízení dojde, což se dosud nestalo.“

Šlo tu o bezprecedentní útok správních horních úřadů na nezávislost soudcovskou zaručenou ústavou.

Navíc, aby se celá situace ještě zkomplikovala, došlo k tomu, že c.k. revírní úřad ve Slaném vydal pod číslem 1777 a 1906 dne 28. července 1906 vyhlášku, kterou rušil bratrskou Libušínskou pokladnu.⁴¹

Tato vyhláška vzbudila odpor provizionistů. Rossi se jich, zrovna tak i jejich zástupce dr. V. Adama ve svém článku důrazně zastal a požadoval zrušení likvidační vyhlášky, které byly podle něho zcela nezákonná. Protestoval proti zrušení této pokladny resp. její spojení s jinou pokladnou, neboť ve stanovách libušínské bratrské pokladny se takový postup nepřipouštěl.

Rossi vyzval horníky, aby si toto nenechali líbit a vystoupili i oni s protesty proti zrušení libušínské pokladny. Do celé záležitosti vstoupili také sociální demokraté, a to ve prospěch libušínských provizionistů.⁴² K vyřešení sporné

naplnění. Obrátil se i se žádostí obsažené v telegramu na ministra spravedlnosti ve Vídni, aby zjednal nápravu.

41 ROSSI, K. *Záležitost etc.* cit. d.

42 *Boj libušínských horníků a sociální demokraté* Rovnost-list české strany národně sociální pro II. volební okres v Čechách, č. 33. 25. srpna 1906. V tomto listě byly však zásahy sociální

záležitosti ale nedošlo.

Dne 9. ledna roku 1907 podali poslanci V. Fresl, V. Choc, A. Zázvorka a další interpelaci k jeho Excellenci panu ministru vnitra.⁴³ Opřeli se v ní o přípis Dr. V. Adama, ze 4. ledna 1907, který v substituci za Dr. Antonína Trdlicu, pražského advokáta, vedl spor provizionistů libušínské pokladny.⁴⁴

V přípise byl popsán stávající stav, který vykreslil již K. Stassi na podkladech V. Adama ve výše uvedeném článku.⁴⁵ Navíc tu ale autor vykreslil charaktery jednotlivých zúčastněných osob.

Jeden z úředníků, c.k. vrchní úředník v Plzni, který tuto bratrskou pokladnu (myšleno bratrskou pokladnu Mirošov–Libušín–Svatoňovické horní akciové společnosti) J. Máslo měl za úkol kontrolovat její finanční hospodaření. Místo toho se ale „nerozpakoval ..z příčin osobní ziskuchtivostizfalšovati veřejnou listinu, a sice ediktální vyhlášku c.k. okresního hejtmanství ve Slaném ze dne 26. srpna 1903, č. 38.457. „Úředník ten, vzdor tomu, že nadřízené horní úřady o této jeho malversaci a mnoha jiných, které naskrze involvují trestné činy §§ 101, případně 199 tr.z. a zavčas byly zpraveny, je zdrav a vesel a úřaduje v Plzni dále.“⁴⁶

Dále kritizoval pisatel nedobrou úlohu v celé věci c.k. báňského hejtmána – několikrát vyznamenaného – Ludvíka Jarolimka, neboť falšování veřejné listiny J. Másla nazval v přípise ze 16. listopadu 1904 korekturou.

Rovněž zde byly kritizovány báňské úřady, které neudělaly nic k vyřešení celé záležitosti. Interpelující poslanci uvedli na závěr své interpelace, zda – „Hodlá Vaše Excellence uvedeným přípisem vylíčené nesprávnosti souvisící tak úzce s osudy jmenované bratrské pokladny dáti prozkoumati a zjednati spravedlnost?“⁴⁷

Dne 9. ledna 1907 podali poslanci V. Fresl, V. Choc, A. Zázvorka a soudruzi ještě další dotaz k ministru orby ohledně hrubých nezákonností a nesprávností, kterých se příslušné úřady dopouštějí v záležitosti bratrské pokladny mirošovsko–

demokracie líčeny jako slabé a sloužící jen jejich „stranickému zájmu“, tedy i na stánkách tohoto listu se samozřejmě projeví zase zájmy národních socialistů.

43 Urtext zu der auf Seite 41420 und 41421 des stenogr. Protokolle des Abgeordnetenhaus XVII. Session, enthaltenen Übersetzung. Z archivu prof. K. Adamové.

44 Koncem roku 1906 předal V. Adam zastupování žalobců A. Trdlicovi. Stalo se tak po útocích některých autorů na jeho osobu píšících do novin s národně socialistickým zaměřením (např. noviny Rovnost z 25. srpna 1906). Tito žurnalisté mu vyčítali spojení se sociální demokracií a laxnost v zastupování libušínských provizionistů, což, jak vidíme z četných vystoupení ústních i písemných V. Adama, nebyla pravda.

45 STASSI, K. *Záležitost bratrské pokladny* etc. cit. d.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž.

libušínsko–svatoňovické.⁴⁸

V tomto dotazu napadali nezákonnost vyhlášky c.k. revírního úřadu ve Slaném ze dne 26. července 1906 o likvidaci libušínské bratrské pokladny. Upozornili ve svém dotazu ale zejména na skutečnost, že nemají pravdu horní úřady, když tvrdí, že všechny míry obvodu obce Mirošov byly opuštěny.

Poslanci oponovali, že mnohé opuštěny nebyly. Zejména je za stávající dolové míry pokládat všechny, které jsou dosud zaneseny v horních knihách. Na jméno Libušínské horní společnosti bylo zaneseno 12 dolových měř. Jsou tu vyjmenovány taxativně- mezi jinými to bylo např. dolové pole Wilhelm I, sestávající ze čtyř dolových měř, propůjčených 2. března 1880 pod č. 350.

Přílohou tohoto dotazu byl materiál vypracovaný likvidátory G. Schollerem a K. Mühlhausem datovaný 4. září 1906, který podporoval interpelaci G. Fresla a dalších.

Celá kauza ale nakonec vyšla prakticky do ztracena. Provizionisté po dlouhodobém úporném snažení se domohli pouze částečného finančního vyrovnání.

48 Urtext zu der auf Seite 41417 bis 41420 des stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses XVII.Session, enthaletenenen Übersetzung. Z archivu prof. K. Adamové.

Příčiny socializačních snah v hornictví a zemědělství na počátku první ČSR

Jaroslav Houser popsal podmínky vzniku socializačních snah poměrně výstižně ve svém článku uveřejněném v *Právněhistorických studiích*.⁴⁹

Příčin bylo jistě několik. Jednou z nich byly neutěšené ekonomické podmínky na konci první světové války a u mnohých levicově orientovaných dělníků i obdiv k ruské říjnové revoluci z roku 1917.⁵⁰

Pokud jde o hospodářské důsledky, znamenalo rozdělení dříve jednotného hospodářského prostoru přerušení hospodářských a dopravních vazeb do té doby fungujících. Nástupnická Československá republika nebyla na tom tak špatně, protože velká část průmyslové výroby Rakousko-Uherska byla na území českých zemí. Převažovala přitom těžba uhlí a spotřební průmysl. Zatímco české země patřily v tomto ohledu k rozvinutým územím, Slovensko a Podkarpatská Rus byly poměrně na nízkém stupni industrializace⁵¹.

Průmysl v novém Československém státu, jak již bylo uvedeno, byl silně narušen válkou. „Návrat k mírové výrobě, příliv demobilizovaných vojáků, ztráta odbytišť..., vedly k výrobním obtížím a k nezaměstnanosti.... Průmyslová a zemědělská výroba dosahovala sotva poloviny předválečné úrovně, nefungovala doprava, rostla inflace měny a projevoval se katastrofální nedostatek potravin.“⁵² Mnoho mužů se také vrátilo z války zmrzačených a nemohlo se zapojit do pracovního procesu. Tato skutečnost dopadala negativně i na sociální situaci jejich rodin.

Požadavek sociálních a hospodářských reforem obsahovala i Washingtonská deklarace z 18. října 1918 podepsaná Masarykem, Benešem a Štefáníkem. Práví se v ní, že: „Československý stát provede pronikavé sociální a hospodářské reformy: velkostatky budou vykoupeny pro vnitřní kolonizaci: výsady šlechtické budou

49 HOUSER, J. Osud socializačních slibů v předmnichovské republice. *Právněhistorické studie v předmnichovské republice. Právněhistorické studie I.* 1955, s. 27-28. K tomu srv. GROSS, A., ŠTĚŘÍKOVÁ, E., BERAN, P. Inventář Duchcovsko-podmokelská dráha Karlovy Vary, a.s. /1857-1946/51/, Inventáře a katalogy podnikového archivu Sokolovské uhelné, a.s. Sokolov 1962.

50 HOUSER, J. Osud etc. cit. d., s. 27.

51 *Dějiny země Koruny české. II.* Praha 1992, s. 165.

52 Tamtéž, s. 166.

zrušeny.⁵³

V mnoha evropských zemích se dostaly jako reakce na válečné důsledky k moci levicově zaměřené vlády, které začaly socializaci závodů a půdy prosazovat ev. vlády, které se nestavěly k socializaci závodů a půdy negativně (např. národně demokratický politik K. Kramář – předseda československé vlády).

Zdeněk Kárník ale upozornil, že přes krizové ukazatele v hospodářství po roce 1918 se postupně ekonomická, sociální a kulturní situace v Československu posléze zlepšila.⁵⁴

53 Srv. PEŠKA, Z. *Československá ústava a zákony s ní související*. I. díl. Praha 1935, s. 40.

54 KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918- 1929)*. Praha 2000.

T. G. Masaryk a jeho názory na socializaci

Masaryk jako velmi sociálně zaměřený člověk se sociální otázkou i socializací zabýval v mnoha svých dílech.⁵⁵

Ve svých úvahách ještě před vznikem Československého státu a zvláště bezprostředně spojoval Masaryk demokracii politickou, s hospodářskou a sociální. Kladně se stavěl k pozemkové reformě a výslovně prohlásil: – „Nejsem proti socializaci, nikoli pouhé postátnění nebo státní dozor – v některých oborech: jsem pro socializaci železnic a komunikačních prostředků vůbec, vodních sil, uhlí a tak dále; socializaci si představuji postupnou, vývojovou, připravenou vzděláním dělnictva a lidí řídících výrobu a výměnu. K tomu je třeba přesného, finančního hospodářství státu a přísnější a věcnější kontroly celého finančnictví, zejména bank.“⁵⁶

V návaznosti na úvahu o socializaci dodal, že je ovšem nezbytné dotvořit sociální zákonodárství a sociální pojištění.⁵⁷

Masaryk se k sociální otázce vyjadřoval i na půdě říšské rady⁵⁸. Hovořil o ní například v červnu 1891, kde mimo jiné prohlásil, že pro něho znamená sociální otázka nejen aspekt hospodářský, ale též duchovní a mravní. Kritizoval jednostranný materiální pohled na sociální nebo dělnickou otázku.

Masaryk tedy i v úvahách o sociální otázce zdůrazňoval humanistický podtext a vzdělávací činnost. V souvislosti s tím zmínil i nezbytnost zavedení všeobecného hlasovacího práva a řešení i národnostních problémů.

I v tisku se T. G. Masaryk zastával dělníků, kteří v neutěšených pro ně podmínkách stávkovali. Například v časopisu Čas z 24. června 1892 uvedl, že je skutečně nezbytné zavést všeobecné volební právo. Tento požadavek se mu zdál důležitý pro řešení sociální otázky.

55 Např. MASARYK, T. G. *Otázka sociální*. Praha 1896. Srv. též HOUSER, J. Znárodnění na cestě k socialismu. *Právněhistorické studie* 29. 1989, s. 202. Zde se Houser věnoval Masarykovým názorům na socializaci. Uvedl např. jeho projev v Příbrami z 24. září 1920, který byl uveřejněn v novinách Čas z 13. 6. 1920.

56 MASARYK, T. G. *Světová revoluce – Za války a ve válce 1914-1918*. K vydání připravil Masarykův ústav AV ČR, svazek připravil SROVNAL, J. Praha 2005, s. 363. Poprvé Světová revoluce vyšla v Praze 1925. Zejména ale srv. Masarykovo poselství v Národním shromáždění dne 28. října 1919. na 85. schůzi sněmovny- www.psp.cz.

57 Tamtéž.

58 Srv. OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882- 1893*. Praha 1990, s 342-346.

Ve stejném čísle Času Masaryk napsal: „Dnes není pochybností, že musejí zavládnout vážnější názory, názory, jež počítají s budoucností a ne s pouhým okamžikem. Jestliže ani tyto všeobecné a rychle rostoucí stávky, děsivé bouře a krveprolévání nepoučí nás o nutnosti rozumné politiky sociální, politiky pro budoucnost pracujících, pak není již odůvodněna naděje na zamezení sociální revoluce, jejíž následky mohou být nedohledné a nejhorší a která může naprosto pohřbit veškerou dosavadní civilizaci lidstva.⁵⁹

Masarykovy názory na politickou, hospodářskou a sociální otázku⁶⁰ ovlivnily řadu prvorepublikových myslitelů v jejich návrzích na řešení problému spjatých s politikou, ekonomikou a sociální oblastí a v neposlední řadě i na demokracii kulturní.

59 OPAT, J. *Filozof* etc. cit. d., s. 345-346.

60 K sociální otázce viz. RÁKOSNÍK, J. *Sociální stát v Československu - Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha 2013.

Hornická akademie

Pokud se zabýváme hornictvím nelze neuvést instituce, kde probíhalo vzdělávání odborníků v oblasti horního práva a hornických technologií. Jedním z nich byla Hornická akademie, kterou „slove ústav, na němž se pěstuje vyšší učení hornické (i hutnické) nejen theoreticky, ale – pokud na učilišti vůbec možno – též prakticky za tím účelem, aby z chovanců jejích, „horními akademiky“ zvaných stali se vědecky vzdělaní úředníci hornických a hutnických závodů, buď státních, buď soukromých.“⁶¹

První hornické učiliště bylo v Čechách zřízeno v roce 1733 za Karla VI. Původně toto učiliště sídlilo v horním městě Jáchymově. Za Marie Terezie bylo v roce 1763 přeneseno do Prahy a bylo připojeno ke Karlově Univerzitě. Zakrátko – po sedmi letech – bylo učiliště přeneseno do Štávnice v Uhrách. A v témže roce 1770 bylo povýšeno a přejmenováno na Hornickou akademii.

V Čechách se podařilo zřídit hornické učiliště (Montanlehranstalt) v Příbrami roku 1849. O to se pokoušeli čeští vlastenci v čele s hrabětem Kašparem ze Šternberka již od roku 1830. V roce 1865 se přejmenovalo hornické učiliště na Hornickou akademii a získalo status vysoké školy.

Česká hornická akademie byla reorganizována ve směru obsahu výuky a jejího zaměření v roce 1874. Vedle ní působila i Hornická akademie v Lubně. Obě spolu kooperovaly.⁶² Vyučovalo se tu nadále velmi podrobně například horní právo na základě horního zákona.

Na příbramské akademii se vyučovaly předměty hlavní a předměty vedlejší. Mezi hlavní předměty patřilo např. v prvním ročníku hornictví, montánní geologie, hornické měřictví a praktická geometrie.

Mimo teorie se dával důraz na praxi v terénu. Každoročně se podnikala studijní cesta posluchačů každého ročníku pod vedením některého z profesorů. Cílem této cesty bylo poznat provoz hornických a hutnických závodů v cizině.

Příbramskou akademii spravoval profesorský sbor v čele s ředitelstvím.

61 Tuto starobyle znějící, ale obsahově pregnantní definici podal Ottův slovník naučný. První díl. Praha 1888. Viz dále v textu.

62 Ve Štávnici byla za vyučovací řeč vyhlášena roku 1869 maďarština, a tím se studium pro české uchazeče na tomto ústavu uzavřelo.

Mandát ředitelství byl dvouletý a členy ředitelství jmenoval na návrh profesorů ministr.

V roce 1904 byla přejmenována Hornická akademie na Vysokou školu báňskou,⁶³ která působila i za první ČSR. Roku 1919 byla zavedena jako oficiální vyučovací jazyk čeština. Mohl udělovat titul doktor montánních věd. Vysoká škola báňská byla v roce 1945 přenesena do Ostravy a skladba její výuky se rozšířila i na další obory.

63 Prvním rektorem zde byl Josef Theurer.

Vytvoření geologického ústavu v roce vyhlášení samostatného Československého státu

Další významnou odbornou institucí, která měla nezastupitelný význam pro rozvoj hornictví, při dolech měli působit státní geologové, byl právě Geologický ústav. Proto je třeba věnovat i jemu pozornost.

Počátkem prosince roku 1918 podal profesor Jaroslav Jahn, geolog a mineralog a profesor brněnské České techniky,⁶⁴ ministerstvu veřejných prací návrh na zřízení geologického ústavu.⁶⁵

Z návrhu vyplývá, že jedním z prvních úkolů v oblasti hornictví by mělo být zřízení Státního geologického ústavu. Z pozitivních i negativních zkušeností s geologickými ústavami v cizině nastínil autor své představy o geologickém ústavu v Československu.

J. Jahn uvedl, že před mladou republikou stojí mnoho úkolů na „poli hornické a technické práce. Především bude nutno vzít v úvahu nerostné bohatství Čech, Moravy a Slovenska. Tyto poklady, v zemi ukryté, budou zajisté jedním z hlavních zdrojů příjmů naší republiky....“⁶⁶

K efektivitě hornického průmyslu bude podle návrhu třeba budovat novou komunikační síť – vodní cesty, mosty, tunely atd.

K tomu všemu bude třeba získat geologickou průpravu nebo navázat spolupráci s dobrými geology. Základním úkolem nového ústavu by mělo být zajistit toto vzdělání a spolupráci, dále pak měli rozvíjet badatelskou činnost a zhotovovat geologické mapy.

V konkrétní oblasti by členové ústavu – odborníci v oborech hornictví a stavitelství měli podávat geologická dobrozdání při různých stavitelských dílech. Dobrozdání by také podávali ministerstvu veřejných prací, horním úřadům a majitelům dolů dobrozdání v otázkách úprav horního zákona či zestátnění dolů.

Nový ústav by byl náhradou za c.k. říšský ústav geologický vídeňský a král.

64 Profesor J. Jahn žil v letech 1865-1934.

65 Z archivu prof. K. Adamové. Návrh byl datován 10. prosincem 1918.

66 Zdaleka nešlo pouze o uhlí a rudy, ale např. o ohnivzdorné hlíny, kaolín, živce, užitečné plyny a minerální vody.

uherský geologický ústav zemský budapešťský.

Profesor Jahn se přimlouval, aby „do mapovacího programu našeho byly v první řadě pojaty okrsky národohospodářsky důležité a ne pouze ryze vědecky zajímavé.“

Rovněž měl ústav vydat soupis nerostných pokladů Československa, jejich množství, ceny a podat také návrhy, jak by se mohly v budoucnu získat.

Součástí ústavu měla být i chemická laboratoř, která by zkoumala obsah a kvalitu různých minerálů a také i vod povrchových i pramenitých a studničních.

Prof. J. Jahn uvažoval i o vybavení ústavu a jeho sídle. Podporoval spíše v tomto směru Prahu, ve které je mnoho bohatých knihoven, laboratoří i zkušebních ústavů a ústředních výkonných úřadů.

Profesor Jahn na závěr návrhu napsal, že si je vědom toho, že návrh neobsahuje vše potřebné, ale podle jeho slov neměl být organizačním statutem státního ústavu, ale pouze souhrnem jeho zkušeností, které by měly být zohledněny při zakládání nového geologického ústavu.

Jahn podal svůj návrh 10. prosince, o tři dny později, tedy 13. prosince 1918 požadovali ve zvláštním Memorandu zřízení geologického ústavu další autoři v čele s profesorem Purkyně.

Již v polovině prosince 1918 podali C. Purkyně, F. Slavík, Perner a prezident České akademie věd ministerstvu veřejných prací pamětní spis, ve kterém zdůvodňují nezbytnost samostatného vědeckého geologického ústavu, který by působil při ministerstvu veřejných prací a stanovil i úkoly a cíle tohoto ústavu. K důvodům propojení ústavu a ministerstva řadili autoři i zabezpečení lepší komunikace při plnění úkolů v oblasti hornictví.⁶⁷

Zajímavou součástí Pamětního spisu tvoří finanční stránka. Mezi řádné výdaje řadili autoři např. plat ředitele, který měl být ve výši 10 000 korun a aktivní přídavky měly být ve výši 1 710 korun. Nejnižší plat měl vrátný – invalida – ten měl pobírat plat 900 korun a přídavky ve výši 495 korun.

K mimořádným výdajům řadili autoři dotace na tisk geologických map. Počítali i s výdaji likvidačními.

Na základě tohoto Pamětního spisu ministr veřejných prací Staněk 30. června 1919 podal návrh, aby státní geologický ústav působil při ministerstvu veřejných

67 Srv. též Pamětní list Státního geologického ústavu z 13. prosince 1918.

práci.⁶⁸ Poukázal na to, že zřízení Ústavu při ministerstvu schválila již 25/11 1918 ministerská rada. Staněk zdůraznil, že význam ústavu a jeho připojení k ministerstvu má odůvodnění i v důsledku dobrých zkušeností v cizině. Takovéto propojení je vhodné pro potřeby hornictví a inženýrské stavby.

Staněk sdělil, že na místo ředitele ústavu se přihlásili do konkursu vypsaného na 25. dubna 1919 dva odborníci – Cyril Purkyně, profesor na české vysoké škole technické v Praze a PhDr. Josef Oldřich, mimořádný profesor geologie na české univerzitě.

Na základě konkursu doporučil Staněk na ředitele Ústavu profesor C. Purkyně s podmínkou, že se vzdá profesorského místa a bude se zcela věnovat řízení ústav (což se stalo).

Z bývalého říšského ústavu ve Vídni byli převzati do služeb ústavu nového: chefgeolog PhDr. Karel Hinter–Lechner, muzejní asistent Jan V. Želízko a preparátor Fr. Šťastný.

Úkolem ředitele bylo ihned na počátku jeho působení vypracovat organizační statut ústavu.

Staňkův návrh byl schválen na ministerské radě schválen 7. července 1919.⁶⁹ Dne 7. července tak 1919 byl zřízen Státní geologický ústav, který měl na starosti „geologickou službu“.

V roce 1924 zřídil Geologický ústav svůj orgán – Věstník, ve kterém podával zprávy o své činnosti. V prvním čísle byla uveřejněna výroční zpráva od ředitele Ústavu C. Purkyně o činnosti této instituce od roku 1919, kdy byl Ústav založen.⁷⁰

Zpráva začínala poukázáním na nedostatečnost prostoru, ve které Ústav sídlil a vykonával svoji práci. Vyslovil však naději, že v brzké době – v průběhu roku 1925 – „bude možno obsadit dobře zřízené, dosti prostorné a světlé místnosti v nástavbě III. patra státní průmyslové školy na Smíchově.“ Problémy ale stále byly s umístěním chemické laboratoře.

V další části zprávy C. Purkyně informoval o mapovacích a výzkumných pracích na území republiky. Například Dimitrij Andrusov mapoval okolí Zbiroha a Mýta.

Ze zprávy vyplývá, že se mapování a výzkumu účastnili mnozí odborníci v

68 Viz opis

zprávyč.j.ČGS/07/0038www.geology.cz/extranet/onsa/historie/listiny/1921_presidium.pdf.

69 www.geology.cz/extranet/onsa/historie/listiny/1921_presidium.pdf.

70 www.geology.cz/extranet/publikace/online/publikace-o-cgs/4_1928-komplet.pdf.

oblasti hornictví (např. také prof. Fr. Vitásek či doc. J. Volko).

Veškeré výsledky mapování byly každý rok přenášeny na listy topografických plánů archivu, spravujícím geologické mapy.

Od založení Ústavu zmapovali interní i externí členové Ústavu v Čechách 6750 kilometrů čtverečních, na Moravě a ve Slezsku 950 km čtverečních, na Slovensku 3 000 kilometrů čtverečních a na Podkarpatské Rusi 300 km čtverečních.

Purkyně upozornil ale, že kdyby se postupovalo „dosavadním tempem, dočkali bychom se úplného geologického zmapování našeho státu za 47 let.“ Tempo je proto nezbytné zvýšit.

C. Purkyně také sdělil podrobnosti o vědeckých studiích a výzkumu Státního geologického ústavu ve Sborníku Ústavu. Za rok 1924 činily dotace na sbírky 2 000 korun. Knihovna vykazala ke konci roku 1924 celkem 4310 svazků, a také o spolupráci s ostatními zahraničními geologickými ústavu a vysokými školami.

Velmi důrazně upozornil C. Purkyně na publikační činnost Ústavu, zejména pak na Sborník Státního geologického ústavu a na činnost přednáškovou.

Správa v hornictví⁷¹

Při úvahách o reformách v hornictví a o socializačních pokusech nesmíme opomenout ani správu v této oblasti.

Správní orgány a jejich kompetence byly upraveny horním zákonem z roku 1854. K provádění tohoto zákona byly zřízeny jako první stolice horní hejtmanství a ev. jeho „exponovaní horní komisaři.“

Druhou stolicí se staly vrchní horní úřady, které působily pro jednotlivé země nebo několik zemí. Nařízení č. 51/1855 stanovilo, že to mají být politické zemské úřady. Třetí stolicí bylo pak ministerstvo financí.

Zákonem č. 77/1871 ř.z. byla zavedena nová správní organizace, která byla převzata do první Československé republiky. Od této doby byly k provádění horního zákona zřízeny nové úřady. Byly to revírní úřady, horní hejtmanství a ministerstvo veřejných prací.

Pro zajímavost dodejme, jaká byla situace v horní správě na Slovensku a na Podkarpatské Rusi.⁷²

Organizace horních úřadů byla v obou zemích následující: první stolicí na Slovensku byly báňské kapitanáty v Báňské Bystřici a v Spišské Nové Vsi s expoziturou v Rožňavě. Na Podkarpatské Rusi byl první instancí báňský úřad v Berhově.

Na počátku roku 1919 byl zřízen vládní komisariát pro báňské a hutnické věci v Bratislavě. Působil zejména jako druhá stolice proti kapitanátům. V některých zákonem vyjmenovaných věcech však rozhodoval i prvoinstančně.

Roztříštěnost horní správy vedla k úpravě organizace a kompetence báňských úřadů zákonem č. 57/1928 Sb. Správu podle tohoto zákona vykonávaly revírní báňské úřady, báňská hejtmanství a ministerstvo veřejných prací.

Ministerstvo veřejných prací vydávalo báňsko–policejní předpisy, které byly platné pro obvod, jehož hranice přesahovaly jedno báňské hejtmanství a rozhodovalo o odvolání proti rozhodnutí báňského hejtmanství.

71 K tomu srv. HOETZEL, J. *Československé správní právo*. Praha 1934, s. 147-150. Viz dále v textu.

72 Tamtéž, s. 148-149.

Báňská hejtmanství měla své sídlo v Praze pro Čechy, v Brně pro zemi Moravskoslezskou, v Bratislavě pro Slovensko.

Do té doby vydané směrnice a předpisy pro báňská hejtmanství a revírní úřady vydané za Rakouska zůstaly nadále v platnosti. Pomocnými orgány báňských úřadů jsou úředně oprávnění báňští inženýři.

Báňské úřady byly organizovány na principu kolegiality, rozhodovalo se převážně v senátech, a na principu byrokratickém.

Nostrifikace průmyslu, zejména horního

V prosinci roku 1919 se konalo zasedání Národního shromáždění československého, které mimo jiné projednávalo zprávu právního výboru člena Národního shromáždění Otakara Nekvasila a soudr. (tisk. č. 133) na vydání zákona o nostrifikaci podniků, které v území republiky Československé vyrábějí, neb dopravu provozují, avšak mají své sídlo mimo její hranice.⁷³

Nekvasilův návrh byl právním výborem upraven do osnovy zákona. Podle zprávy právního výboru bylo pro rozvoj československého průmyslu nezbytné přenést řízení podniků působících v Československu z ciziny, zejména z Vídně.

Nepochybně zajímavé je, že osnova zákona nepočítala s obligatorním přenášením řídicích center na území republiky, ale vyhradila příslušnému ministru, aby „uzná-li toho potřebu, dotčený podnik k přesídlení vyzval.“

Zpravodajem k předloženému návrhu zákona byl určen poslanec Mattuš za předsednictví Dr. Matouška.

Pokud se týká návrhu zákona, byl velmi stručný, vyjádřený ve třech paragrafech. Podle § 1 podniky, které provozovaly výrobu nebo dopravu na území Československa, mající své sídlo nebo hlavní závod v cizině, pokud je vyzve příslušný ministr, byly povinny přeložit hlavní sídlo nebo závod na území Československého státu.

Ministrovo vyzvání k přenesení hlavního sídla či závodu mělo nahradit schválení cizího státu.

V § 2 se pravilo, že pokud nebude k výzvě „v dané lhůtě předložen výtah z rejstříku obchodního (horního) soudu o provedeném přeložení sídla (hlavního) závodu, zapíše se v rejstřík obchodního (horního) soudu, do jehož obvodu sídlo (hlavní) závod má být přeneseno, vnučená správa podniku dle obdoby nařízení veškerého ministerstva ze dne 29. července 1916 ř.z. č. 245.“

V § 3 pak bylo stanoveno, že zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení. Jeho provedení se ukládalo ministrům obchodu, financí, spravedlnosti, veřejných prací, železnic a vnitra.

Podrobně popsal nostrifikační proces Zdeněk Kárník ve výše citované

73 Tisk 1124. Srv. www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t.1124_00.htm. Viz dále v textu.

knize.⁷⁴ Zdůraznil pozitivní roli v tomto procesu J. Preisse, V. Pospíšila a A. Rašina, který prosadil roku 1919 měnovou reformu. Nostrifikační proces pokládal za jednu z příčin oživení průmyslové výroby.

Nostrifikační akce měla být spuštěna až po vyřešení měnových otázek. Došlo k ní až v roce 1920. Tusarova vláda nevyužila možnost neuznat z rakouské strany uplatňované zdržování celého nostrifikačního procesu a s rakouskou vládou stále vyjednávala. Nakonec v tomto směru došlo s Rakouskem k dohodě, která byla ratifikovaná v roce 1920. S Maďarskem byla dohoda ratifikována dokonce až v roce 1927.⁷⁵

V této souvislosti je třeba upozornit na to, že se uvažovalo – ale pouze jen uvažovalo – o dosazení nucené správy do podniků, které se nostrifikaci vyhýbaly, eventuálně sáhnout až k vyvlastnění.⁷⁶

Zvláštní nostrifikační komise sepsala asi tři sta podniků, kterých se měla nostrifikace týkat. Docházelo k ní po etapách. Z hornických podniků, byly v seznamu uvedeny, např. Mostecká uhelná společnost. Každá nostrifikace byla schválena až tehdy, když měla zajištěnu finanční stabilitu.

Zmiňme se alespoň o jednom případě nostrifikace v těžařském průmyslu. Roku 1907 začala v Hůrce v jižních Čechách, kde byla bohatá naleziště grafitu, těžít firma St. Johanni-Graphit – Gesellschaft und St. Wenzelszeche W. Novotny – Hartman nand Co. Ta otevřela důl s rafinerií tuhy a výrobou vločkové tuhy. Závod se rozšiřoval, až posléze vzniklo šest závodů.⁷⁷

Po dvou letech činnosti byl důl „vložen“ do nové firmy – Südböhmische Graphitwerke, Ges.m.b. H.in Wien. Produkce měla stoupající tendenci a vyvážela např. do Německa.

Po vydání nostrifikačního zákona v Československu byla společnost povinna provést nostrifikaci na československé území. Na valné hromadě společnosti schválili vlastníci přenesení sídla do Prahy a rovněž přeměnu společnosti na akciovou společnost.

„Společnost kromě grafitového dolu dále převzala pilu, velkotruhlářství a parketárnu v Hůrce.“⁷⁸ V dalších letech se jí ale příliš nedařilo. Důvodem byla silná

74 KÁRNÍK, Z. *České země* etc. cit. d., s 213-220.

75 Tamtéž, s. 214.

76 Tamtéž. Kárník zejména popsal složitost nostrifikace v rámci bankovního kapitálu.

77 <http://www.das-mcp.cz/muzeum/files/vestniky/ve0903.pdf> viz dále v textu.

78 Citace – tamtéž.

koruna, což nebylo pro vývoz příhodné. Nastaly i problémy s těžbou a kvalitou grafitu. V roce krize – 1929 – musela firma omezit svoji činnost a hluboký důl Vilemína musel být zakonzervován.

Do likvidace vstoupila firma na základě rozhodnutí valné hromady z 18. 4. 1933 v tomto roce a ukončena byla v roce 1937.

V průběhu nostrifikací v průmyslu se uplatňovalo i její nacionální pojetí a zejména pak finanční zájmy země, kde sídlo nostrifikovaného podniku původně bylo a Československa. Šlo tu zvláště o daně, které před nostrifikací plynuly téměř výhradně do vídeňských bank.⁷⁹

⁷⁹ Tamtéž, s. 220. K nacionálnímu pojetí viz též KUBU, E., ŠOUŠA, J. Nostrifikace firem - cesta k uchopení rozhodující hospodářské moci. In: JANČIK, D., KUBU, E. *Nacionalismus zvaný hospodářský*. Praha 2011.

K reformě uhelného průmyslu za první ČSR v roce 1919

Myšlenka na reformování důlního průmyslu zestátněním dolů se objevila znovu po vzniku Československého státu.⁸⁰

Ministr Staněk připravil na základě projevu prvního československého ministerského předsedy K. Kramáře dotazník, ve kterém byly obsaženy otázky týkající se zestátnění a způsobu jeho provedení. Dotazníková akce proběhla v květnu 1919.

Pozvánka na anketovou akci, která se měla konat 23. – 25. května 1919 zněla následovně „Anketa o znárodnění horního a hutního majetku, ku které dovoluje si Vás zvátí“– Ministerstvo veřejných prací – „Porady odbývají se v přednáškovém sále ústavu fyzikálního české vysoké školy technické v Praze II., Presslova ulice, a započatou dne 23. o 2. hod. odpolední, a 24. – 25. května o 9. hod. dopolední. Pozvání je zároveň legitimací. Tištěné dotazníky možno dříve vyzvednouti v ministerstvu veřejných prací na Smíchově, Presslova ul. č. 6.“ Tento dopis byl datován 15. květnem 1919.

Dotazník obsahoval všeobecnou část, část, která se týkala přímo socializace dolů a část, která byla zaměřena na obchodování s uhlím.⁸¹

Ve všeobecné části se nacházely např. otázky, zda jsou oprávněné stížnosti horníků na poměry v hornictví, zda se dají tyto poměry vyřešit zestátněním dolů a zda má být zestátnění za náhradu.

Druhá část byla, stejně jako část třetí, velmi stručná. Klady se tu otázky typu: „1. Jak si představujete zestátnění dolů? 2. Má býti stát při dolování vždy a jakým způsobem účasten?... 5. Jak při socialisaci jest podněcovati hospodářský zájem zaměstnanců? 6. Jak jest při socialisaci hájiti zájmy spotřebitelů?“

Ve třetí části byla např. obsažena otázka, zda má být státní monopol obchodu tuzemskými i cizozemskými výrobky a jak přitom zajistit zájmy spotřebitelů.

Dotazník byl rozeslán jednotlivcům i důležitým veřejným korporacím.

80 Je tu třeba zmínit také iniciativu československých legionářů, která vyústila v několik rezolucí. Např. příslušníci XX. legionářského transportu z roku 1920 požadovali mimo jiné socializaci velkých průmyslových závodů a dolů. KRATOCHVÍL, J. *Cesta revoluce*. Praha 1922, s. 669.

81 VRBENSKÝ, B. *Vývoj* etc. Cit. d. Znění dotazníku na s. 15-17. Citace dále v textu na s. 17.

Dotazník ponechaly bez odpovědi německé veřejné korporace a německé obchodní komory. České a moravské komory – obchodní a živnostenská – sice odpověděly, ale hájily soukromé vlastnictví důlního průmyslu.⁸²

Pokud šlo o zemědělské korporace v Čechách a na Moravě vyslovovaly se k základní otázce různě. Například Ústřední jednota českých hospodářských společenstev úvěrních pro Moravu a Slezsko požadovala zestátnění všech dolů a okamžité zřízení státního uhelného úřadu. Od zestátnění čekala zlepšení výtěžku, zefektivnění výroby a dosažení uspokojení horníků a spotřebitelů.⁸³

Po rozeslání dotazníků byla uspořádána ještě v květnu – ve dnech 23. a 24. května 1919 ústní anketa, jejíž výsledky předcházely konečné výsledky dotazníkové akce.

Prvním řečníkem byl V. Adam, který v podstatě zopakoval obsah svého obšírného podání ministerstvu veřejných prací.⁸⁴ Jasně se vyslovil pro zestátnění důlního průmyslu.

Proti se vyslovil například ředitel dolů Severní dráhy ostravsko–karvinského revíru dr. Pospíšil. Ve svém velmi podrobném referátu zdůvodnil svoje stanovisko.⁸⁵

Dr. Pospíšil poukázal na to, že stížnosti horníků jsou známy, ale prozatím neměly četné korporace, které ho zvolily za svého řečníka, dostatek času sjednotit své názory. Řekl ale také, že pochybuje o jejich důvodnosti.

Podle Pospíšilova názoru není zestátnění dolů vhodným prostředkem k odstranění stížností horníků. „Mzdové hnutí se postátněním uhelného průmyslu nezastaví. Ono se také nyní nezastavilo před závody státními.... Čistá státní správa uhelného hornictví se neosvědčila na celém světě aspoň přibližně tak výkonnou a levnou, jako správa soukromá...“⁸⁶

Rovněž větší podíl dělníků na správě dolů Pospíšil odmítal, připouštěl pouze jejich určitý vliv v oblastech, „které se rozhledu dělníků nevymykají.“⁸⁷

V dalších vystoupeních zaznívaly hlasy pro socializaci i proti ní. Ukázalo se přitom jasně, že řečníci nemají jasno v používání termínů – zestátnění, znárodnění a socializace. Zatímco někteří považovali socializaci za důsledek zestátnění dolů (V.

82 Tamtéž, s 17.

83 Tamtéž, s. 18. Na dalších stránkách jsou uveřejněny i názory vyslovené v anketě dalšími respondenty.

84 Podání V. Adama- z archivu prof. K. Adamové.

85 Referát dr. Pospíšila- znění z archivu prof. K. Adamové.

86 Tamtéž.

87 Tamtéž.

Adam), jiní odmítali zestátnění, ale socializaci požadovali. Například jménem českých horníků promluvil Macák, který odmítl zestátnění, ale vyslovil se pro „určité socializování, pro vyvlastnění bez náhrady s určitými výjimkami.“ Pod socializací si představoval větší spoluúčast horníků na řízení. To se mělo naplnit zřízením ústřední korporace, která převezme báňskou těžbu a její součinnosti s horníky jednotlivých dolů.⁸⁸

Z Macákova vystoupení vyplývá, že pojem socializování byl pro něho, to platí ale i pro mnohé další, málo srozumitelný. Spojování částečné socializace s vyvlastněním bez náhrady odpovídalo spíše plné socializaci. Avšak i ti, co požadovali plnou socializaci, přiznávali původním majitelům právo na náhradu (V. Adam).

Písemná anketa i anketa ústní nepřinesly jednoznačný výsledek. Snahy ministra Staňka otázku socializace vyřešit nevyzněly zcela naprázdno, neboť po proběhnutí písemné i ústní ankety bylo podáno několik návrhů směřujících k socializaci uhelného průmyslu.

Již 4. června 1919 se také objevil v Právu lidu⁸⁹ obsáhlý návrh na socializaci dolů odborových organizací horníků. Návrh byl výsledkem společných porad Svazu horníků v československé republice se sídlem v Mostě, Sdružení horníků v Mostě a Union der Bergarbeitete v Trnovanech u Teplic. Návrh byl vypracován na základě usnesení vyplývající z ankety týkající se socializace dolů. V ní došlo i k určení užšího výboru, který měl posuzovat o postupu socializace na základě další návrhů vyplývajících z písemné i ústní ankety.

Nesporně zajímavé je vyjádření doktora Falty k dotazníkové akci.⁹⁰ Jde o část vyjádření, která se nazývá Způsob provedení celé akce a organizace ústrojí. Falta zde poukázal na nutnost úpravy uhelného hornictví, neboť uhlí je pro stát nezbytné, uhelné hornictví tvoří závažnou část československého hornictví, zdůraznil také, že úprava hornictví je nejednotná. V českých zemích je uhlí vyhrazeným minerálem, ale např. na Slovensku a Poskarpatské Rusi je pouze quasi vyhrazeným minerálem. Napsal též, že pohraniční doly „nejsou v rukou pro stát spolehlivých.“

Podle Falty ani zestátnění dolů a ani socializace nevyřeší problémy v horním průmyslu a nejsou „úplně výhodné.“

88 VRBENSKÝ, B. cit. d., s. 27.

89 Právo lidu 4. června 1919, s. 3.

90 Z archivu prof. K. Adamové. Vyjádření dr. Falty je psáno ručně a není datované. Z jeho obsahu lze dovodit, že bylo napsáno po vyhlášení Staňkovy ankety. Viz dále v textu.

V prvním případě by byli zkráceni horníci a ve druhém stát. „Obojí bylo by pak spojeno s potížemi záborovými.“

Dr. Falta navrhl možné řešení celé situace. Uhelné doly v Československu se měly spojit do jediného podniku. Ten by byl „nadán monopolem dobývání uhlí všech druhů, jinak však“ by podléhal platnému zákonodárství.

Čistý výtěžek by se dělil na tři díly – 1. pro stát, 2. pro podnikatele, což by odpadlo, kdyby podnik zcela financoval stát, a 3. pro horníky.

Podnik měl převzít veškeré uhelné doly za hodnoty stanovené odhadní komisí, která by se skládala z 25 členů. Předsedu a 12 členů by jmenovala vláda, 6 členů by vyslali dosavadní zaměstnavatelé a 6 zástupců by vyslali zaměstnanci uhelného hornictví. Dva členové z oněch 6 by vysílali úředníci a 4 by byli vysláni dělníky. S komisí by spolupracovaly báňské úřady.

Hodnota dolových měr by se při odhadu nezjišťovala, protože dolové míry propůjčil stát, a to bezúplatně.

Zjištěná hodnota dolů bude představovat dluh nového podniku. Dluh bude moci být splacen jednak vydáním státních dluhopisů, jednak podíly s malou nominální hodnotou, což umožní participovat na podniku co nejširším vrstvám obyvatelstva.

Velmi zajímavé byl schéma správního „ústrojí“ podniku načrtnuté dr. Faltou. Centrálním orgánem měl být Ústřední správní sbor se sídlem v Praze. Tomu by podléhaly Revírní správní sbory v Plzni, Karlových Varech, Mostu, Kladně, Trutnově, Moravské Ostravě a v Brně – tam by sídlil revírní správní sbor i pro Slovensko a Podkarpatskou Rus.⁹¹

Každý Revírní správní sbor měl mít závodní správní sbor. Ty měly být samostatné pro závody s počtem osazenstva 100 a více. Menší závody se měly spojit pod společnou závodní správou, eventuálně se budou moci přidělit k sousednímu závodu.

Ve všech sborech měli být zastoupeni odborníci, to znamená znalci v oboru báňskoprávním, technici a národohospodáři. Dále tu měli mít zastoupení „laici“, tedy havíři a podílníci.

Vláda by jmenovala předsedu Ústředního správního sboru z okruhu

91 V Plzni měl sídlit plzeňský revír pro jižní Čechy, v Karlových Varech pro Falknov a Loket, v Mostu pro Teplice a Chomutov, v Trutnově pro kamenné a hnědé uhlí v severních Čechách, v Moravské Ostravě pro revír ostravsko-karvínský a v Brně pro revír rosický a jihomoravský.

„báňskoprávních úředníků". Předsedy Revírních správních sborů měl jmenovat ministr veřejných prací na návrh Ústředního správního sboru. Předsedy závodních správních sborů se měli stát zodpovědní pracovníci závodu.

Výkonnými orgány měly být Generální ředitelství v Praze, jehož přednostou měl být předseda Ústředního správního sboru. Generálnímu ředitelství by odpovídala Revírní ředitelství a jim pak závodní správy.

Pokud se týká kompetencí, představoval si je dr. Falta takto: Ústřední správní sbor by schvaloval rozpočet a bilanci, přijímal a propouštěl by úředníky s platem vyšším než 100 000 korun ročně, Dále by stanovoval ceny uhlí a rozhodoval o návrzích členů sboru a jednotlivých Revírních správních sborů.

Revírní správní sbor měl vykonávat dozorovou činnost nad dodržováním rozpočtu, přijímat a propouštět úředníky s platem od 30 000 do 100 000 korun ročně. Měl též projednávat aktuální otázky týkající se revíru a vypracovávat návrhy pro Ústřední správní sbor.

Závodní správní sbor měl vykonávat dozor nad dodržováním rozpočtu závodů, přijímat a propouštět dělníky a úředníky s platem nižším než 30 000 korun ročně a stanovit úkoly podle směrnic schválených Revírním správním sborem.

I když zůstal Faltův návrh pouze na papíře, jde o natolik propracovaný a konkrétní materiál k řešení situace v horním průmyslu, že bylo třeba představit jej blíže.

K otázce výpomoci státním zaměstnancům

Při úvahách o situaci v hornictví na počátku první republiky je třeba se zmínit i o dvou zákonech, které navrhl k přijetí státně zřízenecvý výbor. Jednalo se návrh okamžité výpomoci veškerým státním zaměstnancům podle návrhu člena Národního shromáždění prof. Dra Lukavského⁹²

První zákon povoloval státním zaměstnancům (zaměstnaným ve státních podnicích a fondech) mimořádnou peněžitou výpomoc pro druhé pololetí roku 1919. Zákon se přirozeně týkal i horníků zaměstnaných ve státních dolech. Peněžní výpomoc byla nezbytná v důsledku postižení hospodářství válkou.

V květnu roku 1919 měla být všem zaměstnancům státním, zaměstnancům ve státních podnicích a fondech, dále pensistům, provisionistům a příjemcům darů z milosti, další čtvrtletní odměna podle do té platných ustanovení.

V § 2 se pravilo, že se vláda zmocňuje použití úvěru částkou 160 milionů korun, aby provedla tuto výpomocnou akci."

Druhý zákon zmocňoval vládu k částečné úpravě pensijních nároků veškerých pensistů, provisionistů a příjemců darů z milosti.

V § 1 se pravilo, že všem „pensistům, provisionistům a požívatelům darů z milosti odcházejícím na odpočinek od 1. října 1918 (včetně) připlácí se ode dne přestupu na odpočinek až do definitivní úpravy požitků pensijních, provisijních a darů z milosti, k jejich starobním a invalidním požitkům 50 procent částky první stupnice drahotního příspěvku, platného pro plat, jehož dotčený zaměstnanec, dosáhl před svým odchodem na odpočinek."

V zákoně bylo dále stanoveno, že vdovy po takových zaměstnancích mají nárok na třetinu a úplní sirotci pak na jednu šestinu uvedené sumy. Pokud by šlo o sirotka bez otce, tak měl každý z nich nárok na patnáctinu.

I zde se vláda zmocňovala k opatření úvěru 30 milionů korun k tomu, aby mohl být zákon naplněn.

Vláda byla vyzvána, aby předložila v nejkratší možné době návrh na úpravu započítání válečné služební doby státních zaměstnanců a zaměstnanců ve státních

92 Zasedání Národního shromáždění československého r. 1919. Č. tisku 223.

podnicích a fondech. Přitom musely být dodrženy stanovené zásady. Jednou z nich byl i požadavek, aby při provádění tohoto zákona se počítaly tři měsíce vojenské služby nebo šest měsíců civilní státní služby v jednom kalendářním roce za celý rok.

Vláda byla rovněž vyzvána, aby urychleně a v plném rozsahu provedla opatření na zmírnění nouze všech státních zaměstnanců a zaměstnanců ve státních podnicích a fondech.

Velmi důležitou zásadou při realizaci tohoto úkolu byla výzva ministerstvo pro sociální péči. To se vyzývalo k tomu, aby po dohodě s příslušnými resorty vyřešilo bytovou otázku státních zaměstnanců, kteří z různých důvodů mají povinnost se stěhovat a nemohou tak učinit, protože nemají vhodný byt.

Ministerstvo železnic bylo vyzváno, aby poskytlo potřebným státním zaměstnancům i jízdní výhody.

Socializace v cizině jako inspirační zdroj pro socializační snahy v Československu

Poválečná doba s oslabeným hospodářstvím přinesla řadu návrhů na socializaci dolů. Objevily se například ve Skandinávii, Polsku, Itálii, Rakousku a Nizozemí. Byly tu často spojeny s požadavky dělníků na zlepšení pracovních podmínek.

Socializační snahy v mladé Československé republice byly ale zejména ovlivněny socializačními názory v zvláště v Německu, Rakousku a Francii.⁹³

V článku *Socialisace v Německu* uveřejněném v *Národních listech* 1921⁹⁴ je popsán vývoj a stav socializačních snah v Německu. Autor píšící pod šifrou ksg. se odvolává na knížku J. Fleischnera, *Socialisace v praxi*.⁹⁵ V souladu s J. Fleischnerem i autor článku uvedl pět podrobnějších socializačních plánů v Německu:

1. Neurathův plán, který znamenal „zveřejnění“ veškerého hospodářství, výroby i distribuce, při které mělo dojít k sloučení všech závodů jednotlivých odvětví ve společenstva. Ta se měla sdružit v zemské svazy. Kontrolu nad nimi měly vykonávat hospodářské rady, u zemské odborné rady a nejvyšší živnostenské a kontrolní rady. Náhrada za vyvlastnění měla být bývalým majitelům vyplácena formou doživotní renty.
2. Plán Striernerův, který počítal se syndikalizací veškeré výroby. Syndikáty se podobaly svojí strukturou a zaměřením Neurathovým společenstvům. Na řízení by se podíleli vedle podnikatelů, dělníků a zřízců i spotřebitelů také zástupci státu a obcí.
3. Plán Rathenauův, který navrhoval převedení veškerého majetku do tzv. *Produktionsgemeinschaft*. Jejich vedení by spočívalo v rukou dělníků a bývalí majitelé by se stali jejich věřiteli s nárokem na určitou rentu. K tomuto návrhu se klonil i J. Fleischner.

93 Srv. *Die Socialisierung der Bergwerke in Deutschland*. Prager Tgblatt 22. ledna 1919. Srv. Zprávy Uhelné rady československé, sv. I. Praha 1921.

94 *Národní listy* č. 91. r. šedesátý první, 3. dubna 1921.

95 FLEISCHNER, J. *Socialisace v praxi*. Praha 1920.

4. Návrh Hortenův na postátnění dolů za náhradu – jakési odškodné, – kterou měla stanovit k tomu určená vyvlastňovací komise.
5. Plán Wissel-Moellendorfov, který spočíval na myšlence plánovitého hospodářství závodních a okresních rad, které se měly spojit v samosprávné hospodářské svazy. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků mělo zůstat zachováno. Stát ale měl být spoluvlastníkem.

Jedním ze skutečně přijatých socializačních opatření v Německu byl zákon o závodních radách ze 4. února 1920. Byl ovlivněn rakouským vzorem. V Německu byl ale model správy dolů založen prioritně na konsensu mezi zaměstnavateli a zaměstnanci.⁹⁶

Jedním ze států,⁹⁷ kde proběhla socializace, byla Anglie. Po první světové válce se zde projevila snaha socialistů znárodnit doly a zestátnit železnice. Již v roce 1918 přijala britská Labour Party pod vlivem významného levicového intelektuála Sidneyho Webba programové prohlášení, které neslo název Práce a nový společenský řád. Toto prohlášení požadovalo znárodnění a demokratickou kontrolu „životně důležitých veřejných služeb“, dolů, železniční a lodní dopravy, zbrojního průmyslu a výroby elektřiny.

Společenské vlastnictví výrobních prostředků, rozdělování a směna, stejně jako nejlepší dosažitelný systém veřejné správy a kontroly každého průmyslového podniku a také služeb se pak jako požadavek staly součástí programu labouristické strany. Avšak objevily se spory o to, zda cílem má být zestátnění, nebo zda by neměly být zestátněné podniky předány do správy dělníkům, zaměstnancům a zaměstnavatelům. Program nevyklučoval ani municipální a družstevní formy vlastnictví. Tato forma socializace byla podporována především ze strany některých odborových svazů a projevila se i v návrhu na vytvoření tzv. hornických rad předloženém odborovou federací horníků v roce 1919, a rovněž v odborářském návrhu na socializaci železnic z roku 1920.

V Československu byl v Právu lidu 25. června 1919 uveřejněn článek zestátnění dolů v Anglii.⁹⁸ V něm bylo uvedeno, že podle informace z Londýna výbor pro šetření v otázce uhelného průmyslu vydal zprávu pro šetření. Podle této

96 Srv. FLEISCHNER, J. *Socialisace v praxi*. Praha 1920. Autor se tu zabýval zejména socializačními procesy v Německu.

97 Níže v textu mé práce k uváděným jednotlivým státům, kde proběhla socializace, vycházím zejména z KUKLÍK, J. *Znárodněné Československo etc.* cit.d., s. 70-78.

98 *Sestátnění dolů v Anglii*. Právo lidu 25. 6. 1919, s. 2.

zprávy všichni členové výboru doporučili zestátnění dolů. Většinou hlasů bylo přijato usnesení, že zestátnění má proběhnout již roku 1922.

Předseda výboru doporučil sněmovně, aby vydala zákon, podle kterého dojde k vyvlastnění dolů bezodkladně. Za vyvlastnění měla být poskytnuta náhrada-odškodné. Dále doporučil schválení plánu pro místní správu dolů v jednotlivých místech po dobu tří let, tedy po dobu, ve které by mělo být rozhodnuto definitivně o způsobu zestátnění dolů.

Labouristická strana ani odborová centrála Trade Union Congress sice ze svých návrhů na socializaci především ve vztahu k Bank of England, dolům a železniční dopravě ve 20. letech vyjma podání konkrétních návrhů v parlamentu reálné znárodnění nevytěžily, avšak dle J. Kuklíka se vytvořil ideový i odborný základ, na nějž mohly konkrétní návrhy na socializaci navazovat jak ve třicátých, tak i ve čtyřicátých letech. Jednalo se jak o právní formu socializovaného podniku, tak i o vytváření zvláštních dělnických (hornických) rad a o požadování podílu spotřebitelů na chodu socializovaných odvětví průmyslu a dopravy.

Další klíčový mezník v diskuzích o znárodnění v Anglii představoval program labouristické strany, který byl přijat na její výroční konferenci v roce 1925. V tamějších novinách se hovořilo o návrzích na zavedení „veřejného“ vlastnictví a pozornost ze strany tisku byla také soustředěna na návrhy, které se týkaly znárodnění bank. Stejně byly zopakovány i návrhy na znárodnění dolů, železnic a zbrojního průmyslu. V programu mimo jiné zvítězila myšlenka prosazovat znárodnění za náhradu.

Významnou roli v postátňování či zveřejňování určitých segmentů ekonomiky hrály i konzervativní vlády a také v odborných diskuzích o těchto otázkách, především v nesčetných parlamentních a vládních komisích. Pod tlakem labouristů a odborů na socializaci a znárodnění v oblasti dolů a železnic vedly ve dvacátých letech k přijetí zákonů, které posilovaly vliv státu na podnikání v těchto oblastech, a to včetně kontrol cen a tarifů. V roce 1926 byla na základě zákona o dodávkách elektrické energie vytvořena státem kontrolovaná veřejná korporace pro řízení přenosu elektrické energie, jejíž členové byli jmenováni a odvoláváni vládou. Roku 1927 byla z původně soukromé organizace vytvořena jako veřejná společnost známá BBC, která se řídila tzv. Královskou chartou. Právě veřejná korporace, která byla samostatnou právníkou osobou využívající hmotně a procesněprávních oprávnění daných subjektům práva, měla jistou míru autonomie na vládě a mohla

samostatně jednat a rozhodovat. Vliv státu se v podstatě omezoval na vykonávání práv zakladatele a na dozor.

Myšlenky znárodnění a socializace v Anglii se dočkaly nové fáze vývoje ve třicátých letech. Vyjma několika zvláštních komisí vytvořených parlamentem vznikaly i odborně-politické organizace, např. Railway Nationalisation Society či labouristy a Fabiánskou společností v roce 1932 založená The New Fabian Research Bureau, v jejím čele stál Clement Attlee a jejímž cílem byla podpora politických, ekonomických a sociálních otázek spojených s labouristickou a socialistickou politikou. Mezi otázky, které mělo výše uvedené centrum zkoumat, patřilo i to, které části ekonomiky jsou „v nejbližší budoucnosti zralé pro socializaci“, „jakou má mít socializace podobu“, jaká má být podoba hospodářského plánování a jak zabezpečit účast dělníků na řízení podniku.

Na počátku třicátých let pak diskuze o socializaci dostaly v Anglii další reálný výraz v oblasti dopravy. Zvláštní vládní komise došla v roce 1931 k závěru, že pokud nebudou sjednoceny vlastnické struktury, nebude se moc ve větších městech dosáhnout žádoucí koordinace dopravních služeb. To se týkalo zejména hlavního města. Roku 1933 byla vytvořena veřejná společnost, nesoucí název London Transport, do které byly sdruženy dosavadní městské a soukromé společnosti, které provozovaly autobusovou, železniční a podzemní dopravu na území Londýna. V čele této společnosti stálo pět členů, kteří byli jmenováni ministrem dopravy po konzultaci s ministrem financí. Vlastníci akcií původních dopravních společností, které byly sloučeny do této nové společnosti, nedostali finanční náhradu za původní akcie, ale byly jim nabídnuty akcie v nové společnosti, i když bez hlasovacích práv.

Vydání zákona o městské dopravě v Londýně v roce 1933 mělo sehrát v diskuzích o znárodnění významnou roli. S návrhem na vydání tohoto zákona přišel významný labouristický politik, člen londýnské městské rady a národohospodář Herbert Morrison. Konečné realizace se však jeho návrh nedočkal, neboť došlo ke změně vlády a Morrisonův návrh byl výrazně korigován.

Roku 1932 na konferenci labouristické strany v Leicesteru se Morrisonovy představy včetně požadavku postupného znárodnění staly oficiálním programem labouristů. Morrison byl ale za své příliš umírněné plány preferující městskou samosprávu a „smíšené“ společnosti kritizován ve své straně i z „leva“, když se na levici této strany objevily názory na nutnost preferovat přímou kontrolu vlády a parlamentu nad zestátněnými podniky před formou částečně samostatných veřejných

korporací. To vše měla doprovázet důsledná kontrola vedení socializovaných podniků ze strany zaměstnanců a podíl dělníků na samosprávě.

Na výroční konferenci roku 1934 se labouristé vrátili k diskuzím o znárodnění za náhradu a potvrdili předchozí závěry, které odmítaly konfiskace a znárodnění bez náhrady. V roce 1935 se pak ve volebním programu labouristické strany objevil nejkompexnější požadavek na znárodnění. Tento požadavek se týkal oceláren, železáren, bank, dolů, dopravy, výroby elektrické energie a zpracování bavlny. Znárodnění tu bylo dáno do souvislosti i s vytvářením orgánů dělnické kontroly a samosprávy. V roce 1937 rozsah požadovaného znárodnění potvrdila strana v upravené verzi stranického programu a k otázce se kladně vyjádřil i předseda strany Clement Attlee.

Roku 1938 pak vyvrcholily snahy o znárodnění uhelných dolů vytvořením zvláštní uhelné komise, která do roku 1942 vykoupila a následně spravovala poplatky, které původně platily těžební společnosti vlastníkům pozemků. Roku 1939 byl vytvořen první krok ke spojení státem spoluvlastněné letecké společnosti Imperial Airways se soukromou společností British Airways Ltd. do the British Overseas Airways Corporation. Jednalo se sice o zestátnění, které bylo provedené za adekvátní náhradu, činící 2,6 milionů liber, avšak zastánci klasického liberalismu přesto neváhali zásah vlády označit za příklad tzv. toryovského socialismu.

K socializaci přistoupila i Francie.⁹⁹ Po skončení první světové války se návrhy na socializaci objevili pak ze strany socialistické strany SFIO a u odborové centrály CGT. Zejména odborová centrála pod vedením Léona Jouhauxera přišla s požadavkem znárodnění velkých průmyslových podniků a dalších výrobních prostředků.

Odbory a socialisté však odmítaly prosté zestátnění a pod vlivem syndikalismu prosazovaly spíše zajištění vlivu zaměstnanců na řízení a chod socializovaného podniku či dokonce převzetí podniků do dělnické správy. V této souvislosti se hovořilo o tripartitních radách, kde kromě zaměstnanců měli zasedat i zástupci spotřebitelské „veřejnosti“. Odborová centrála předložila také parlamentu dva návrhy na znárodnění železnic a dolů, které však po volbách roku 1922 neměly naději ani na pouhé projednání.

Zásadnější kroky ve vztahu k zestátnění byly přijaty až ve třicátých letech, kdy

⁹⁹ EINAUDI, M., BYÉ, M., ROSSI, E. (eds.). *Nationalisation in France and Italy*. New York 1955, s. 67 an.

nejdříve s požadavkem socializace opět vystoupily odbory v rámci svých návrhů na řešení krize a s poukazem na socializační návrhy roku 1919.

K znárodnění však bylo přistoupeno ve Francii až v době vlády tzv. Lidové fronty ministerského předsedy Léona Bluma, jehož vládní kabinet tvořily kromě socialistické strany SFIO i komunisté, radikální socialisté a několik menších levicových uskupení. Socializace, avšak umírněná, byla již součástí Blumova volebního programu spolu s dalšími sociálními opatřeními, především ve vztahu k pracovní době a pracovněprávnímu a sociálnímu postavení dělníků.

Znárodnění požadovala i mohutná stávková vlna, která začala v továrnách na výrobu letadel. Proto francouzská vláda přistoupila roku 1936 ke znárodnění v oblasti zbrojní výroby a obchodu s válečným materiálem, roku 1937 ke znárodnění výroby letadel a železniční dopravy a také ke změně statutu Národní banky Francie, které se tak stala institucí veřejného práva.¹⁰⁰

Znárodněné podniky se většinou proměnily na smíšené akciové společnosti s majoritní účastí státu. Především podniky, které vyráběly pro armádu nebo námořnictvo byly však plně zestátněny a podrobeny režimu zbrojních podniků, náležejících pod pravomoc příslušného ministerstva. Zde lze spatřovat podobnost s československými státními podniky meziválečného období. Znárodnění vojenské výroby se zakládalo na zásadě adekvátní náhrady, která se dokonce vyplácela ještě před převzetím podniku. Výše náhrady byla stanovena v arbitrážním řízení a celkem dosáhla 451 milionů franků pro letecké podniky a 250 milionů franků pro zbrojovky.

Zejména ze strany odborové centrály GGT nebylo zestátnění považováno za skutečnou socializaci, a to především pro povahu státem kontrolovaných společností, které byly znovu označovány za korporace „smíšeného typu“, když vedle státního zůstával často zachován i vliv soukromých investorů či akcionářů.

Roku 1937 vytvořil francouzský stát jako státní podnik Société nationale des chemins de fer français – S.N.C.F., který sjednotil pět největších drah: Compagnie des chemins de fer de l'Est, Compagnie des chemins de fer du Midi, compagnie des chemins de fer du Nord, Compagnie des chemins de fer Paris-Lyon-Méditerranée a Compagnie des chemins de fer Paris-Orléans.

Celkově S.N.C.F. patřilo 35 tisíc kilometrů páteřní železniční sítě. Stalo se tak na základě vládního nařízení s mocí zákona, a to jako zestátnění za náhradu. Stát při

¹⁰⁰ KUKANOVÁ, K. *Znárodnění v Československu a ve Francii v letech 1945-1948*. Diplomová práce PFUK 2010, s. 45.

této akci ale využil vypršení dosavadních licencí, a náhrada tak byla poskytnuta ve formě akcií nově vzniklé státní akciové společnosti. Stát byl v postavení majoritního akcionáře s 51% akcií a jednalo se tedy o typickou „smíšenou“ společnost. S.N.F.C. byla akciovou společností, jejíž právní režim se řídil francouzským obchodním zákoníkem. Struktura orgánů akciové společnosti spočívala na modelu v čele se správní radou, která byla organizovaná na principu tripartity, tj. byla tvořena zástupci státu, odborů a zástupci soukromého kapitálu.

Předmětem tohoto kroku byly především ekonomické a vojensko-strategické důvody, neboť železnice se potýkaly s ohromnými problémy a byly na pokraji bankrotu. Jejich převzetí státem mělo zajistit jejich fungování i pro eventuální vojenský konflikt.

Dalším státem, kde došlo k socializaci, bylo Rakousko. Mimo jiné zde proběhly i pokusy o zestátnění dolů.¹⁰¹ V Rakousku nehrálo nerostné bohatství nějak závažnou úlohu. Přesto i zde došlo k socializačním pokusům v oboru uhelného hospodářství. Socializace nejdůležitějších hospodářských odvětví – jako bylo např. lesní hospodářství, ale i obchod a uhlí a elektřina měla být provedena prostřednictvím veřejno–hospodářských ústavů založených společně státem a zeměmi na základě zákona z 29. července č. 389/1919 St.G.–B1.

Podle rakouského návrhu zákona o socializaci uhlí ze 14. března 1919 mělo dojít k zespolečenštění uhelného obchodu, který se svěřil do výlučné kompetence veřejno–hospodářského ústavu Gemeinwitschaftsamt, což měla být samostatně právnícká osoba založená státem. Tato právnícká osoba se měla nazývat Kohlenhandelsgemeinschaft (K.H.G). Jejím úkolem bylo převzít všechno za náhradu vyrobené uhlí v Rakousku a i všechno vytěžené uhlí.

Přejímací cena se měla stanovit dohodou mezi K. H. G. a podnikem. Při neshodě obou stran měl přejímací cenu určit Staatsamt für Handel und Gewerbe.

K.H.G. měla výhradní právo na dovoz a vývoz uhlí. Rovněž byla oprávněna rozdělit uhlí spotřebitelům a upravovat prodejní ceny.

Vyhledávání a těžení uhlí svěřil návrh výhradně státu. Měl tedy výhradní právo na exploataci nových uhelných měř od povrchu až do „věčné hloubky“.

K vyvlastnění mělo dojít do 6 měsíců po tom, co zákon měl platit. Doly, které nenáležely žádnému konkrétnímu podniku, který by byl na ně odkázán, se měly

101 Zprávy Uhelné rady Československé cit. d., s. 51-54.

vyvlastnit ve prospěch veřejno–hospodářského ústavu zvaného Kohlenbergbaugemeinschaft.

Odškodné se skládalo ze dvou částí – z těžné dávky, vyplácené po 20 let v poměru těžené váze uhlí a k jeho kalorické hodnotě. Splácet se mělo v půlročních splátkách původnímu vlastníkovi, který měl též obdržet zúročení kapitálu, který byl reprezentován zařízením sloužícím k provozu, budovami, stroji a pozemky. Mělo se vyplácet ve 4 procentních umořitelných dlužných úpisech.

Zisk se pak¹⁰² měl dělit v následujícím poměru: 10 procent rezervnímu fondu, 10 procent rozšiřovacímu a kutacímu fondu, jedna čtvrtina měla připadnout dělníkům a zřízencům.

Konečné znění zákona o závodních výborech pak bylo přijato 15. května 1919. Sociálně demokratická strana v něm prosadila pouze část svých požadavků.

K radikálnímu prosazování socializace došlo v Itálii, zejména socialistickou stranou, a to především ve vztahu k velkým průmyslovým podnikům na průmyslovém severu země. S programem socializace vystupovala také odborová centrála Všeobecná konfederace práce, které se snažila prosadit socializaci všech výrobních prostředků. V prvních poválečných letech v Itálii byla socializace spojena s násilným obsazováním továren dělnickými výbory či radami a požadavky na radikální pozemkovou reformu.

Poměr italského státu k zestátnění se změnil nástupem Mussoliniho a fašismu k moci roku 1922. Mussolini odmítal jak kapitalistický liberalismus, tak i socialismus. Cílem Mussoliniho režimu nebylo vyvlastnit soukromé vlastníky, ale zavést do ekonomiky korporativní systém a zdůraznit sociální rozměr vlastnictví.

Fašistický režim se snažil vyrovnat s následky hospodářské krize, což se projevovalo např. v kontrole finančního sektoru a průmyslu.¹⁰³ Již v roce 1931 vytvořila italská vláda státní orgán,¹⁰⁴ který poskytoval úvěry průmyslovým podnikům se základním kapitálem 500 milionů lir a roku 1933 společnost Institut pro rekonstrukci průmyslu,¹⁰⁵ která měla za úkol sanovat ze státních prostředků významné průmyslové podniky, které se dostaly do finančních potíží. Stát za to získával akcie společností a zvyšoval tak v nich svůj podíl. Jednalo se jak o

102 PETERS, J. Uhelné hospodářství v cizině a u nás. *Národní listy*, č. 268. 28. září 1932.

103 EINAUDI, M., BYÉ, M., ROSSI, E. (eds.). *Nationalisation in France and Italy*. New York 1955, s. 21.

104 IMI – Istituto Mobiliare Italiano.

105 IRI – Istituto per la reconstructi industri.

automobilku Alfa Romeo, ropný gigant AGIP, zestátněné telegramy, telefony a poštovní služby STET, tak i o loděnice, cementárny a ocelárny. Ve státních rukou se ocitly i největší italské banky Credito Italiano, Banca Commerciale Italiana a Banco di Roma. V těchto bankách získal italský stát rozhodující podíl a vytvořil z nich tzv. banky národního významu.

Roku 1937 Institut pro rekonstrukci průmyslu dostal upravenou právní podobu státem vyvlastněného veřejnoprávního holdingu. Na základě nové právní úpravy plnil tyto úkoly: spravoval státní podíly v jednotlivých společnostech, podílel se na výkonu vlastnických práv i na řízení společností a současně zprostředkoval také provozní financování podniků. Také byl pověřen prodejem akcií, pokud na určité účasti stát ztratil zájem nebo je likvidovat v případě nerentability.

Ve finančních operacích zastupoval Institut pro rekonstrukci průmyslu výše zmíněný státní orgán pro poskytování úvěrů IMI, jejichž vztah byl také nově právně upraven. Italský stát do začátku druhé světové války získal kontrolu přibližně nad jednou čtvrtinou celého průmyslu. Celý proces byl také označen za největší neplánovanou znárodnovací akci na světě.¹⁰⁶

Obdobnou cestou jako Itálie se vydalo Španělsko. Tehdejší socialisté ve Španělsku přicházeli jak s klasickými představami o socializaci, tak i se snahou využít státní sektor k posílení autoritativních režimů. Již od dvacátých let byl ve Španělsku budován silný státní sektor, kdy se ve státních rukou objevily jak tradiční tabákový monopol, tak i telefon a telegraf.

Na základě královského dekretu z roku 1927 přistoupil španělský režim ke znárodnění petrochemického průmyslu, včetně nadnárodních ropných společností typu Shell, a Standard Oil ve Španělsku, což mělo za následek několik let trvajících složitých diplomatických jednání s Francií, Británií a Spojenými státy. Vlastně se jednalo o jeden z prvních případů takovýchto jednání o náhradách za cizí investice.

Po volbách roku 1936 představil španělský republikánský režim Lidové fronty relativně umírněný levicový program, ve kterém však nechyběla tradičně pojatá socializace a také pozemková reforma představující vyvlastnění velkostatků či konfiskaci veškerého majetku španělského krále a jeho rodiny, což se událo i u nás, v období první Československé republiky v případě bývalého panovnického rodu

¹⁰⁶ EINAUDI, M., BYÉ, M., ROSSI, E. (eds.). *Nationalisation in France and Italy*. New York 1955, s. 21 a 199.

Habsbursko-lotrinské dynastie.

Vládní kabinet však své politické, ekonomické a sociální reformy neměl prostor realizovat, neboť vyčerpал zejména svůj potenciál v obraně republikánského zřízení proti generálu Frankovi. Frankův vítězný režim pak v ekonomické oblasti využil některé koncepty fašistické Itálie, k čemuž přistoupila i nutnost rekonstruovat občanskou válkou poničenou zemi.

V roce 1941 došlo ve Španělsku k vytvoření dvou velkých státních podniků, které „přešly“ se Španělskem až do Evropských hospodářských společenství. Šlo o státní dráhy RENFE a Národní průmyslový institut - INI (Instituto Nacional de Industria). V období 1940-1945 byly ve Španělsku vytvořeny v rámci struktury Národního průmyslového institutu státem vlastněné podniky pro rafinerie ropy ENCASO (1942), strojírenství BYNSA a Marconi Esp. (1942 A 1943), pro námořní dopravu EN Elcano (1943), těžbu hliníku ENDASA (1943), telekomunikace CTNA (1944), pro velké průmyslové stavby OCISA, chemickou výrobu FEFASA (1944) či státní elektrický podnik Empresa Nacional de Electricidad ENDESA (1944), tabákový průmysl Tabacalera (1945) a některé další. Do stejné struktury byl pak v roce 1950 zařazen i automobilový podnik SEAT.

Velmi dobrý článek o uhelném hospodářství v cizině napsal Dr. Ing. J. Peters. Upozornil na skutečnost, že v poválečné krizové situaci v hospodářství, má horní průmysl „ještě svoji krizi zvláštní.“ To proto, že za války, ale i před ní, začalo být uhlí vytlačováno z trhu ve prospěch nafty a i jinými palivy.

Pokud šlo o uhelnou těžbu, Peters uvedl, že po válce rostla jen velmi pomalu. „Ještě v letech 1924 – 1925 byla světová uhelná produkce asi o 2% nižší než v r. 1913.“ Přitom produkce uhelného hospodářství byla postižena více než produkce kamenného uhlí. Státy se této situaci bránily, zejména zvýšením vývozu.

Uplatňovaly se a uplatňují rovněž omezování dovozu, což se dosahovalo zvyšováním ochranných cel.

Ve srovnání s jiným státy se Československo v řešení nedobré situace v uhelném hospodářství opozdilo. Peters upozornil na klesající těžbu uhlí a na zmenšování zájmu o uhlí v cizině. Export poklesl v důsledku obranných opatření proti dovozu uhlí. Zejména postihla zmenšený export obranná opatření Rakouska, které bylo dlouhodobě hlavním odběratelem hnědého i kamenného uhlí z českých zemí.

Dále Peters zdůraznil, že v roce 1932 byla bilance vývozu uhlí o 100 mil.

horší než v roce 1931. Upozornil na to, že v roce 1931 vyvezl Československý stát v červenci 38 000 tun koksu a v roce 1932 jen 12 000 tun.

Peters poukázal i na ostatní ukazatele důležité pro produkci uhlí, ze kterých vyplývalo jasně zhoršení uhelného hospodářství ve všech parametrech.

Tyto výsledky v důlním hospodářství vedly k probuzení snah o socializaci či zestátnění dolů.

Český odborník na uhelné hospodářství H. Vohryzek i pod vlivem zkušeností ze zahraničí, ve své útlé knížce ¹⁰⁷ v úvodu velmi pregnantně vyjádřil význam důlního hospodářství pro nový stát.

„Přítomnost ukazuje, že státy bohaté uhlím, stávají se hospodářsky nezávislými, že jejich průmyslový vývoj je zabezpečen a politická nezávislost zaručena. Republika naše zaujme svou produkcí zvláště významné místo mezi státy.“ ¹⁰⁸

107 VOHRYZEK, H. *Stát a uhlí*. Praha 1919.

108 Tamtéž, s. 3. Autor si velmi dobře uvědomoval, že znalost historie je důležitá i pro současnost a proto alespoň stručně popsal ve své studii na s. 4 - 8 vývoj uhelné těžby v Českém království. Zaměřil se ale na vývoj těžby od 16. století, přičemž dřívější regulaci těžby i výnosnost odbyl větou, že dobývání uhlí před 16. stoletím nemělo u nás valný význam, což je tvrzení velmi diskutabilní. Zestátnění dolů Vohryzek odmítal s tím, že by nepřineslo ani zlevnění uhlí, ani zlepšení těžby uhlí. Přimlouval se ale za socializaci správy, kterou chápal tak, že by se na řízení podíleli zaměstnanci. Tamtéž, s. 28.

Socializace v Německu - příklad socializace, která pokročila nejdále z evropských zemí

Samostatná kapitola o socializaci v Německu má plné oprávnění, neboť při srovnávání socializace v jednotlivých evropských zemích je zřejmé, že německá socializace postoupila nejdále.

Právě na německé zkušenosti poukazyval také v roce 1921 ministr veřejných prací Kovářik, který na zasedání Uhelné rady československé 8. března 1921 mimo jiné řekl, že o významu a vlivu „na státní hospodářství nejlépe svědčí onen důkladný a věcný postup, jakým se řeší socialisace v Německu.“ Dále pak pokračoval: „ Vám velectění pánové, kteří se zabýváte otázkou uhelnou, jsou zajisté známy ony různé německé návrhy na socialisaci dolů...“.¹⁰⁹

J. Fleischner se velmi podrobně zabýval německou socializací v oblasti stavebnictví a bytového hospodářství.¹¹⁰

Velkou pozornost ale věnoval platným socializačním zákonům týkajícím se uhlí a elektřiny.¹¹¹ Podrobně Fleischner rozebral německý zákon o socialisaci z 23. března 1919, č. 68/1919 ř.z., který byl vydán v Berlíně 28. března 1919. V něm se v §2 pravilo, že Říše je oprávněna zákonodárnou cestou za přiměřenou náhradu převést do společného hospodářství „k socialisaci vhodné hospodářské podniky, zvláště ony, které slouží dobývání přírodního bohatství a využitkování přírodních energií.“ Rovněž ve stejném paragrafu bylo stanoveno, že v případě nezbytné potřeby má Říše právo upravit „formou veřejného hospodářství výrobu a rozdělení hospodářských statků.“ Odškodnění měly upravit zvláštní zákony. Rovněž zvláštními zákony mělo být upraveno z hlediska veřejného hospodářství využití kamenného a hnědého uhlí, lisovaného uhlí, koksu, vodních sil a také ostatních přírodních pramenů energie.

Zejména § 3 svědčí o tom, že úkoly říšským zákonem upraveného veřejného hospodářství mohou být přenášeny i na spolkové státy, obce a dokonce samosprávné korporace. Na ty dozírala ale Říše.

S tímto zákonem vstoupil zároveň v platnost i zákon o úpravě uhelného hospodářství. Ve smyslu tohoto zákona se uhlím rozumělo uhlí kamenné, hnědé,

109 *Jak pokročila socialisace dolů ?* Cit. d., s. 3.

110 FLEISCHNER, J. *Socialisace v praxi.* Cit. d., s. 108- 145.

111 Tamtéž, s. 146-200.

lisované a koks.

Zákon zaváděl veřejno–hospodářskou organizaci uhelného hospodářství. Jeho vedení měla mít na starosti říšská uhelná rada. Říšská rada měla jmenovat z řady odborníků – mělo jich být svoláno 50 – 15 zástupců zaměstnanců a 13 zástupců zaměstnavatelů. Dva zástupce měl jmenovat pruský ministr pro obchod a živnosti. Ostatní členy v počtu 20 měla jmenovat říšská vláda, tři museli být z obchodních kruhů, dva z kruhů technických a jeden z obchodních zřízenců. Dva zástupce měli mít zaměstnanci z průmyslu závislého na uhlí, dva malí živnostníci dva zástupci družstevního sektoru. Po jednom členu měli mít městští a venkovští spotřebitelé uhlí a dále pak po jednom členu „z kruhu odborných znalců pro těžbu uhlí, bádání o uhlí, pro dopravnictví: pro techniku parních kotlů.“ Tři zástupci měli reprezentovat svazy zřízenců při „pracovní jednotě.“

Dále se v zákoně pravilo, že říšská vláda vydá podrobnější předpisy k provedení zákona. K jejich vydání vyžadoval zákon souhlas 28členného výboru ustanoveného parlamentem. Pamatovalo se zde i na sankci, která nastupovala v případě jednání směřujících proti vydaným předpisům. Nastupovala pak pokuta až do výše 100 000 marek. Pokud by se takové jednání opakovalo, hrozil též trest vězení až do výše jednoho roku.

Důležitým byl § 5, který zněl: „Říšská rada má podati Národnímu Shromáždění při předložení hospodářského plánu pro uhelné hospodářství tímto zákonem upravené zvláštní zprávu o těžbě, odbytu a úpravě cen, jakož i o poměrech mzdových a pracovních vůbec. I jindy má podati Národnímu Shromáždění, požádá-li o to, podobné informace.

Dne 20. srpna 1919 byl německým parlamentem ještě přijat zákon, týkající se změny zákona o úpravě uhelného hospodářství. Dával možnost říšské radě v souladu s výborem ustanoveným parlamentem změnit počet členů říšské uhelné rady. Nemohlo jich ale být více než 60.

Stejně jako v případě Československa byla podána řada socializačních návrhů, některé z nich se od sebe, pokud se týká obsahu, zase příliš nelišily, jiné požadovaly ale okamžité vyvlastnění dolů.¹¹² Stalo se tak zejména proto, že přijaté zákony se v praxi příliš neosvědčily, neboť síla a zájem uhelných syndikátů byly velmi silné.

112 FLEISCHNER, J. *Socialisace v praxi*. Cit. d., s. 151.

V Německu pokročila socializace ve srovnání s jinými zeměmi skutečně daleko. Jmenujme zde například zákon č. 5/1920 ř.z., který se týkal socialisace hospodářství elektřinou. Fleischner k tomu poznamenal, že zákon byl vydán jako doplňující „zákon k socialisaci, pomíjí sice mluvit o sespolečenštění výroby elektřiny vedoucím k socialismu v něm ztělesněném...vidí cíl v lepším zásobování celé oblasti říše elektřinou.“¹¹³

I v Německu byl podobně jako v Československu přijat v roce 1920 zákon o závodních radách, který zapojoval do správy v průmyslu i zaměstnance. Tento zákon rozebral Fleischman velmi podrobně a kriticky.¹¹⁴ Skutečností ovšem zůstává, že tento zákon byl daleko více propracovaný než zákon československý.

113 Tamtéž, s. 157-158.

114 Tamtéž, s. 166-199.

Návrhy na zestátnění ev. znárodnění dolů v Československu ve dvacátých letech

Již na počátku roku 1920 vystoupil na schůzi poslanecké sněmovny sociálně demokratický poslanec Prokeš. Uvedl mimo jiné, že vzhledem k nedobré situaci v hornictví je třeba uvažovat o vyvlastnění dolů a hutí. Připomněl přitom, že již Fr. Zemínová upomínala ministra veřejných prací o naplnění požadavku zabránění dolů a hutí. To podle Zemínové i Prokeše mělo být důkladnější než v případě zabránění velkostatků, které bylo prý provedeno jen polovičatě.¹¹⁵

Poslanec Prokeš také uvedl, že jedině stát může zabránit dřívějším spekulacím s uhlím a proto je nutné vyvlastnění ve prospěch státu provést co nejdříve.¹¹⁶

Snad nejznámější socializační návrh podali v roce 1920 poslanci Dr. Boh. Vrbenský, Václav Draxl a spol. Návrh požadoval znárodnění dolů.¹¹⁷

Republika Československá se měla stát dnem účinnosti navrhovaného zákona „neomezeným vlastníkem veškerých báňských podniků na všechny druhy černého a hnědého uhlí, a to se všemi vedlejšími podniky jako: koksovny, továrnami na brikety, továrnami přírodních barviv aj. a se všemi právy, spojenými s jich držením.“

Náhrada dosavadním vlastníkům za zabrané podniky se měla přiznat v dlouhodobých splátkách. Na příslušnou částku měla státní uhelná banka¹¹⁸ vystavit dluhopisy, úročené 4 procenty. Splatnost měla být v době třiceti let.

Cena příslušného podniku se měla stanovit podle daňových přiznání na základě zákona č. 309/1920 Sb. Pokud majetková dávka nepřesáhla půl milionu, měla se poskytnout plná náhrada.

115 www.psp.cz. 111. schůze poslanecké sněmovny.

116 Tamtéž.

117 Poslanecká sněmovna N.S.R. Č. 1920. I. volební období 2. zasedání. Tisk č. 649. Z archivu prof. K. Adamové. Socializační snahy spatřujeme i v jiných poslaneckých iniciativách. Poslanci Modráček, Hudec, Stejskal a soudruzi doporučovali utváření společností s podílnictvím dělníků a poslanci Tučný, Laube a soudruzi navrhli, aby se dělníci účastnili správy podniků a pobírali rovněž část čistého zisku. Srv. KUKLÍK, J. *Znárodnění Československo etc.* cit.d., s. 48. Nelze tu opomenout ani návrh marxistické levice na socializaci zlatodolu v Roudné, který byl podán poslanci Fr. Toužilem a soudruhy 16. 6. 1920- parlamentní tisk č. 123. Projednávání bylo přerušeno 21. 2. 1922 v souladu s jednáním řádem poslanecké sněmovny. Návrh byl fragmentární pouze o třech paragrafech u a lze souhlasit s J. Houseem, který napsal, že bylo vidět jak malou pozornost věnoval parlamentní klub marxistické levice otázce socializace. Srv. HOUSER, J. *Znárodnění etc.* cit. d., s. 202.

118 Ústřední uhelná banka měla mít sídlo v Praze a měla si zřídit filiálky ve větších revírních střediscích. Banka měla podléhat vedení a dozoru Státní uhelné rady.

S navyšováním ceny podniku se náhrada procentuálně snižovala. Nad 3 miliony, se pak měla poskytnout pouze padesáti procentní náhrada.

Jakékoli poškození podniku vlastníkem, které by bylo před převzetím prokázáno, mělo být trestáno podle platných trestních zákonů a nadto měla být bývalému vlastníku odepřena náhrada. Naopak by musel zaplatit pokutu až do výše způsobené škody. Pokud by byla pokuta nedobytná, mohl být bývalý vlastník potrestán vězením až do tří let.

Finanční, hospodářskou a technickou správu měla vykonávat Státní uhelná rada. Horníci do ní vysílaly 25 zástupců, ministerstvo obchodu, financí a veřejných prací po jednom zástupci, poslanecká sněmovna 16 zástupců, senát 8 zástupců, Hornická vysoká škola v Příbrami 1 zástupce, průmysl 8 zástupců, z nich 4 měli zastupovat průmyslové dělníky, a 4 živnostníky, zemědělci měli mít 4 zástupce, horničtí úředníci 5 zástupců, ostatní úředníci 4 zástupce a uhelný obchod 3 zástupce.

Členy Státní uhelné rady, kromě zástupců ministerstev a drah, které měli určit příslušní ministři, jmenoval ministr veřejných prací na návrh revírních rad, příslušných korporací, odborových organizací a svazů.

Rovněž Státní uhelná rada měla začít působit, stejně jako Uhlenná banka, do dvou měsíců od účinnosti tohoto zákona. Jejím sídlem měla být Praha. Funkční období členů rady bylo šestileté.

Státní uhelná rada měla pečovat o udržení a racionální vedení zabraných podniků, o zakládání nových kutišť, dolů a závodů, o hornické školství a o úpravu pracovních a mzdových poměrů, o poměry bytové a zdravotní a o zásobování všech zaměstnanců.

Návrh zákona počítal také s tím, že uhelná rada bude vykonávat dozor nad hospodařením s tuzemským i dováženým uhlím. Měla také schvalovat kalkulace cen uhlí a dohlížet na jeho distribuci.

Čistý zisk veškerého podnikání v zabraných závodech měl být z jedné třetiny dáván na zlepšení sociálního postavení všech zaměstnanců, druhá třetina měla plynout do rezervních investičních fondů a poslední třetina měla být použita na náhrady bývalým vlastníkům.

Výkonným orgánem Státní uhelné rady mělo být presidium s generálními řediteli revírů. V čele stál předseda Státní uhelné rady. Generální ředitelé měli provádět veškerá usnesení uhelné rady, která se dotýkala příslušného revíru. Měli nařizovat investice na vlastní odpovědnost „až do výše nařízením určené.“ Výjimku

představovaly investice v případě „živelních“ katastrof.

Generální ředitelé, kteří měli být jmenováni do tří měsíců od účinnosti navrhovaného zákona, podléhali uhelné radě a ta měla také vydat podrobná ustanovení o kompetenci generálních ředitelů. Podobně jako ostatní zaměstnanci byli k státní uhelné radě ve smluvním poměru.

V § 16 bylo stanoveno, že revírní generální ředitelé, revírní rady a podnikové rady zřízené podle zákona č.144/1920 Sb. vysílají nejvýš 5 zástupců ředitelů dolů v revírech, a ti jsou členy poradního revírního sboru příslušného revíru, kterému předsedá revírní generální ředitel.

Do tří měsíců od účinnosti zákona měly veškeré státní doly přejít pod správu státní uhelné rady. Pozbýt platnosti v části I. měl zákon č. 26/1920 Sb. O úpravě uhelného hospodářství.

Provedením zákona byl pověřen ministr veřejných prací „v dohodě se zúčastněnými ministry“.

K návrhu zákona byla připojena důvodová zpráva. V ní se zdůrazňovalo, že od počátku vzniku samostatného státu usilovaly socialistické strany o znárodnění půdy a znárodnění dolů. Proces změn v oblasti půdního hospodářství byl dobře započat.

Pokud se jedná o znárodnění dolů, již v prvním programovém prohlášení ze dne 9. ledna 1919 prohlásil Karel Kramář jako předseda vlády, že při podnikání a veškeré výrobě je potřeba uhlí a proto nemůže uhlí zůstat v rukou soukromníků, ale stát by měl zcela tento výrobní prostředek ovládat. Rovněž Vl. Tusar, ministerský předseda třetí vlády, podpořil myšlenku socializace uhelné a rudné těžby.

Důvodová zpráva proto vycházela z nutnosti otázku znárodnění dolů řešit co nejdříve. Upozornila na to, že prozatím byly přijaty jen zákony o závodních radách a podnikových radách. Důvod viděli autoři návrhu zákona ve vleklé nejasnosti státních hranic Československa.

Po jasném vymezení hranic již podle autorů návrhu zákona nebránilo nic v řešení problematiky uhelného hospodářství.

Důvodová zpráva poukazovala na situaci v hornictví například ve Velké Británii, kde často stávkovali horníci nespokojení s pracovními a mzdovými podmínkami a dožadovali se řešení jejich nedobrého postavení.

Forma vlastnictví dolů se musí změnit, aby toto nejdůležitější výrobní odvětví mělo jednotné řízení.

Autoři poukazovali na již předválečné snahy zákonodárců vedoucí k znárodnění dolů vyjádřené například v návrhu změn horního zákona č. 146/ 1854 ř.z. Přes doplňky v průběhu doby neodpovídá obsah tohoto zákona „modernímu rozvoji hornictví.“ Tento zákon vychází ze zásady svobody v hornictví a z omezeného horního regálu.

Zpráva upozorňovala na skutečnost, že docházelo často k zneužívání horní svobody ke spekulativním účelům a ne ze zásady všeobecného užitku. Dozor státu nad stanovením cen uhlí se podle autorů návrhu zákona ukázal zcela nedostatečným.

Proto je nezbytné převést důlní hospodářství do rukou státu. Znárodněním dolů se zabrání rabovacímu systému v dolech, který se uplatnil za války, zaručí se lepší hospodaření v zájmu celku, zabezpečí se snadněji elektrifikace státu. Odstraní se také „napětí mezi výrobcí a soukromým kapitálem“.

Po formální stránce navrhovali předkladatelé, aby osnova zákona „byla přikázána ku projednání výboru socializačnímu.“

Podepsáni pod návrhem zákona byli: Dr. Vrbenský, Draxl, Pechmanová, Dr. Franke, Tučný, Hrušovský, Langr, Zemínová, Netolický, Sajdl, Buřival, Laube, Špatný, Dr. Uhlíř, Landová-Štychová, Stříbrný, Hrizbly, Sladký, Slavíček, Dr. Bartošek, Trnobranský a Drobný.

Další návrh podali na druhém zasedání poslanecké sněmovny v roce 1920 poslanci K. Brožík, R. Tayerle, A. Němec a soudruzi o provozování a rozdělování uhelné těžby.¹¹⁹ I v tomto návrhu měly přejít doly a podniky s nimi související do vlastnictví státu. Ten je měl provozovat tímto zákonem zřízeným Státním báňským společenstvem.

Na rozdíl od předcházejícího návrhu zákona se zabrání dolů mělo provést vyvlastněním na základě zvláštního zákona. Za dolovací a kutací práva, „jakož i za investice, pokud jsou umožněny již výtěžkem podniku, neplatí se žádné náhrady.“

Státní báňské společenstvo mělo mít podobně jako Státní uhelná rada v předcházejícím návrhu výhradní práva kutací a výhradní práva na zpracování uhlí, mělo mít na starost distribuci a kalkulaci cen.

Státní báňské společenstvo mělo mít dva orgány – uhelnou radu a uhelné ředitelství. Uhelná rada se skládala z 15 členů ze závodů Státního báňského společenstva, a to z 12 dělníků a 3 zřizenců, dále pak z 15 členů ústřední korporace

119 Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období, 2.zasedání. Tisk č. 707.

spotřebitelů z oblasti průmyslu, zemědělství a spotřeby v domácnostech. „Na zástupce průmyslu připadají 3 zástupci, zemědělství 2 a na třetí skupinu 10 zástupců, z nichž alespoň 6 musí být dělníky a 2 úředníci.“

Ministerstvo veřejných prací mělo jmenovat 10 členů – odborných znalců, ministerstvo veřejných prací mělo jmenovat 2 členy a po jednom měla vyslat ministerstva sociální péče, obchodu a financí. Schůzi uhelné rady se účastnili s hlasem poradním také generální ředitelé jednotlivých uhelných obvodů.

Podle tohoto návrhu zákona měla uhelná rada právo zřídit si znalecké odbory–technicko–hospodářský, obchodní a sociálně–politický.

Členství v uhelné radě trvalo zásadně čtyři roky. Výkonným orgánem uhelné rady mělo být uhelné ředitelství, které volila uhelná rada. Skládalo se z 9 osob a zástupce ministerstva veřejných prací.

Uhelné ředitelství vede všechny záležitosti a hospodářství Státního báňského společenstva. Dohlížecí pravomoc nad jeho činností měla Uhelná rada. Uhelné ředitelství ustanovovalo generální ředitele, kteří vůči nim byli ve smluvním poměru.

Uhelná rada měla také stanovit všeobecné zásady o spotřebě uhlí i vedlejších výrobků k potřebám průmyslu a kontrolovat jejich dodržování, navrhnout výši těžby a stanovit podmínky a množství uhlí určeného pro vývoz.

Podnikatelé, kteří by v přechodné době nechtěli provést opatření pro zvýšení provozu, měli být k tomu donuceni, eventuálně mělo dojít k neodkladnému odnětí dolovacího práva, a to mělo přejít na Státní báňské společenstvo.

Provedením zákona byl pověřen ministr veřejných prací a zákon měl nabýt účinnosti 1. ledna roku 1921.

Dva výše analyzované návrhy zákonů se lišily v jednotlivostech, spíše technického rázu. Největším a zásadním rozdílem bylo, že první návrh počítal se znárodněním dolů a druhý s jejich vyvlastněním.

Rovněž ke druhému návrhu připojili předkladatelé důvodovou zprávu. V ní v podstatě používají ke zdůvodnění změny vlastnického práva dolů a podniků k nim příslušejícím stejnou argumentaci jako předkladatelé návrhu předcházejícího.

Navíc ale poukázali na zásady socializační předložené odborovými organizacemi horníků dne 4. června 1919. V nich se zejména zdůrazňovalo, že soukromé i státní doly mají být přetvořeny v jednotné těleso, které by mělo jako jediné kutací právo a stalo se „právním majitelem všech uhelných dolů.“

Vyvlastnění všech dolů ve prospěch Uhelného společenstva mělo být

provedeno zákonem. Prioritou by bylo vyvlastnění bez náhrady, které ovšem nebylo možné bez vyvlastnění všech ostatních majetků.

Výše odškodnění měla být stanovena soudními komisemi a příbráním znalců. Základem pro stanovení odškodnění měl být čistý výnos v posledních deseti letech před počátkem války.

Velmi zajímavou součástí důvodové zprávy byly i tabulky a text věnované vývoji těžby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a roční spotřebě ve vybraných státech. Tato příloha měla být dokladem, že „nejsme dosud, co se týče výroby uhlí soběstační“.

Návrh zákona měl být přikázán sociálně-politickému a socializačnímu výboru.

Podepsáni byli: Brožík, Tayerle, Němec, Hvizdák, Zverec, Aster, Dr. Markovič, Tusar, Geršl, Kříž J., Dr. Dérer, Johanis, Ertl, Dr. Winter, Kříž Al., Karpíšková, Pocisk, Burian, Dr. Meissner, Novák, Čundrlík, Tadránek, Chalupník, Srba, Kasík a Marek.

B. Vrbenský věnoval otázce socializace dolů dokonce studii, ve které vysvětloval, jak on chápe znárodnění a socializaci.¹²⁰

Vrbenský pokládal znárodnění a socializaci dolů za dosažení samosprávy nejdůležitějšího průmyslového oboru podnikání mimo rámec „čistého zestátnění“. Samosprávou rozuměl podíl všech důležitých složek společnosti na vedení a správě dolů. U zestátnění podle Vrbenského šlo o pouhou vlastnickou změnu, aniž by se změnil způsob vedení ve prospěch horníků.¹²¹

Knížka Vrbenského představovala podrobné zdůvodnění podaného návrhu ve sněmovně o znárodnění důlního průmyslu.¹²²

V roce 1920 podal svůj návrh na zestátnění uhelného průmyslu také oborový přednosta dr. Lepař.¹²³ Jeho návrh nebyl předložen parlamentu jako předcházející návrhy, protože byl příliš kusý. Přesto stojí za bližší pozornost.

V tomto návrhu bylo v § 1 stanoveno, že se stát Československý stává dnem účinnosti předmětného zákona neomezeným vlastníkem veškerých báňských

120 VRBENSKÝ, B. *Vývoj otázky znárodnění a socializace dolů*. Praha 1922, s. 1.

121 Tamtéž.

122 Byl podán i návrh odborového přednosty Fišera. Šlo ovšem o nedostatečně připravený návrh, který nemohl být předložen parlamentu. V roce 1921 byl ale předložen i návrh, který se sněmovním tiskem stal. Tisk č. 1512 – návrh poslanců Pohla, Schäfera, Dr. Czecha. Dra Haase a spol. na přijetí zákona o uhelném hospodářství.

123 Z archivu prof. K. Adamové.

podniků.

Stát měl být rovněž výlučným vlastníkem všech propůjčených dolových měř, „přebytků, pomocných děl a revírních štol se všemi podstatnými součástmi horního vlastnictví uhelného na povrchu země ležícího (§ 117 hor. zákona) a s veškerými zařízeními, jež až dosud sloužilo kutání a těžbě v uhelných dolech.“¹²⁴ Stát měl výlučné právo kutat a těžit uhlí.

Zajímavý byl nesporně návrh části § 1, který byl variantní. V jedné variantě dr. Lepař počítal s tím, že Československý stát nabude dnem účinnosti navrhovaného zákona i držbu vyvlastněného majetku se všemi účinky. Dnem účinnosti je ale mají postihnout i „o břemena a nebezpečnosti držby.“ Zároveň však získávají všechny její výhody.

Variantně tento odstavec zněl: „Držby jednotlivých uhelných dolů se všemi účinky dle zákona, nabývá stát dnem skutečného převzetí státními orgány. Dnem tím postihují jej břemena a nebezpečnosti, náležejí mu však také všechny výhody držby. Až do tohoto dne jsou dosavadní vlastníci nebo osoby, jež dle občanského práva jsou oprávněné ve vyvlastněném majetku hospodařiti, povinny hospodařiti řádně a zejména udržovati uhelné doly ve stavu k výrobě úplně způsobilém. O následujících porušení této povinnosti budou vydána ustanovení zvláštní. V době do převzetí zřídí stát při jednotlivých dolech odborné a kontrolní orgány, jichž pokynům zejména, pokud jde o udržování těžby, musí osoby v odst. 4.¹²⁵ uvedené se podrobiti. Jde-li o nákladné investice, připouští se odvolání k ministerstvu veřejných prací.“

Pojištěná práva v horních a pozemkových knihách měla být podle § 2 zachována. V témže paragrafu se stanovilo, že se nemění ani služební, pracovní a zaopatřovací poměry zaměstnanců v uhelných dolech.

V § 4 byla řešena otázka náhrady, která měla být vyplácena v dlouhodobých splátkách. Jejich výši měl určit zvláštní zákon. Oproti jiným návrhům byl tedy Lepařův návrh v tomto bodě velmi stručný.

Lepař dále počítal s vyvlastněním i jiných nerostů, pokud by se těžily ve vyvlastňovaných dolech.

Finanční operace s prováděním navrhovaného zákona měly být svěřeny veřejnoprávním úvěrním ústavům.

Revírní báňské úřady měly mít důležité místo v procesu správy

124 Tamtéž.

125 Šlo o dosavadní vlastníky.

vyvlastněných dolů Lepař, ale tyto úkoly nespecifikuje. Uvedl jen, že tyto úřady měly provést převod vlastnictví dolů na stát v horních a pozemkových knihách. Pokud jde o Slovensko a Podkarpatskou Rus, měly úkoly revírních báňských úřadů, vykonávat báňské komisariáty ev. báňské kapitanáty. Více se o nich v návrhu nehovoří.

Provedení zákona navrženého Lepařem, mělo provést ministerstvo veřejných prací v dohodě s ministry, kteří by se na jeho provedení podíleli.

Karel Engliš¹²⁶ k otázce socializace důlního hospodářství

Ještě v roce 1921 se k socializaci důlního hospodářství vyslovil Karel Engliš.¹²⁷ Uvedl základní postuláty, na základě kterých se může reforma v uhelném hospodářství uskutečnit. Těmito postuláty jsou postulát těžby dostatečné, postulát těžby soustavné a postulát vyvlastnění bez horní renty ve prospěch státu. Dalšími postuláty byly – postulát levnosti cen a postulát sociální.

Prioritní zásadou musí být zásada produktivity „vyjádřená mezi zmíněnými postuláty jako postulát těžby dostatečné a těžby ekonomické. V té věci byli všichni znalci zajedno, že za daných poměrů nelze uskutečnění těchto postulátů očekávat od těžby státní, takže musí i nadále zůstatí podkladem těžby soukromé podnikání, z čehož však neplyne, že by nemělo nynější soukromé podnikání být podrobena pronikavým změnám...“.¹²⁸

Podle Engliše bylo chybou dosavadních sněmovních návrhů, že chtěly odstranit soukromý kapitál a přitom nikterak neměnily pracovní poměr zaměstnanců v hornictví.

Engliš připomněl, že v jedné parlamentní řeči navrhl „obrysy organisace uhelné těžby“.¹²⁹ Veškeré uhelné podniky by se měly sdružit zákonem v jeden ústřední syndikát – svaz, který by byl organizačním ústředím a podniky by zůstaly i nadále samostatné.

Syndikát měl být spravován zástupci průmyslu a státu. Jeho hlavním úkolem mělo být sladit ve společné bilanci výsledky hospodaření sdružených podniků a rozdělovat čistý společný výnos. Část výnosu měla připadnout dělníkům, včetně úředníků a zřízenců. Další část, pokud by nebyla zdaněna jako horní renta, by se rozdělovala mezi všechny účastněné podniky. Rozdělování by se řídilo hodnotou produkce a čistým výnosem příslušného podniku.

Syndikát – svaz – by měl dále pečovat a zabezpečovat soustavnou těžbu a rovněž stanovit ceny uhlí. Společný čistý výnos, který by přesáhl určité procento, by byl progresivně zdaněn Svaz měl realizovat všechny uvedené postuláty efektivní těžby uhlí a postarat se i o uhelnou distribuci.

126 1881-1960.

127 Srv. Lidové noviny. Brno září 1921 a časopis *Uhlí*. 1921, č. 8, s. 116-117 a s. 121.

128 ENGLIŠ, K. Nový návrh na řešení socializace dolů. *Uhlí*. 1921, č. 8, s. 116.

129 Tamtéž.

Pokud jde o sociální postulát, představoval si Karel Engliš, že bude uskutečněn „ústřední organizací horního dělnictva a zřízeníctva, jeho zastoupením ve správě Svazu a jeho kolektivním podílem na zisku...“. Pro dělníky by se měly z „kompassovaného“ výnosu zřizovat v jejich prospěch instituce jako např. léčebné ústavy.

Názory K. Engliše vyvolaly souhlas báňských revírních úředníků ostravsko-karvinského revíru. Jejich návrh byl uveřejněn v Právu lidu dne 16. října 1921.

Karel Engliš patřil za první republiky k výrazným osobnostem politiky v letech 1920-1921 a v roce 1931 byl ministrem financí a ekonomické vědy. Závažnost otázky reformy v uhelném hospodářství dokládá i jeho zvýšený zájem o tuto problematiku.

Repliky navrhovatelů parlamentních osnov proti kritice znalců socializačních návrhů

Zpráva o činnosti socializačního výboru Uhelné rady Československé z roku 1921¹³⁰ obsahovala i repliky navrhovatelů socializačních zákonů vůči kritice.

Ve Zprávě je jako první uveřejněno vyjádření německého sociálně demokratického poslance Adolfa Pohla proti dobrozdání německých a českých univerzitních profesorů o návrzích na socializaci uhelné těžby z 6. července 1921. A. Pohl ve svém dobrozdání, které napsal na podnět ministra veřejných prací, zdůraznil, že se pokusí vyhovět tomuto podnětu.

Pohl uvedl, že dobrozdání německých a českých univerzitních profesorů mají jednu chybu: „vycházejí ze zásady, že o socialisaci uhelných dolů snažíme se jen v zájmu horníků, a proto byla jimi socialisace omylem projednávána čistě jako otázka čistě hornická.“¹³¹

Došli podle Pohla k tomuto závěru proto, že bylo podáno několik návrhů zákonů dotýkajících se pouze uhelného průmyslu. Horníci prohlásili ihned na počátku diskuzí o socializaci „že nahrazení soukromých podnikatelů v hornictví státem, jako podnikatelem, nebo veškerými horníky, jako podnikateli, není socialisací, nýbrž jenom náhradou jednoho podnikatelského typu druhým a že při tom podstata otázky hospodaření uhlím v zájmu jedné skupiny zůstává nedotčena.“¹³²

K vyjádření profesora Spiegela A. Pohl poznamenal, že jeho otázka - kdo nahradí podnikatele? - není namístě. Podle Pohla totiž již dávno neexistují podnikatelé, kteří by o podnikání měli skutečný zájem. Majitelé akcií si vyslechnou v podstatě jen občas zprávu generálního ředitele a nestarají se nikterak o chod uhelného hospodářství.

Více se Pohl vyslovil ke kritice profesora Fiedlera. Podle něho v Pohlově návrhu, ve kterém hovoří o Společnostech, lze spatřovat vlastně zřízení kapitalistických monopolů. Pohl toto odmítl, zrovna tak odmítl Fiedlerův názor, že předpokladem socializace je odškodnění vlastníků, jak se patří. Pohl se domníval, že

130 Cit. d., s. 93-109.

131 Tamtéž, s. 94.

132 Tamtéž.

je ale pochybné, zda se musí odškodňovat i za investiční a zařizovací hodnoty.

Oproti námitce profesora Fiedlera, že úvěrní ústav Uhelné pospolitosti navrhovaný Pohlem nebude mít dostatek úvěrních prostředků pro odškodnění bývalých majitelů, oponoval Pohl, že Uhelná pospolitost jako jediná majitelka všech polí a dolů finančních prostředků bude mít dostatek. Zdůvodnil svůj názor tím, že Aktivní položka úvěrního ústavu by byla zatížena jen zúročením dlužných úpisů vydaných Uhelnou pospolitostí.

Prof. Fiedler také navrhl zavést anglický model podílu na zisku, to však Pohl odmítl, neboť by takové opatření mohlo vést ke zvýšení zájmu horníků na navýšení cen uhlí.¹³³

V jednom bodě Pohl ale s prof. Fiedlerem i ostatními profesory souhlasil, a sice v tom, že každý způsob vyvlastnění a každá forma odškodnění znamená podstatný zásah do soukromého vlastnictví. Bez vyvlastnění nebyla ale podle Pohla socializace možná.

Pohl se vyjádřil i ke stanovisku profesora Fraenkla i prof. Rauchberga, kteří socializaci odmítali s poukazem na to, že se tím zvýší ceny uhlí a mzdy horníků neporostou.¹³⁴

Poněkud bizarním se Pohlovi zdál návrh profesora Amonna, který navrhl zkusit socializaci v jediném revíru a na základě vyhodnocení zkušeností z tohoto revíru pak socializaci ev. zavést v celém státu.¹³⁵

A. Pohl se vyjádřil i k názoru profesora Engliše, a to poměrně podrobně. Stalo se tak proto, že Englišův názor na socializaci se lišil od ostatních kritických názorů. Pohl upozornil na to, že K. Engliš navrhoval nucené spojení všech uhelných podniků v centrální svaz. Ten se měl skládat ze zástupců majitelů dolů, horníků, průmyslu a státu. Hlavní úkol tohoto svazu viděl Engliš ve společné bilanci, ve spojení všech výtěžků spojených podniků a v rozdělování čistého zisku Stoupající společný čistý zisk měl být podle Engliše progresivně zdaněn.¹³⁶ Toto znamenalo podle Pohla jakousi expropriaci ve prospěch státu.

Pohl zdůraznil, že Englišův návrh je velmi ovlivněn návrhem minority německé socializační komise. Engliš je podle Pohla jediný, který, i když pokládá za

133 Pohl odmítl i návrh profesora Mildschuha na zvýšení podílu horníků na 25 procent čistého zisku a na nákup kusů a akcií z tohoto podílu.

134 Zpráva o činnosti socializačního výboru etc., s. 100-101.

135 Tamtéž, s. 101.

136 Tamtéž.

nutné zachovat soukromé vlastnictví, pokládá „dnešní metody uhelného hospodářství za nemožné a odmítá zestátnění.“¹³⁷

Pohl uvedl, že zřejmě dobře míněný Englišův návrh, je ale těžko přijatelný. Nucené spojení je podle Pohla vážným zásahem do osobních majetkových vztahů. Progresivní zdanění by zcela jistě odradilo finanční kapitál ukládat se do uhelného průmyslu. Připustil ale, že by nebylo vyloučené učinit z nucených syndikátů přechodnou formu, než se uskuteční socializace.¹³⁸

Své vyjádření zakončil Pohl takto: „Veřejné, v zájmu všeobecnosti vedené uhelné hospodářství, které nesmí býti omezeno státními fiskálními zařízeními...jest nejnnutnějším příkazem okamžiku. Cesta k němu, a jak tvrdím, jediná cesta, vede jediné uskutečněním socializačních návrhů. Snad to narazí na odpor, ale mám za to, že cesta přes naše socializační návrhy jest bezpečnější a vede rychleji k cíli.“¹³⁹ Svoji repliku datoval A. Pohl 17. říjnem 1921.

Ve Zprávě o činnosti socializačního výboru je také uvedena replika poslance Karla Brožíka.¹⁴⁰ I on shrnul názory profesorů na socializaci, stejně jako A. Pohl. Nevyjádřil se k jednotlivým názorům, ale globálně postihl jejich společný rys – a to odmítnutí socializace. Upozornil na to, že každá změna ve společnosti vyvolala obavy z experimentování, které může být nebezpečné. Jako příklad zmínil rovnoprávnost žen.

Brožík argumentoval podobně jako jeho předchůdce. Stejně jako on odmítl obavy z toho, kdo nahradí podnikatele. Uvedl, že jejich role je v podnikání v podstatě velmi malá. Rovněž odmítl kritiku, že se nová správa prodraží, a že nebude efektivní. Připustil pouze složitost finanční otázky, zvláště při stanovení odškodného bývalým vlastníkům. I samotné převzetí dolů by bylo jistě finančně náročné. Avšak ve srovnání s pozemkovou reformou, by zcela jistě byla podle Brožíka finanční operace snazší. Odmítl i to, že by se zhoršila pracovní disciplína a zvýšila honba zaměstnanců za ziskem na úkor kvality.

Brožík také nedoporučoval čekat až na zkušenosti se socializací v druhých státech. Zdůraznil, že podmínky v Československu jsou pro socializaci příznivé a později by tomu už tak nemuselo být.¹⁴¹

137 Tamtéž.

138 Tamtéž, s. 102.

139 Tamtéž, s. 103.

140 Tamtéž, s. 103-109. Viz dále v textu.

141 Brožík se vyjádřil i k názorům prof. Engliše a prof. Krčmáře. Stejně jako Pohl pokládal pouze

Naftový průmysl v Československu

V kontextu se situací v hornickém průmyslu není od věci připojit několik poznámek o průmyslu naftařském. Je to potřebné i z toho důvodu, že již na počátku Československé republiky se objevovaly ve společnosti protizidovské nálady, které měly odraz i v průmyslu.

V Právu lidu z 6. listopadu 1920¹⁴² je popsán poměrně přesně problém vážící se k naftařskému průmyslu. Odpovídá se tu na útoky na bývalého ministra Hampla, který chtěl prodat nebo pronajmout československé naftové terény židovsko-německé společnosti Galicia, což mu bylo zvláště národními socialisty velmi vyčítáno.

Hampl se zabýval v úvahách tím, jak zvýšit rentabilitu těžby nafty. To jej vedlo k tomu, že začal vyjednávat s jednou z předních naftařských společností „anglické kapitalistické skupiny, jejíž arijský původ je po desetiletí mimo všechny pochybnosti.“

V článku jsou zmíněny i n útoky proti osobě Vrbenského, které měly stejný podtext jako při kritice názorů Hamplových. Je tu mimo jiné uvedeno, že „doktor Jahn vypráví, že dr. Vrbenský byl zásadně proti pronajmutí terénů naftových smíšené společnosti. Tomu však odporuje fakt, že sám dr. Vrbenský pozval společnost, brzy po svém nastoupení, k novému jednání.“ Vrbenský odmítl, že jeho zájmem bylo vyloučit z nájmu Gbely, významný naftařský terén,¹⁴³ prakticky jediný, který měl v Československu cenu.

Vrbenský prý podobně jako Hampl zdůraznil, že za stávajících cenových podmínek a nákladů na těžbu je nezbytné dát jej do pronájmu, ev. jej prodat. Ve smluvím ujednání se společností Galicia, bylo ze strany ministerstva veřejných prací domluveno, že stát přenese všechny československé naftové terény na společnost s počátečním kapitálem 50% - a společenstvo se zavazuje ihned započít s pracemi a automaticky zvyšovat až na 80 milionů korun. Československý stát si vyhradil

Englišův návrh za krok dopředu a za vytyčení možné reformy v uhelném hospodářství, která by nebyla příliš obtížná. Odmítl ale Krčmářův názor, že socializační návrhy jsou kusé, legislativně nedokonalé a mají pouze deklarační povahu.

142 *Soudruh Hampl a Galicia*. Právo lidu 18. 11. 1920. č. 272. K tomu též i Právo lidu z 19. listopadu 1920.

143 Ložisko ropy ve Gbelích objevil náhodou 10. ledna 1914 slovenský zemědělec Jan Medlen (1870-1944).

padesátiprocentní účast splacenými přínosem terénů a kutacích práv, Gallicia 25%, Živnobanka 10%, Pražská úvěrní banka 10% a česká agrární banka 5%.

Zaměstnanci měli vstoupit do správní rady dvěma členy, Gallicia pak třemi hlasy. Tím by byla zaručena objektivita posuzování správy naftového průmyslu.

Svůj článek je zakončen tím, tím, že se Jahn a jiní kritici „ohánějí“ zájmy republiky, které jsou ohroženy. „Zásadní odpor proti pronajmutí, čili, jak ve své věcnosti psávali zašantročení a prodávání, padl náhle a dnes prof. Jahn uvádí sám do ministerstva holandské kupce a pleduje pro pronajmutí některé společnosti národa nám spřáteleného“.

Na tento článek reagoval již 20. listopadu 1920 sám B. Vrbenský.¹⁴⁴ Podle něho by „toto podivuhodné povídání“ mohl lehce připsat jako autorovi jednomu konkrétnímu úředníku z ministerstva veřejných prací, jehož jediným cílem bylo přesvědčit nepravdami veřejnost, že všichni předešlí ministři chtěli smlouvu s Galicií podepsat, což není pravda.

Gbely mají podle Vrbenského i třeba podle profesor J. Jahna pro Československý stát nesmírnou cenu. Byl by jistě neuvážené se Gbel zbavovat. Navržená smlouva s Galicií je nevýhodná. Připomněl „že čistý zisk gbelských dolů za rok 1920 bude přes všechny... překážky asi 16 milionů korun. Proto jsem smlouvu neuzavřel....“ Vrbenský rovněž uvedl, že navrhl, aby prodej a pronájem veškerého státního majetku, zvláště dolů, byl projednán Národním shromážděním.

K pronájmu státních kbelských dolů Galicii se vyjádřil také v Československém Národním Hospodáři profesor Jahn.¹⁴⁵

Reagoval znovu¹⁴⁶ na dřívější příslušné články k této otázce uveřejněné v Právu lidu. Zejména se ale pozastavil nad článkem z 24. května, uveřejněném v Národních listech, který přinesl podle Jahna „nehorázné zprávy.“ Psalo se tam totiž, že pokračují jednání o utvoření akciové společnosti „k exploitaci“ Kbel. a Galicie prý bude v této společnosti jedním z hlavních „činitelů.“ Tato zpráva se v tisku objevila krátce po prohlášení ministra veřejných prací dr. Kovaříka, že kbelské doly zůstanou ve státní správě.

Profesor Jahn vyslovil důvěru ministroví, zvláště proto, že kbelské doly a

144 VRBENSKÝ, B. „Soudruh Hamp a Galizia“. *České slovo*. Č. 272. 20. listopadu 1920.

145 JAHN, J. *Pronájem státních dolů kbelských Galicii opět na obzoru*. Česko-slovenský Národní Hospodář. 24. číslo, 9. června 1921. Velkým podporovatelem J. Jahna byl také soukromý docent geologie na české vysoké škole technické v Brně Eduard Schnabel.

146 Srv. Česko-slovenský Národní Hospodář 2. prosince 1920.

všechny nové vrtby vykazovaly a vykazují výborné výsledky.

Konzistentní stanovisko k otázce naftového průmyslu vyjádřil J. Jahn i v soukromém dopise JUDr. V. Adamovi z 28. prosince 1923.¹⁴⁷ Přiznal se k pobouření, které v něm vyvolaly stati např. v listě Petroleum o tom, že Ústřední báňská správa vyjednává o pronájem naftových terénů zahraničním společnostem,¹⁴⁸ čímž by došlo ke veliké ztrátě financí v neprospěch Československého státu. Vyslovil lítost, že pronájem nedopadl dobře pro české zájemce, mezi kterými byl i V. Adam.

Vyslovil dále přesvědčení, že poznal důvod neochoty rozhodujících lidí podpořit výzkum a otevřít naftové terény a rozumně těžít, nikoli exploitačně. Tím důvodem byl jejich zájem o co největší zisk.

Jahn ještě dodal – „Ta nafta je u nás už opravdu jako prokleta. Celkem můžeme být spokojeni s dnešním stavem hornictví, jenom v oboru naftového podnikání vykazujeme ohromné minus. Proč je to tekuté zlato tak lepkavé!“¹⁴⁹

Kde byla ovšem pravda, je dnes asi těžko zjistit. Skutečností ale zůstává, že ve státních naftových dolech na Slovensku u Gbel došlo v roce 1924 ke katastrofě.¹⁵⁰ Stalo se tak podle listu následkem velkého neodborně vedeného počtu vrtů, které byly drahé a z hlediska výnosnosti dolů zbytečné. Do dolů se dostala voda a olej se začal mísit s vodou. Státním geologem ve Gbelích byl v této době nástupce prof. Jahna dr. Schnabel, který podle listu nepravdivě uvedl, že olej již byl vyčerpán a proto došlo k této události. Oba pánové tedy podle názoru autora, jehož jméno list neuvádí, zavinili zkázu těchto „nádherných“ podniků.

Právě v pojednání, které se zaměřilo prioritně na hornický průmysl, je jistě vhodné ukázat, jak „si vedly“ některé státní podniky - v tomto případě naftové doly.

147 Z archivu prof. K. Adamové.

148 Doslovně tu bylo uvedeno, že jde o polské a vídeňské židovské společnosti.

149 Jahn poukázal i na to, že situaci v naftovém průmyslu nezlepší ani různé naftové komise a poradní sbory ministra veřejných prací.

150 Pražský večerník 2. května 1924.

Konec socializace ve dvacátých letech?

Jak již bylo uvedeno, výsledkem všech socializačních snah bylo přijetí několika zákonů – zákon č. 143/1920 Sb., o účasti zaměstnanců při hornictví na správě dolů a jejich podílu na čistém zisku, zákon č. 144/1920 Sb., o závodních a revírních radách při hornictví a zákon č. 145/1920 Sb., o hornických rozhodčích soudech.

V tomto kontextu je vhodné se podrobněji zmínit o návrhu hornických organizací z roku 1920 o závodních a revírních radách v hornictví na dobu přechodnou.¹⁵¹

Návrh obsahoval 21 článků – nešlo o paragrafované znění. V čl. 1 pojednávajícím o závodních radách, se stanovilo, že na každém samostatném důlním hornickém závodě se má zřídit závodní rada. Na závodech, kde bylo 15-100 zaměstnanců – dělníků a zřízenců – měly být závodní rady tříčlenné, za každých dalších 100 zaměstnanců se počet členů v radách navyšoval o jednu osobu.

V článku 2 bylo stanoveno, že do závodních rad, které jsou větší než 5 členů, vyšlou zřízení závodu jednoho člena. Závodní rady s více než 10 členy, měly mít mezi sebou dva zřízence.

Článek třetí upravoval volbu závodních rad. Volby měly být tajné a přímé. Na závodech, kde bylo více než 100 zaměstnanců, se měla uplatňovat zásada poměrného zastoupení.

V článku čtvrtém se upravovalo volební právo. Volit mohli zaměstnanci – muži i ženy, pokud byli v den voleb v závodě alespoň tři měsíce, ev. v něm pracovali od počátku jeho existence. Aktivní volební právo tu bylo 19 let a zaměstnanci byli československým občany.

Pátý článek stanovil pasivní volební právo na 24 let. Podmínkou zvolení bylo, aby kandidát pracoval na závodě minimálně půl roku a měl tříletou praxi v hornictví. Musel mít československé státní občanství, což byla stejná podmínka jako v případě aktivního volebního práva.

S oběma články souvisel článek desátý, který se týkal podmínek první volby závodních rad.

151 Z archivu prof. K. Adamové.

V šestém článku se stanovilo funkční období členů závodních rad, které činilo dva roky. Do závodní rady, jak bylo uvedeno v článku 7, vysílala správa závodu jednoho technického a jednoho obchodního úředníka. Pokud se závodní rada usnese, mohou se jejího zasedání účastnit i zástupci odborů. Podle článku 8 mělo být členství v závodní radě čestnou funkcí.

Velmi podrobný byl článek devátý, který upravoval úkoly závodní rady. Ty měly být povinny „pečovati o hospodářské, sociální a kulturní zájmy dělníků a zřízenců v závodě.“ Při správě podniku měly dbát zákonů a úředních nařízení, které stanovovaly podmínky práce v dolech, týkající se zejména bezpečnosti práce v dolech. Měly dbát i na dodržování mzdových a pracovních smluv a spolurozhodovat v otázkách mzdových. Měly rozhodovat o stížnostech dělníků a zřízenců. Měly i kontrolovat technickou správu a správu obchodní a hospodářskou. Úzce s tímto článkem souvisel i článek jedenáctý, který pamatoval na hornickou spolusprávu.

Článek jedenáctý se týkal revírních rad. Jejich volba měla být rovněž tajná a přímá. Kandidátky mohly sestavovat jen odborové organizace. Pokud se revírní rada skládala z více než 10 členů, volila dva prezidenty a jednoho místopředsedu. Jinak stál v čele jeden prezident.

Článek 15 se dotýkal kompetence prezidenta. Ten svolával zasedání revírních rad a jednotlivých komisí rozhodčích soudů, které měly být zřízeny v každém revíru, a jednal za revírní radu.

V článku 16 byly podrobně upraveny úkoly revírní rady. Revírní rada řídila a kontrolovala závodní rady. Rovněž posuzovala spory na příslušném závodě, pokud závodní rada nedokázala spor vyřešit.

Revírní rada měla spolupůsobit při uzavírání mzdových a pracovních smluv. Měla také určovat způsob „užití horníkům a úředníkům připadajícího podílu čistého zisku.“ Článek 11 pak pamatoval na výlohy revírních rad.

Článek 18 se zabýval volbou a kompetencí revírního představenstva a článek 19 řešil první volbu revírní rady.

Článek 20 ukládal prezidentu revírní rady, aby spolupůsobil na vypracování prvních vzorových stanov, „jakož při všech návrzích zákona týkajících se hornictví“, měl být „slyšen“ prezident revírní rady.

Článek 21 byl článkem závěrečným a stanovil, že vstoupením „v platnost těchto ustanovení pozbývají veškeré platnosti ustanovení ze dne 14. srpna 1896 ř.z.

č.156⁴⁴. Vše na základě tohoto zákona skupina II, jako movité a nemovité jmění a jiné právní nároky přechází se všemi právy a povinnostmi ve vlastnictví revírních rad....⁴⁴.

Konečný text zákona o závodních a revírních radách se příliš od výše uvedeného návrhu nelišil. J. Houser poznamenal, že byl pro dělníky mnohem příznivější než pozdější zákon o závodních výborech (č. 339/1921 Sb.)¹⁵² Byl však méně příznivý než například obdobné zákony v Německu (§ 165 výmarské ústavy) a v Rakousku (zákon z 25. května 1919)¹⁵³

Zákon č. 145/1920 Sb. se týkal rozhodčích soudů, které rozhodovaly o odvoláních z výroků závodních rad např. v otázce mzdové.

Rozhodčí soudy se skládaly ze tří zástupců podnikatelů, tří zástupců zřízenců, tří zástupců dělníků a předsedy.

U rozhodčího soudu působil také zástupce revírního báňského úřadu jako odborný poradce. Byl jmenován ministrem veřejných prací.

Pokud jde o podíl zaměstnanců na čistém zisku, tuto otázku upravoval zákon č. 132/1920 Sb. a zákon č. 142/1920 Sb. Číselný podíl na zisku zaměstnanců měla stanovit podniková rada, které předkládal podnikatel bilanci a účetní zprávu o zisku a ztrátách. O použití zisku rozhodovala revírní rada. Měl být použit pouze pro dobročinné účely pro zaměstnance v horním průmyslu a jejich rodinné příslušníky.

V roce 1921 došlo pak k novelizaci zákona o uhelném hospodářství. Byl vydán zákon č. 296/1921 Sb., kterým se pozměnil zákon č. 260/ 1920 Sb. o úpravě uhelného hospodářství.

152 Ve třicátých letech se objevily názory, že je nezbytné zákon o závodních a revírních radách novelizovat. Srv. BERÁNEK, J. *Úkoly závodních rad*. Rozhledy sociální a právní. roč. VI. Příloha časopisu Nazdar. V č. 20 - 1. června 1932. Beránek se zabýval praktickými úkoly závodních rad. Poukázal přitom na to, že dosavadní zákon je velmi stručný a nepřesný a úkoly závodních rad jsou šířeji stanoveny ve vládním nařízení č. 434/1920 Sb. Ovšem Nejvyšší správní soud prohlásil některá ustanovení nařízení za neplatná. Rovněž tak učinil prezident Nejvyššího správního soudu dr. Hácha. Zároveň vyslovil pochybnosti, zda jsou vůbec platná i ostatní ustanovení nařízení, kterými se Nejvyšší správní soud nezabýval. Beránek proto zakončil svůj článek slovy: „Tyto okolnosti odůvodňují náš požadavek po novelizaci zákona o závodních a revírních radách...“.

153 HOUSER, J. Osud socializačních slibů v předmnichovské republice. *Právněhistorické studie I*. Praha 1955, s. 44.

Hornické pojištění

Při analýze poměrů v hornictví za rakouské monarchie a za první ČSR je na místě dotknout se i hornického pojištění.¹⁵⁴

Mezníkem ve vývoji hornického pojištění byl rok 1854, kdy došlo horním zákonem – č. 146/1854 ř.z. k úpravě bratrských pokladen. K obligatornímu hornímu pojištění. Od roku 1889 přispívali na pojištění i zaměstnavatelé. Drobné novelizace pro rakouskou monarchii v letech 1891 a 1892 předcházely komplexnější úpravě bratrských pokladen v roce 1922.¹⁵⁵

Otázka výše pojištění a příspěvku zaměstnanců tvořila jednu ze základních sporných otázek mezi zaměstnavateli a zaměstnanci avšak zákon o bratrských pokladnách tento spor poněkud zmírnil.

Členové bratrské pokladny měli v případě nemoci podporu, která se skládala z

1. lékařského ošetřování, které bylo poskytováno zdarma,
2. z bezplatného poskytování léků
3. z peněžitých podpor.

Horní zákon ale umožnil velkou roztržitost bratrských pokladen.¹⁵⁶ Těžaři, jak uvedl J. Houser, „budovali své podnikové bratrské pokladny a mohli se spojit a založit se souhlasem horního řádu bratrskou pokladnu, která tak měla povahu pokladny revíru.“¹⁵⁷

Představenstvo bratrských pokladen se skládalo ze zástupců členů volených valným shromážděním a ze zástupců těžařů. Jejich počet ale nesměl přesahovat jednu třetinu počtu představenstva, což představovalo jistou výhodu pro horníky.

V souvislosti o co nejlepší podmínky pojištění, které bylo velmi nízké, se horníci domáhali i zvyšování mezd a zlepšení pracovních podmínek. V tomto svém

154 Viz článek HOUSER, J. K počátkům hornického pojištění za kapitalismu v českých zemích. *Právněhistorické studie II*. Praha 1956, s. 5- 31. Viz dále v textu.

155 Hornické pojištění se snažily zlepšit např. zákony č. 242/1922 Sb, č. 397/1922 Sb. a č. 197/1923 Sb.

156 V roce 1897 působilo v Rakousku 123 bratrských pokladen., které měly méně než 200 členů.

157 HOUSER, J. *K počátkům hornického pojištění etc.* Cit. d., s. 15.

úsilí dosahovali dílčích výsledků.¹⁵⁸

Úrazové hornické pojištění bylo úzce spojeno s obsahem pojmu sociální politika.¹⁵⁹ Tvořilo jednu z jejich součástí. Úrazový zákon č.1/1887 ř.z. vyhradil pojištění horníků zvláštnímu zákonu, kterým se stal zákon č. 127/ 1889 ř.z.

Drobné finanční vylepšení provizionistů přineslo císařské nařízení č.80/ 1914 ř.z. Od roku následujícího bylo zavedeno úrazové pojištění horníků u úrazové pojišťovny ve Vídni, která byla nositelkou pojištění pro všechny horníky v Rakousku.

K další úpravě úrazového pojištění došlo přijetím nového úrazového zákona č. 523/ 1917 ř.z., který byl přejat do československého právního řádu zákonem č. 11/1918 Sb.

Zákonem č. 523/1917 Sb. bylo přičleněno úrazové pojištění horníků k již zřízeným úrazovým pojišťovnám a tak byla zřízena jednotná správa. Odpadly tak zařizovací výlohy, protože pražský a brněnský ústav jsou již plně zřízeny a fungují velmi dobře. Rovněž správní výlohy se snížily.

Právo lidu z 13 dubna 1919 přineslo zajímavý článek, který se zabýval podrobněji genezí a vývojem hornického pojištění, autora J. Pícku.¹⁶⁰ Píček psal o schůzi Národního shromáždění z 10. dubna 1919, kde se projednával návrh zákona o úrazovém pojištění dělníků.

Vládní návrh byl rozdělen na dva oddíly. První obsahoval změny dosavadního zákonodárství a druhý byl věnován přechodným ustanovením.

Nás tu zejména zajímá úrazové pojištění horníků. Zdůraznil, že úrazový zákon z 28. prosince č.1/1887 ř.z. vyhradil jejich pojištění zvláštnímu zákonu. Připomněl, že podle všeobecného horního zákona byli do té doby pojištěni u hornických bratrských pokladen.

Píček uvedl, že bylo přirozené úsilí horníků domoci se postavení, které by bylo rovné s ostatními, neboť od bratrských pokladen dostávali pouze „žebrácké provise“. Toho se domohli konečně na počátku 20. století. Tehdy byl vydáno císařské nařízení č. 80/1914 ř.z.

Na základě tohoto nařízení byli všichni horníci z celé rakouské monarchie nadále pojištěni u Hornické úrazové pojišťovny ve Vídni.

Později bylo toto nařízení po projednání v poslanecké sněmovně vydáno jako

158 Tamtéž, zejména s. 25-27.

159 PÍČEK, J. Sociální politika - Z úrazového pojišťování. *Právo lidu*. Č. 89, 13. dubna 1919. Viz dále v textu.

160 PÍČEK, J. Sociální politika -Z úrazového pojišťování. *Právo lidu*. Č. 89, 13. dubna 1919.

zákon č. 523/ 1917 ř.z.

Po vzniku samostatného Československého státu došlo znovu k projednávání problematiky hornického úrazového pojištění. Uvažovalo se o zřízení centrální hornické úrazové pojišťovny, což se zdálo být velmi finančně nákladným, nebo se pojištění horníků mohlo upravit v novém státě znovu vyhovujícím způsobem.

Druhá možnost by znamenala podle Picka velké výhody. „Předně úplně by odpadly veškeré výlohy zařizovací, neboť ustav pražský i brněnský jsou úplně zařízeny a pracují jistě téměř k všeobecné spokojenosti účastníků. Také správní výlohy obmezí se v tomto případě jistě na míru daleko menšího počtu nového úřednictva.“¹⁶¹

I znalci a samotní horníci se podle autora článku vyjádřili v tom smyslu, že druhá varianta je výhodnější, a že úrazové pojištění mají provádět dosavadní úrazové pojišťovny.

Toto druhé řešení schválila vláda a bylo rovněž schváleno sociálně politickým výborem i samotným parlamentem.

Po formální stránce pak tato změna byla provedena v zákoně tím, že „ příslušná nová ustanovení zákonná byla pojata do jednotlivých ustanovení zákona úrazového, který byl zákonem z 28. října 1918 č. 11 Sb.z. a nař. pro obvod naší republiky ponechán v platnosti.“¹⁶²

Velmi pregnantní vývojové tendence rakouského hornického pojištění popsal Jaroslav Houser.¹⁶³

1. Úspěchy horníků na poli hornického pojištění byly důsledkem jejich úsilí o zlepšení pojištění.
2. Úspěch představovala obligatornost pojištění zavedená roku 1854.
3. Snahy horníků o to, aby nebyli vylučováni z pojištění ostatní kategorie zaměstnanců v dolech.
4. Jednou z důležitých otázek hornického pojištění byla i výše starobních, vdovských a sirotčích důchodů. Jejich průměrná výše se již za rakouské monarchie nepatrně zvyšovala.
5. Snahy horníků o to, aby pojištění bylo dobře finančně zabezpečeno.
6. Původně převažovalo soukromé pojištění, při kterém nesli náklady

161 Tamtéž.

162 Tamtéž.

163 HOUSER, J. K počátkům hornického pojištění za kapitalismu v českých zemích. *Právněhistorické studie II.* 1956, s. 26-27.

pojištěnci sami. Roku 1889 se pak podařilo dosáhnout parity, to znamená, že se o pojištění dělili zaměstnanci s těžaři.

7. Stát se za Rakouska na pojištění nepodílel.

8. Důležitou otázkou bylo pro horníky, i to, kdo pojištění spravuje a o něm ve sporných případech rozhoduje. „Vždyť orgány pojišťoven vykládaly zákon a uváděly jej v život, rozhodčí soudy rozhodovaly o žalobách pojištěnců a v rukou pokladenského lékaře bylo, bude-li horník uznán k práci způsobilým či nikoliv.“¹⁶⁴

Horníci tedy velmi usilovali o to, aby se jejich situace i v tomto mohlo, aby se jejich situace i v tomto ohledu zlepšila.

Teprve za první Československé republiky, jak je uvedeno výše, došlo k určitému zlepšení v oblasti hornického pojištění směrem ke všeobecnosti a k podílu na správě a rozhodování.

164 Tamtéž, s. 27.

Bratrské pokladny a soudnictví

Jak již bylo uvedeno, se sociálním pojištěním byly úzce spojeny i bratrské pokladny. S bratrskými pokladnami souvisí rovněž i soudnictví. V Rozhledech sociálních a právních se podávaly zprávy i o soudních sporech před rozhodčími soudy bratrských pokladen a pře vrchním rozhodčím soudem báňských bratrských pokladen.

Uvedme tedy alespoň některé příklady ze soudní praxe. Vrchní rozhodčí soud báňských bratrských pokladen v Praze za předsednictví vrchního soudního rady dr. Hudce a za účasti přisedících O. Roda, tajemníka Svazu horníků v Plzni, V. Tichého, tajemníka revírní horní rady horníků v Mostě, za skupinu zaměstnanců dr. F. Zvoníčka, prokuristy Pražské železářské společnosti v Praze a dr. J. Kratochvíla, tajemníka Svazu majitelů dolů v Praze, za skupinu zaměstnavatelů, v právní věci žalující strany Josefa Bažanta ve Smečně, č.p. 305 proti žalované revírní bratrské pokladně v Kladně o náhradu ušlého výdělku, ke stížnosti žalobcově do nálezu rozhodčího soudu téže revírní bratrské pokladny ze dne 29. května 1931 č.j. Rs.14/30-11 na základě ústního jednání s oběma stranami dne 10. prosince 1931.¹⁶⁵

Podle nálezu byl stěžovatel povinen zaplatit žalovanému na soudních výlohách na útraty soudní stolice 50 korun – „ve 14 dnech pod důchodem práva“. Stížnosti proti placení soudních útrat, kterou soud pokládal za nedůvodnou, se tedy podle stručného odůvodnění nevyhovělo.

Jiný nález Vrchního rozhodčího soudu báňských bratrských pokladen¹⁶⁶ se týkal sporu o zkrácení invalidního hornického důchodu. Rozhodčí soud rozhodl na základě žaloby Františka Ožany, zast. JUDr. Jindřichem Richtrem, advokátem v Moravské Ostravě proti žalované revírní bratrské pokladně o výplatu nezkráceného důchodu Rozhodčí soud rozhodl v neprospěch stížnosti Františka Ožany. Uvedl, že napadený nález první instance bral za základ výpočtu denní mzdu stěžovatele v

165 Rozhledy sociální a právní. Příloha časopisu Nazdar, č. 20, 1. června 1932. Srv. Nález Vrchního rozhodčího soudu báňských bratrských pokladen v Praze ze dne 10. prosince 1931, č. Vbrs 116/31-3.

166 Rozhledy cit. d. a nález vrchního rozhodčího soudu báňských bratrských pokladen v Praze ze dne 15. prosince 1931, č. Vbrs 121/31-3.

částce 20 korun 80 haléřů a 300 pracovních dní v roce. Nepřihlížel k tomu, že stěžovatel pracoval i o nedělích.

Stěžovatel uváděl, že mu byla práce přidělena pouze z milosti, a že mohl o ni kdykoli přijít. Tuto námitku soud neuznal za relevantní.

František Ožava musel podle nálezu zaplatit soudní výlohy druhé straně ve výši 50 korun, a to „ve 14 dnech pod důchodem práva.“

Záborový zákon v systému zákonů pozemkové reformy

V úvodu bylo naznačeno, že existují určité souvislosti pokusů socializačních v průmyslu s pozemkovou reformou,¹⁶⁷ zejména pak s diskusemi týkajícími se změny vlastnických struktur a vyjasňováním si pojmů jako socializace či zestátnění a zábor.

Je zde i podobnost zákona č. 337/1920 Sb. vládního nařízení č. 432/1920 Sb. a zákona o obstavení velkostatků č. 32/1918 Sb., které je třeba v příčinách jejich vydání a v jejich obsahu porovnat, neboť mají mnohé společné. Omezovaly totiž dispozici s majetkem.

Vladimír Drobný ve své publikaci¹⁶⁸ vyslovil své přesvědčení, že je nutné věnovat se i socializaci půdy, která je základem průmyslu a živností. Po prezentaci změn ve vlastnictví půdy v jiných zemích se Drobný zaměřil na Československo. Uvedl, že v Československé republice „je socialisace půdy odůvodněna stejně poměry sociálními a hospodářskými, jako národními a politickými.“¹⁶⁹

Podle autorových představ se socializace v zemědělství dá uskutečnit dvěma způsoby. Podle jednoho způsobu zůstává ve vlastnictví rodiny půda ve výměře, kterou rodina potřebuje.¹⁷⁰ Druhý způsob představuje vytvoření pachtovních družstev, která budou hospodařit na půdě pachtýřů zůstávající ale v jednom celku.

Drobný se vyslovil pro kombinaci obou způsobů a zdůraznil, že v žádném případě „nesmí být připuštěno rozparcelování celých velkostatků bez zajištění velkostatkářského zaměstnanectva a rovněž tak nesmí býti povolen pronájem celých velkostatků družstvům zaměstnanectva bez přidělů nesoběstačným okolním malozemědělcům.“¹⁷¹

Vraťme se ale k pozemkové reformě v Československu. Vedle přidělového zákona č. 81/1920 Sb. a náhradového č. 329/1920 Sb. byl páteří celé pozemkové

167 Úzké propojení obojího prosazovala zvláště sociální demokracie.

168 DROBNÝ, V. *Socialisace půdy*. Praha 1920.

169 Tamtéž, s. 10.

170 Tento způsob socializace vychází ovšem z nejasnosti pojmu-výměra, kterou rodina potřebuje.

Jak by se v reálu tedy tato výměra určovala?

171 DROBNÝ, V. *Socialisace půdy*. Praha 1920, s. 14.

reformy zákon záborový č. 215/1919 Sb. Pojem zábor byl v zákoně použit poprvé.

Sociální demokracie požadovala vyvlastnění statků, podobně jako žádala zestátnění dolů. Pravicové strany prosazovaly slovo výkup. Pojem zábor byl nakonec použit jako kompromis. Znamenal, že stát měl v budoucnu převzít půdu – byla stanovena kritéria, o jakou půdu se jedná – za náhradu. Pro přechodnou dobu, než se tak stane, mohli vlastníci nakládat s půdou pouze se svolením Státního pozemkového úřadu, který byl vytvořen na základě zákona č. 330/1919 Sb.

Ministerstvo zemědělství prosazovalo výklad záborového zákona ve smyslu vynětí státní půdy ze záboru, ale Státní pozemkový úřad tento výklad popíral. Nakonec Ministerstvo zemědělství v nastalém sporu částečně ustoupilo a „dalo“ ze státní půdy pro účely záboru 35 000 hektarů. Státní pozemkový úřad měl ovšem stejnou výměru přidělit státu za jeho pozemky.¹⁷²

I když jednotlivé zákony pozemkové reformy je těžké oddělovat, neboť tvoří jeden celek, přece jen pro tuto práci má prioritní význam záborový zákon, neboť použil pojem zábor, který je zde třeba vysvětlit. Tento koncept byl přijat z podnětu profesora Krčmáře, vynikajícího civilisty té doby.

Tento obsahově v podstatě neutrální pojem, který byl použit „namísto pouhého principu vyvlastnění velkého pozemkového majetku za náhradu“.¹⁷³

Příčinou použití tohoto pojmu bylo ponechat finální účinky vyvlastnění až do rozhodnutí Pozemkového úřadu, který pozemkovou reformu měl provést a do zapsání do pozemkových knih.

K vyvlastnění velkostatků se vyjádřil v roce 1919 také O. Dubský.¹⁷⁴ Dubský tu napsal, že vyvlastnění velkostatků patří k velmi populárním otázkám nového státu. Mimo jiné uvedl, že ať „zásady vyvlastnění, jakkoliv budou stanoveny, bude nutno při každém řešení otázky převedení do rukou českého lidu, aby stát při takové transakci neutrpěl při své velmi obtížné situaci újmy.“¹⁷⁵

Vyvlastnění si vyžádá ohromné finanční sumy, které se budou muset státem vyplatit majitelům zabírané půdy. Musí tu rozhodovat v první řadě zájem státu a nikoli jednotlivých zainteresovaných stran.

Zabraná půda se bude muset pronajímat nebo prodat jednotlivcům nebo

172 Národní archiv Praha. F. SPÚ. ič.27, k. 316, sig. G 1/3, fasc. 231. Srv. KRČMÁŘ, J. *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna č. 215 Sb.z.an.* Praha 1919.

173 KUKLÍK, J. *Znárodnění etc.* cit. d., s. 40.

174 DUBSKÝ, O. *Sociální otázka a existenční předpoklady Československého státu.* Praha 1919, s. 12-13.

175 Tamtéž, s. 12.

družstvům, protože stát by nebyl schopen obhospodařovat tuto půdu ve vlastní režii. Stát by jinak musel vydržovat velký a drahý administrativní a technický personál, a to není z finančních důvodů možné.

Dalším požadavkem s tím souvisejícím je také, aby dosavadní poměr pracovních sil v zemědělství nebyl vážně porušen. Nesmí dojít k přesunu pozřebných pracovních sil do jiných odvětví. A to je třeba zabezpečit.

V řešení otázky v zemědělském podnikání se mělo tedy postupovat jinde, neboť v oblasti hornictví se spíše počítalo s tím, že stát bude podnikat ve vlastní režii.

Porovnání vládního nařízení 432/1920 Sb. a zákona č. 32/1918 Sb.

Na základě zmocňovacího zákona č. 337/1920 Sb. vydala vláda nařízení č. 432/1920 Sb., které omezovalo dispozice s horním majetkem. Inspirovala se zákonem č. 32/1920 Sb. Tento zákon z oblasti pozemkové reformy se jím stal vzorem.

Ve vládním nařízení se zakazovalo zcizovat a zatěžovat báňské podniky smlouvou či exekučně. Nerušilo se ale vlastnické právo. Dále se stanovilo, že zápisy do horních knih o právních jednáních výše uvedených jsou neplatné, a to i v případě, kdy k jednání došlo před účinností vládního nařízení. K zápisům mohlo dát souhlas pouze ministerstvo veřejných prací na návrh příslušného báňského úřadu.

Zápis převodu kuksů a kutacích práv musel být rovněž odsouhlasen ministerstvem veřejných prací.

Nařízení se vztahovalo i na Slovensko a Podkarpatskou Rus, pokud, "jinými ještě platnými nařízeními nestala se tam opatření příkřejší."

Na Slovensku i na Podkarpatské Rusi se mělo pod pojmem báňský úřad rozumět báňský komisariát, ev. báňský kapitanát.

Prakticky stejný text obsahoval i pozdější zákon týkající se obstavení horního majetku z roku 1935.¹⁷⁶

Zákon o obstavení velkostatků o třech paragrafech, jehož autorem byl Karel Engliš, zabraňoval vlastníkům disponovat jejich pozemkovým majetkem, ale nerušil vlastnické právo. To bylo zrušeno až záborovým zákonem č. 215/1919 Sb.

Pokud přece jen došlo k dispozici s deskovým majetkem, mohlo se tak stát jen se souhlasem úřadů pověřených zemědělskou správou.

I zde se hovoří o smluvním a exekučním zatížení a o tom, že zápisy do zemských desek o dispozici se zemským majetkem i před platností zákona o obstavení velkostatků neplatné.

Meritum a cíle tohoto zákona jsou jasně aplikovány až na pozdější právní

¹⁷⁶ Viz dále v textu.

předpisy týkající se obstarání horního majetku.

Ekonomické poměry v hornictví a hornické stávky

V pojednání o hornictví nelze opomenout ani problematiku právního postavení horníků. Již od středověku to byli právě havíři, kteří měli velmi nelehké pracovní i jiné podmínky.

Přestože již podle *Ius regale montanorum* Václava II, měla být mzda horníků přiměřená životním podmínkám dané doby, docházelo k různým formám jejich odírání. Proto se již v patnáctém století začali sdružovat v ceších, které sloužily k regulaci mezd, úpravám pracovních podmínek a k výpomoci havířům v jejich nemoci. Hlavním pramenem nového sociálního zákonodárství se stalo posléze hornické pracovní právo.

Obsahem hornického pracovního práva měla být péče o zaměstnance v hornictví, zvláště pak o bezpečnost jejich života a zdraví a úprava pracovních a služebních poměrů, sociálního pojištění a úprava jejich asociací, které vznikaly k ochraně zájmů zaměstnanců.

Tímto pramenem byl i za první Československé republiky císařský patent z 23. května č. 161/1854 ř.z., k němuž vydalo ministerstvo financí „předpis vykonávací“ z 25. září 1854. Obdobný výnos byl vydán ministerstvem spravedlnosti z 13. prosince 1854 č. 2056, ale ani jeden z nich nebyl řádně vyhlášen.

Materiální právo obsažené v obecném horním zákoně bylo postupně měněno řadou novel, zejména novelou č. 75/1896 ř.z., novelou č. 107/1912 ř.z. a zákonem č. 169/1927 Sb. a zákonem č. 303/1924 Sb.

Ochranu života a zdraví zaměstnanců zabezpečovaly ustanovení § 170-n. horního zákona a později i zvláštní předpisy vydávané revírními báňskými úřady.

Pracovní a služební poměry zaměstnanců byly upraveny přímo v horním zákonu v hlavě deváté. Zde se ještě vycházelo z plné smluvní volnosti stran a zejména z plné svobody podnikatele při úpravách pracovních poměrů.¹⁷⁷

Majitel hor byl sice povinen vypracovat a vyvěsit služební řád, ale přitom mu byla ponechána volnost úpravy pracovního poměru jak co do určení jednotlivých kategorií dělníků a dozorců a jejich pracovních výkonů, tak co do zaměstnávání žen a dětí, úprava poměrů mezi dělníky a dozorci, doby a trvání práce, chování

177 KOSCHIN, K. Hornické právo pracovní. *Slovník veřejného práva československého*. Sv. A-CH. cit. d., s. 284-794.

zaměstnanců ve službě i mimo ni, úprava poměrů výplatních, podpor v případě onemocnění, jakož i peněžitých a pracovních trestů za porušení služebního řádu.¹⁷⁸

Tento služební řád měl být před vyhlášením podroben pečlivému zkoumání báňským úřadem za účasti znalců, ale to se týkalo pouze otázky, zda řád neodporuje platným zákonům.

Důležitou zákonnou povinností podnikatele bylo vyplácet svým zaměstnancům mzdu alespoň každý měsíc, dělníkům každých 14 dní a při výstupu z práce ihned bez odkladů. Mzda měla být vyplacena v hotovosti a nesmělo se tak dít v hostincích a výčepech.

K vyššímu stupni zákonné ochrany pracovníků v oboru hornictví došlo v zákonech, které se obecně označovaly za „dělnické novely.“ Na první z nich – zákony č. 115/1884, č. 81/1901 a č. 237/1911 ř.z. – omezujících zaměstnávání dětí, mladistvých, žen a noční práci, navázal po vzniku Československa významný zákon č. 91/1918 Sb. o osmihodinové pracovní době.

Pro hornické podniky stanovil zvláštní podmínky, spočívající v tom, že se doba směny nesmí prodloužit o více než půl hodiny od vjezdu a výjezdu posledního dělníka ze štoly.

Tam, kde se práce konala za trvale vysoké teploty, nedostatečného větrání a za přítoku vody, mohl báňský úřad po vyslechnutí důvěrníků dělníků a správy závodu, přiměřeně zkrátit pracovní dobu, aby nepřesahovala sedm hodin.

Teprve za další dva roky byla zákonem č. 282/1921 Sb. zavedena placená dovolená pro dělníky po nepřetržité služební době v horním revíru. Podle délky služební doby se volno pohybovalo od 5 do 12 dní v jednom roce.

Velmi neuspokojivý, až kritický byl zejména finanční stav hornického pojištění jak co do výše dávek, tak po stránce úhradové. Sále silněji zazníval požadavek horníků o to, aby bylo uzákoněno všeobecné sociální pojištění i pro všechny obory jejich činnosti.¹⁷⁹

Po první světové válce se téměř v celé Evropě zhoršovala situace v hornictví po všech stránkách. Spotřeba uhlí klesala, neboť se začaly používat i jiné pohonné látky než uhlí.

Hlavní příčinou ale byla hospodářská deprese, která v roce 1929 vyústila ve světovou hospodářskou krizi. Došlo k ní po předchozím postupném zhoršování

178 Tamtéž.

179 Srv. samostatnou kapitolu. Práce pod názvem Hornické pojištění.

hospodářských, sociálních a politických vztahů uvnitř většiny evropských států a narůstání napětí v jejich zahraničněpolitických vazbách.

V plném rozsahu vypukla 25. října tak zvaným „černým pátkem“ na newyorské burze, kde došlo k totálnímu pádu kursu akcií, jejich cena byla uměle zvýšena především spekulativními obchody.

Přes 13 milionů cenných papírů bylo prodáno a jejich kursy klesly až o 90%. Celkové ztráty se tehdy odhadovaly na 15 miliard dolarů. „Černý pátek“ znamenal konec nevalné konjunktury dvacátých let 19. století a odstartoval krizi, která nabyla velmi rychle světového měřítka.

Průmyslová krize se rozrůstala i v Československu a zasáhla do všech oblastí hospodářství. Byla zesilována krizí agrární, která se prohlubovala na základě rozporu mezi růstem výroby a zmenšováním odbytu následkem podstatného snížování životní úrovně chudých a středních vrstev obyvatelstva.

K prudkému rozpadu výroby a prodeje přispíval i všeobecný pokles zahraničního obchodu a růst celních překážek, čehož využily monopolistické kartely k udržení vysoké úrovně cen a vedení dumpingových bojů na domácích i světových trzích.

Další zhoršení zahraničního obchodu s těžkým dopadem na domácí trhy jednotlivých států došlo po dvouletém až tříletém trvání hospodářské krize. Mnohde to vedlo až ke zhroucení měny. Ochromení mezinárodního obchodu znamenalo vyloučení zahraniční konkurence a monopolům poskytovalo možnost libovolného zvyšování cen, což vedlo k libovolnému navyšování stávajících cen a následkem toho k dalšímu snížení životní úrovně dělníků.¹⁸⁰

To vše dopadlo s mimořádnou tvrdostí také na oblast uhelné těžby v Československu. Propad byl pocíťován tím hůře, že doly na území Československa zajišťovaly podle statistických údajů z roku 1911 devadesátiprocentní produkci kamenného uhlí a čtyřiaosmdesátiprocentní produkci uhlí hnědého z celé tehdejší rakousko uherské těžby uhlí.

V roce 1926 – tedy již v době postupu vleklé stagnace a deprese – hospodářství dosahovala těžba kamenného uhlí jen 98,2 % předválečné úrovně a těžba hnědého uhlí pouze 81,4 % předválečné úrovně z roku 1913.

180 Viz blíže. SRB, F., PEŠKOVÁ, H. *Velká stávka mosteckých horníků roku 1932*. Praha 1952, s. 13.

Katastrofální pokles těžby uhlí v Československu nastal na přelomu let 1929 – 1930. V krátké době vrhla uhelnou produkci o více než dvě desetiletí zpátky.¹⁸¹

Ve srovnání s rokem 1913 tak klesla těžba kamenného uhlí na pouhých 86% a těžba hnědého uhlí na 77,7%.

Obdobně tomu bylo ve vývozu československého uhlí. Za první dvě krizová léta / 1930 – 31/ činil propad u kamenného uhlí o 10,9%, u hnědého o 36,1% , u briket o 46,9% a koksu 54,5 %.

To vše vyústilo jednak k bezohlednému a plenivému dobývání uhlí ze strany podnikatelů a zvyšování tlaku na havíře, aby pracovali ještě intenzivněji, a to na úkor stanovených normativů o délce pracovní doby, bezpečnosti práce v dolech a výše odměňování za vykonanou práci.

Tím rostlo nejen sociální, ale i politické napětí mezi horníky a jejich odborovými předáky na jedné straně a mezi uhlobarony a jejich garanty v orgánech státu, politických stran a sdělovacích prostředků na straně druhé.¹⁸²

Důlní podnikatelé ve snaze snižovat výrobní náklady, eliminovali ze svých nákladů vše, co pokládali za málo rentabilní. Často tím ale docházelo k porušování hornicko-policejních předpisů.

Práce v dolech se v důsledku toho stávala mimořádně nebezpečnou. Stále častěji docházelo k důlním katastrofám způsobeným hrubým zanedbáním bezpečnostních norem.

Již v roce 1921 dosahoval počet horníků, kteří přišli v dolech o život, počtu 100. V roce 1929 došlo podle hlášení živnostenského inspektorátu k 7617 důlním neštěstím a v roce 1930 k 7522 úrazům, z nichž bylo 152 smrtelných.

Reálná roční mzda horníků klesla v roce 1932 na necelých 6000 korun. Za stále snižujících se mezd a omezování směn na 2 – 3 týdně byli navíc horníci postihováni ukládáním pokut i za drobná pochybení.

Zisky majitelů dolů se ale většinou v té době zvyšovaly. Například v letech 1923 – 1930 se zvýšila úroveň ročních zisků společnosti Báňské a hutní z 21 milionů na 46 milionů korun, to je o 119% a Mostecké uhelné z 5 milionů na 8 milionů, to je o 60 procent.

181 V průběhu uhelné krize v letech 1930-1933 činil propad těžby uhlí ve srovnání s rokem 1929 v ročním indexu - kamenné uhlí 1930- 86%, 1931- 78%, 1932- 65%, 1933- 67%. Pokud šlo o hnědé uhlí - v roce 1930- 84,8 %, 1931- 79,4 %, 1932- 69,8%, 1933- 67%. Srv. Statistická ročenka republiky Československé pro rok 1936. Praha 1936, s. 64.

182 Např. Stenografické protokoly o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění. III. volební období, 6. zasedání 30. března 1932. www.psp.cz.

Jak uvedl F. Srb ve své publikaci *Velká stávka mosteckých horníků roku 1932*¹⁸³, všechna opatření majitelů dolů k zabránění stávky se dala za podpory státního aparátu.

Již v roce 1927 odhlasovala poslanecká sněmovna zákon o stabilizačních bilancích, které dávaly akciovým společnostem možnost, aby si svůj majetek, aby svůj majetek přehodnotily.

Podle tohoto zákona akcionáři otaxovali své majetky několikanásobně. Jak ukázal přehled bilancí u největších hornických společností, vykazovala od roku 1926 do roku 1932 hodnota jejich majetku v milionech korun následující navýšení:

Báňská a hutní měla v roce 1926 majetek v hodnotě 310 v roce 1932 pak 1081, Severočeská uhelná ze 122 zvýšila majetek na 304, Severočeská uhelná ze 108 na 289, Duchcovsko–Podmokelská z 29 na 145 a Západočeská báňská z 26 na 256.¹⁸⁴ Těžaři tak zvýšili hodnotu svých závodů do roku 1932 o 1. 486 000 000.

Za této hluboce neutěšené situace dospěli představitelé odborů a samotní havíři i ostatní zaměstnanci v hornictví k tomu, že neúčinnější zbraní budou pouze stávky.¹⁸⁵

183 Cit. d., s. 43.

184 Tamtéž, s. 45.

185 V tisku se objevovaly v průběhu doby četné články a zprávy o hornickém stávkovém hnutí. Srv. např. článek *Hrozí nová hornická stávka* v Poledním listu ze dne 22. 11. 1932 podepsaný iniciálami J. de R.. Autor tu popisoval situaci v hornictví po dubnové mostecké stávce. V tomto článku se psalo, že se v hornických revírech nastává nové napětí. Koncem roku 1932 má končit ujednání mezi horníky a těžaři uzavřené v dubnu 1932 po ukončení stávce. Ujednání se týkalo toho, že nebudou těžaři propouštět a snižovat mzdy. Horníci usilovali o prodloužení ujednání, ale těžaři s tím nesouhlasili. Např. na Ostravsku se chystá další propouštění dvanácti až třinácti tisícům horníků. Proto horníci zde, ale i v jiných revírech, kde je situace obdobná, hrozí stávkami.

Hornické stávky

Pokud šlo o samotný pojem stávka, lze konstatovat, že v platném právu první Československé republiky se často vyskytoval, ale nikde nebyla podána jeho legální definice.¹⁸⁶

Vycházelo se z toho, že „stávky a výluky patří k hlavním koaličním mocenským prostředkům k dosažení koaličních účelů.“¹⁸⁷

V roce 1922 vyhlásilo ministerstvo sociální péče výnosem č. 3692/F/1922 stávky za možné vystoupení, resp. zanechání pracovního poměru a tedy za svévolné zanechání práce zaměstnanci, což ovšem právo postihovalo.

Stávka byla vnímána, buď jako útočná, pokud zaměstnanci chtěli pomocí stávky prosadit své požadavky, nebo jako obranná, když chtěli její pomocí obhájit své pozice proti požadavkům zaměstnavatelů.

Platné právo také rozeznávalo jednak stávky částečné, jednak stávky místní a všeobecné. Podle způsobu vedení stávky činil se rozdíl mezi stávkami organisovanými a „divokými“ – podle účelu mezi stávkami pro vlastní účel- např. pro zlepšení vlastních životních podmínek – a mezi stávkami pro zlepšení cizích životních podmínek – např. stávky ze solidarity a sympatie.

Pojem výluka pak vyjadřoval obsah prostředku zaměstnavatelů, jehož cílem bylo odeprít zaměstnancům práci.

Podle názoru Nejvyššího správního soudu (Boh. A. 12568/ 1936) se stávkou rozumělo zastavení práce ze strany většího počtu zaměstnanců, aby zaměstnavatelé byli přinuceni podřídit se v určité záležitosti přání dělníků.

Právní teorie a praxe v období první republiky věnovala velkou pozornost i vztahu úpravy stávky a ústavní listiny, ve které bylo spolčovací právo k ochraně a podpoře zaměstnaneckých pracovních a hospodářských poměrů zakotveno v § 114, jehož předmětem bylo tzv. právo koaliční.

Ústava sama stávky ani výluky výslovně nedovolovala ani nezakazovala. Zajišťovala jen právo koaliční, jímž se rozumělo spolčovací právo k ochraně a

186 Ke stávkám srv. zejména VEHR, L. *Mostecká stávka 1932*. Praha 1955. Viz dále v textu.

187 Viz blíže *Slovník veřejného práva československého*. cit. d. IV. díl, s. 747. Viz dále v textu.

podpoře pracovních, zaměstnaneckých a hospodářských poměrů.¹⁸⁸

Pojem právo koaliční se vyskytoval spíše v právníkové a národohospodářské literatuře než v právních předpisech a rozuměla se jím dobrovolná, trvalá nebo přechodná sdružení, která sledovala hospodářské cíle, zejména udržení nebo zlepšení hospodářských podmínek.

Právo koaliční bylo i za první republiky považováno za základní občanské právo (§§ 113 a 114). Jeho obsah záležel ve volnosti účastnit se utváření a být členem sdružení, jehož účelem, jak již bylo řečeno, je ochrana a podpora pracovních a hospodářských poměrů.

Přítom koalice mohla stávkou je organizovat, to je připravit a vyhlásit, kdežto její skutečné provedení, to znamená vystoupení z práce, bylo pokládáno vždy za akt jednotlivých zaměstnanců.

Ústavní listina zaručovala koaliční právo koalice zcela všeobecně a chránila jak koalice s pevnou organizací, tak spolčení ad hoc, která žádnou pevnou organizace neměla.

Trestněprávní ochranu spolčovacích práva ústavní listina sama neposkytovala, ponechala ji zákonu o tisku č. 309/1921 Sb. Pokud se omezování koaličního práva, dalo se prostředky uvedenými v jeho § 1.

V roce 1932, tedy v době vleklé hospodářské krize dopadající tíživě na život zaměstnanců v Československu, zaslala konference ředitelů ostravsko-karvinského revíru Brněnskému revírnímu úřadu v Ostravě návrh na řešení poměrů v uhelném průmyslu, ve kterém požadovali: 1. propustit dalších 12 000 dělníků, 2. snížit přídatky za výkon důlních dělníků, 3. snížit mzdy dělníků pracujících na povrchu dolu, 4. upravit kolektivní smlouvy, 5. místo deputátního uhlí vydávat palivo/ méně kvalitní/ ve smyslu AMV-ministerstva veřejných prací 22-51/54- 1932.

Další záměr podnikatelů v ostravsko-karvinském revíru byl propustit více než třetinu všech zaměstnanců dolů a zároveň snížit o třetinu hornické mzdy. Tyto záměry se postupně začaly naplňovat a i v ostatních důlních společnostech byla situace obdobná.

Tyto záměry i obecné nedobré s poměry v oblasti bezpečnostních a hygienických podmínek v dolech a zbytečné ztráty na životech vedla horníky ke stávkám- nejen na Ostravsku, ale např. i na Mostecku či Kladensku. Po požáru v dolu

188 Srv. zákon koaliční z roku 1870.

Koh-i-nor, při kterém zahynulo i několik horníků, motivoval horníky prakticky v celé republice ke stávkám.

Do stávkového hnutí se zapojilo více než 16 000 horníků. Revírní konference svolaná závodními radami Severočeské uhelné společnosti postavila do čela stávky revírní stávkový výbor a zároveň vyhlásil požadavky stávkujících:

1. okamžité odvolání výpovědí na Humboldtu, Nelsonu, Robertu, Anně-Ondřeji a žádné další propouštění na ostatních šachtách;
2. zajištění dosavadní úrovně mezd a prodloužení kolektivní smlouvy o další rok;
3. náhrada od těžařů za prostávkované směny.
4. zkrácení pracovní doby na šest hodin denně při vyrovnání mzdy;
5. zlepšení hornického pojištění;
6. Podpora nezaměstnaným;
7. zákaz plnění vozů ve dny, kdy se netěží;
8. zákaz práce soukromých subpodnikatelů;
9. zřízení báňské inspekce placené státem a volené dělníky;
10. zpětvzetí do práce propuštěných horníků z vojenské služby;
11. odvolání četníků a vojáků ze stávkového území.¹⁸⁹

Po zdůvodnění těchto požadavků následoval závěr, že stávka musí být rozšířena na celý revír.

Na podporu severočeských horníků vstoupili do demonstrační stávky ostravští dělníci. Během jednoho dne vstoupilo do stávky více než 10 000 horníků.

Charakteristickým jevem pro postoj státních orgánů byly policejní zásahy proti stávkujícím horníkům a vedení jejich hnutí.

Všude tam, kde stávky vypukly, docházelo k policejním zásahům. Po Duchcovu, Košutech, Fryvaldu a dalších místech, kde došlo k těžkým zraněním a smrti stávkujících horníků v důsledku zásahu policie, koncem března 1932 došlo k policejní akci v Dolní Suché, kde policejní pohotovost posílena novými oddíly, při pronásledování horníků střílela do davu a vedle řady zraněných usmrtila i jednoho z nich.

Právě události kolem přípravy generální stávky a tak zvané „krvavé středy“

189 K požadavkům horníků viz SRB, F. *Velká etc.* cit. d., s. 67.

dne 13. dubna 1932 se staly přesvědčivou ukázkou. Spojenectví některých státních orgánů se zájmy tzv. uhlobaronů v řešení ekonomických, sociálních a politických problémů.

Jak plyne ze stenografického protokolu poslanecké sněmovny¹⁹⁰ konané 14. dubna 1932, v Mostě, který se stal hlavním centrem hornické stávky, zastavily práci téměř všechny závody. Obchodníci zavřeli obchody, ve školách se nevyučovalo a zastavila se téměř celá doprava.

Podobná situace nastala v Duchcově, Chomutově, Ústí a v Teplicích. Všude zasahovala policie a četnictvo eventuálně dragouni.

V Horním Litvínově, kde zastavila práci i velká textilní továrna, čekal dav asi 3000 osob před továrnou, kterou obsadili četníci, na výsledek jednání závodního výboru.

Náhle však velitel vojenské jízdy dal povel k postupu dragounů proti shromáždění. Lidé se začali bránit všemi dostupnými prostředky. Stavěli barikády z vozů elektrické dráhy, plotů, kamení atd., ale nakonec museli ustoupit.

O povelu velitele četníků střílet do davu lidí, o dvou mrtvých a množství zraněných dělníků a spravedlivých požadavcích horníků a ostatních okolnostech stávky existuje řada zpráv, úředních hlášení a svědectví, které přináší publikace L. Vebra.¹⁹¹

K poznání širších souvislostí organizace, cílů a výsledků stávkového hnutí horníků i ostatních pracujících v první ČSR v průběhu světové krize je vedle řady pramenů a ostatní literatury využít zejména nejnovější publikaci historika Jakuba Rákosníka.¹⁹²

190 www.psp.cz 176. schůze. Duben 1932.

191 VEBA, L. *Mostecká stávka 1932*. Praha 1955, s. 404- 405. V této souvislosti s tím, uveďme např. výnos presidia zemského úřadu v Praze ze dne 5. dubna 1932, kterým byl pověřen okresní hejtman v Liberci J. Němec, aby řídil veškeré proti stávkové akce vlády v celém severočeském hnědouhelném revíru. Právě se tam, že vzhledem „ku pravděpodobně delšímu trvání hornické stávky v uhelné oblasti severozápadních Čech, pověřuji Vás vrchním řízením opatření bezpečnostních a zpravodajské služby v okresech Most, Duchcov, Chomutov, Teplice- Šanov a Ústí n. L., žádaje, abyste se neprodleně odebral do Mostu, odkud ... funkci tuto budete vykonávat, řídě se konkrétních směrech pokyny, které Vám budou dány telefonicky zdejším presidiem...." Srv. VEBA, L. *Mostecká stávka 1932*. cit. d., s. 367- 368.

192 RÁKOSNÍK, J. *Kapitalismus na kolenou*. Praha 2012.

Dozvuk socializačních snah ve třicátých letech 20. století

Zejména v tisku spatřujeme i ve třicátých letech články reagující na dozvuky krize z roku 1929 a hornické stávky obnovením zájmu o socializaci důlního hospodářství.¹⁹³ To je dokladem stálého zájmu o tuto problematiku. Například v Národní politice z roku 1932¹⁹⁴ se píše, že je „to jistě veliký obor lidské práce a průmyslového podnikání těžba uhlí, a významem je částí hospodářské stavby státní a národní samostatnosti.“

V tomto článku se dále hovoří o nedobrych zkušenostech se státními doly, které podle autora nevyhovují ani po stránce ekonomické a ani po stránce socialisticko–dogmatické, což připouštějí i levicově zaměřeni pisatelé.¹⁹⁵

Autor pod iniciálami S. V. odmítl radikální levicové názory, podle kterých se odvolávají na úspěchy v průmyslovém podnikání v sovětském Rusku. Avšak autor upozornil na skutečnost, že i samy sověty připouštějí, že v hornictví „to vážne až nebezpečně.“¹⁹⁶

O den později se v Poledním listu¹⁹⁷ objevil článek – Národní socialisté nabízejí uhlobaronům 2 miliardy a říkají tomu socialisace.

V příspěvku se píše, že znárodnění dolů je stále na denním pořadu dne, neboť sociální demokraté opět požadovali vyvlastnění bez náhrady, národní socialisté ale navrhli,¹⁹⁸ že náhrada, která bude vyplacena těžařům, musí odpovídat skutečným poměrům.

Dále autor článku poznamenal – „Tak si tedy bratři představují socializaci. Co na tom, že uhlí ani podle našeho právního platného řádu nepatří jednotlivcům, těm propůjčuje stát pouze důlní revíry k těžbě bohatství země.“¹⁹⁹

Národní socialisté navrhli vyvlastnění dolů za dvě miliardy, což není podle článku vyvlastněním (expropriace), ale pouze subvence. To by byl podle Poledního listu dobrý „kšeft“. Došlo i k oživení zájmu o socializaci na půdě sněmovny. Sociální

193 Srv. stať *Vyvlastněte doly, než bude pozdě*. Na Zdar 1. června 1932 nebo ADAM, V. Jak znárodnit doly. České slovo 7. července 1932.

194 *Znárodnění dolů*. Národní politika č. 96, r. I. 6. dubna 1932.

195 Tamtéž.

196 Tamtéž.

197 Polední list 7. dubna 1932.

198 Srv. České Slovo. 3. dubna 1932.

199 Odpolední list. cit. d.

demokraté i pod vlivem stávek, zejména v roce 1932 na Kladně, podali ústy Františka Tomáška a soudruhů 30. března 1932 návrh na vyvlastnění dolů. I národně-socialističtí poslanci Josef Lan a Fráňa Zemínová požadovali postupné znárodnění uhelných dolů a koksoven, a to tentokrát bez náhrady. Na počátku dubna téhož roku pak komunističtí poslanci navrhovali spojit otázku postátnění dolů s řešením nezaměstnanosti horníků.²⁰⁰

Na zasedání sněmovny v lednu 1934 se k otázce zestátnění dolů vyslovil také poslanec A. Zápotocký. Prohlásil, že nejde v podstatě o nic jiného než o „podvod a švindl“ sloužící ke klamání horníků. Nezáleží na tom, jestli vykořisťuje dělníky soukromý majitel či kapitalistický stát. Podle něho je výsledek stejný.²⁰¹

V roce 1935 podali senátoři V. Donát, J. Vraný, dr. V. Šrobár, F. Foit a společníci návrh zákona, kterým se obmezuje převádění a zavazení majetku horního.²⁰² V zákoně se pravilo, že každé zcizení, zastavení či smluvní a exekuční zatížení báňských podniků na vyhrazené nerosty je vázáno na souhlas ministerstva veřejných prací.

Nepřipouštěly se zápisy do horních knih o výše uvedených jednání. Dispozice s horním majetkem mohla být povolena výjimečně a pouze na základě povolení ministerstva veřejných prací.

Svolení ministerstva veřejných prací bylo potřeba i k zápisu převodu kuksů z jednoho majitele na druhého.

Ministerstvo veřejných prací mělo zákon provést společně s příslušnými ministry.

K návrhu zákona bylo připojeno odůvodnění. Bylo tu uvedeno, že „všeobecná nespokojenost s poměry v hornictví jest známkou, že volání po nápravě a hledání prostředků k jejímu dosažení je zcela oprávněné.“

Hornictví vedle zemědělství je podle předkladatelů základem hospodářského života a musí se proto podřídit státnímu zájmu.

Všelékem není jistě zákon č. 143/1920 Sb., který se týkal kompetence závodních a podnikových rad a dělníkům sliboval desetiprocentní účast na čistém zisku. Socializace by znamenala daleko víc než tento zákon, který byl pokládán za socializační.

200 KUKLÍK, J. *Znárodnění etc.* cit. d., s. 57.

201 NS RSČ 1929-1935, PS 313.

202 Senát Národního shromáždění R. Čs. r 1935. Tisk 1476. III. volební období.

Podle navrhovatelů bylo jedinou cestou ke skutečné socializaci postátnění dolů. „Přípravou k postátnění dolů je předložený návrh zákona, k němuž jsme použili jako osvědčeného vzoru prvního zákona o pozemkové reformě tak zvané obstavení velkostatků.“

Navrhovatelé poukázali na to, že k nápravě v hornictví je možné pouze omezit vlastnické právo dosavadních držitelů a pak zásahem veřejné moci musí dojít k postátnění.

Návrh zákona byl přikázán ústavně právnímu výboru a výboru technicko-dopravnímu.

Třicátá léta však již představovala, pokud jde o socializaci, jen oživení něčeho, co bylo v podstatě v tehdejším Československu již mrtvé.

Socializace v praxi

Za první republiky byly některé podniky zestátněny – např. roku 1923 Buštěhradská dráha. Zestátnění postihlo i hutní průmysl či leteckou dopravu. Nás zde bude ale zajímat, které významné důlní podniky byly zestátněny.

Došlo ke zřízení Státních báňských a hutnických závodů, které byly řízeny Ústřední správou podniku při ministerstvu veřejných prací. Do tohoto podniku patřily mimo jiné hnědouhelné doly v Mostě, státní kamenouhelné doly v Porubě a další státní báňské závody v Banské Štiavnici, Kremnici, Rožňavě a Železníku. Stát kontroloval i velkoobchod s uhlím.²⁰³

Jak ale probíhala socializace v průmyslu v praxi? Odpověď přináší na jednom konkrétním případě kniha od Jána Pálky.²⁰⁴

V úvodu Pálkovy knihy napsal Ing. Rudolf Žižka jistě pravdivá slova, kterými předznamenal vlastní text. „Prvním krokem ke zvýšení kulturní a hospodářské úrovně národa jest rozumná socialisace, založená na dokonalé spravedlnosti s ohledem na zvyky, ducha a potřebu národa. Nelze jen tak beze vší úvahy kopírovati socialisační pokusy cizí, nutno hledati vlastní cestu, hledati československý způsob socialisační. Způsob československý nutno ovšem řešiti dle daných poměrů, které budou jiné v Čechách, jiné na Slovensku.“²⁰⁵

J. Pálka popsal zkušenosti se socializačním procesem ve vlastní továrně se sídlem v Liptovském Mikuláši. Jde sice o podnik koželužský, ale i v pojednání o socializaci v důlním průmyslu má své místo. Dobře mapuje poměry a klady i zápory socializace ve svém podniku.

Dne 20. 9. 1919 oznámil Pálka, že proměnil svoji továrnu ve společnost, ve které budou mít při rozhodování slovo i zaměstnanci. Poměrně idealisticky líčil své představy o budoucnosti svého podniku a zdůrazňoval svůj zájem o sociální otázku. Prozradil v nich i to, že je věřícím křesťanem, neboť řekl, že by všichni měli žít ve společenství na zásadě rovnosti tak, jak to učil Kristus.²⁰⁶

203 KUKLÍK, J. *Znárodnění etc.* cit.d., s. 54.

204 PÁLKA, J. *Socializácia v mojej továrni*. Praha 1920. Srv. též PÁLKA, J. *Socialisace I. I. díl*. Věstník Akademie práce Nová Práce č. 10 a 11. roč. II. Srv. týž in *Nová Práce. Socialisace II.* 1920. Viz dále v textu.

205 PÁLKA, J. *Socializácia v mojej továrni*. cit. d., s. 6.

206 Tamtéž, s. 9.

Pálka stanovil dále pravidla pro fungování továrny do budoucna-společenství, ve kterém budou všichni společníky a všichni budou pracovat:

1. Dělníci budou participovat na každém čistém zisku – v roce 1920 dvaceti procenty a v každém dalším roce se podíl na zisku zvýší o jedno procento až do výše dvaceti pěti procent.
2. Čistý zisk se bude vykazovat každoročně obchodní bilancí.
3. Čistý zisk se musí vždy vyčísřit.
4. Každý plnoletý dělník, to znamená ten, který dosáhl 21 let a pracoval v podniku nepřetržitě jeden rok, se stává účastníkem a podílníkem na zisku.
5. Rozdělování zisku se bude dít v závislosti na mzdě nebo platu.
6. Normální pracovní doba je osmihodinová.
7. Každý dělník měl nárok na dovolenou. Její délka byla závislá na době, po kterou dělník v továrně pracoval.
8. Výbor bude důležitý orgán při řízení společnosti a pro kontrolu hospodaření a budou jej tvořit správci, jeden úředník a tři volení dělníci. Dělníci měli hájit zájmy „robotníkov“.
9. Dělníci mohli výboru podávat návrhy na zlepšení pracovních a jiných podmínek v podniku. Pokud by se návrh ukázal užitečný, mohl získat navrhovatel odměnu.
10. „Výbor dělí každého 1. mája dochodky mojej 25 000 korunovej základiny, na podporu utisknutým robotníkom.“
11. Výbor měl také udělovat stipendia z 50 000 korunové základny studujícím dětem dělníků.²⁰⁷

V další části své knihy Pálka na konkrétních číslech ukázal výhody opatření, která ve své továrně zavedl.

Autor se rovněž zabýval otázkami a připomínkami čtenářů jeho článku v *Nové Práci*.²⁰⁸ Poctivě se snažil na ně odpovědět. Zdůraznil, že ztráty při socializaci mohou také nastat. Proto je třeba vytvořit rezervy.

Pálka vyzval po několikáté parlament, aby přijal zákon o přiměřené formě společnosti s podílnictvím dělníků. Ať parlament dá „takýmto společnostiam... výhody daňové a sociálizácia sa.... pohne sama od seba, bez všetkého násilného

207 Tamtéž, s. 13-15.

208 Viz výše.

převratu dosavadního společenského řádu.²⁰⁹

Autor rozebral i tři socializační návrhy, které měl příležitost prostudovat. Jeden z nich podali progresivní socialisti – Modráček, Hudec, Stejskal a spol., druhý národní socialisté Tučný, Laube, Hrizbyl a spol. a třetí sociální demokraté – Tayerle.

O těchto návrzích jsme se podrobněji výše nezmínili, proto jim budeme nyní věnovat z hlediska Pálky větší pozornost.

Pokud jde o „Modráčkovce“ Pálka napsal, že podali , návrh o společnostech s dělnickým podílnictvím.“ Pochválil jejich snahu o zapojení dělníků do řízení a podílnictví na zisku.

Podle Pálky navrhl Modráček dobrou formu společnosti, a to společnosti akciové. Skládat se měla z kapitálových akcií a z pracovních akcií. Dělení zisku dle Modráčka korespondovalo s představou Pálky.

Pokud se týkalo návrhu Tučného – návrhu o účasti zaměstnanců na správě a čistém podílu na zisku podniku, tak Pálka pochválil první paragraf, ve kterém navrhovatelé stanovili, aby se na zisku podílel každý zaměstnanec v podniku, který měl zaměstnaných v podniku nejméně 20 osob.

Zásadní pozornost věnoval Pálka návrhu, který podal Tayerle. Tu bylo zdůrazněno, že se k socializaci hodí zejména uhelné a rudné doly, železnice elektrárny ad.

Pálka ale odmítá ztotožňovat zestátnění, na kterém spočívá tento návrh, nazývat socializací. Socializaci je nutné posuzovat společně s lidským společenstvím. Nemá smysl uvažovat, které podniky se k socializaci hodí a které ne. Má smysl uvažovat, zda je lidské společenství připraveno k socializaci. Do jisté míry je tu Pálka ovlivněn Marxem, na kterého také odkazuje.²¹⁰

Podle Pálky nemusí být koncentrace kapitálu v podnicích hodících se k socializaci nikterak vysoká, ale důležitým faktorem je skutečnost, zda podnik pracuje se ziskem.

Zajímavé jsou Pálkovy postřehy k pojmu socializace. Správně upozornil na to, že existují různá pojetí obsahu tohoto pojmu. On sám pak rozuměl pod socializací²¹¹ nejen sociální reformy, které řešily vztah zaměstnavatele a zaměstnance, který má být založen na vzájemném porozumění a není třeba přistoupit k zestátnění či

209 PÁLKA, J. *Socializácia v mojej továrni*. Cit. d., s. 33.

210 Tamtéž, s. 36.

211 Tamtéž, s. 39-40.

vyvlastnění, jak se domnívají mnozí předkladatelé socializačních návrhů.

To také Pálka vytkl návrhu poslance Tayerle. Podle něho by přenesením vlastnictví na stát došlo k byrokratizaci a očekávané výsledky v hospodaření nemusí být naplněny. Zrušení mzdového poměru a rovnoměrné dělení výroby se mu zdálo pouze frází a regulaci výroby přece zajišťuje nabídka a poptávka.

Z Pálkových názorů jasně vyplývalo, že byl stoupencem liberalismu, ovšem ve zjemněné podobě.

Pálka navrhl pro nedokonalý svět následující socializační řešení – k dělení se měl použít čistý zisk, který zůstane po poskytnutí finančních prostředků záložnímu fondu, po odečtení prostředků na zdravotnictví a vzdělávání zaměstnanců, po odečtení financí na stavbu dělnických a úřednických bytů. Ještě bylo nutné odečtení úroků kapitálu včetně, „úrokoměr o 2% vyšší ako dáva štátna banka.“ Zbytek se pak měl rozdělit mezi majitele a dělníky.

Z celé Pálkovy knížky vyplývá, že jeho představa o socializaci je vyčerpána zabezpečením účasti dělníků a zaměstnanců na správě podniku a čistém zisku, aniž by se měnila vlastnická struktura.

Zamyšlení nad socializací práva v Československu.

O socializaci práva napsal v roce 1921 velmi zajímavý článek Aug. Ráth.²¹² Ráth chápal socializaci – jednak jako přizpůsobování práva socialistickému světovému názoru, jednak jako zpřístupnění práva všem občanům.

V článku se autor zaměřil zejména na právo vlastnické, které připouští zásahy do soukromého vlastnického práva. To ovšem bylo možné již dříve, ale podle Rátha je to po roce 1918 daleko „okatější.“

Autor se opíral ve své úvaze o knihu francouzského myslitele G. Dazeta a prof. Duguita.²¹³

Duguit tvrdil, že od napoleonského Code civil probíhala po celé 19. století bitva o potlačení staré právníkové koncepce směrem k socializování práva.

Ono staré pojmání práva bylo prý poznamenáno tím, že nepřipouštělo zásahy do soukromé sféry člověka. Příkladem tu může být § 16 rakouského občanského zákoníku z roku 1811.²¹⁴

Nové pojetí vycházelo z toho, že člověk je sociální tvor, který nemůže žít izolovaně, proto se společenský vývoj stále více pohybuje od individualistického systému k socialistickému.

Právo vlastnické je sice právo absolutní, ale ve veřejném zájmu je možné do tohoto práva zasáhnout.

Podle Rátha je nesporné, že „každé súkromé právo obsahuje dva prvky: jeden individuálny a druhý sociálny.“ A problém zákonodárců spočívá v tom – nalézt proporcii, soulad mezi těmito dvěma prvky. „Tedy ani bezdušný, hrabivý, sobecký, ukrutný individualismus – ale ani žiaden komunismus.“²¹⁵

Ráthův článek navazoval na Právnicka z roku 1918.²¹⁶ Článek s iniciálami J. H. zdůrazňoval právě ve vývoji práva prvek sociální, který se začal více prosazovat v posledním desetiletí 19. století. V souladu s Tilschem vystupuje veřejná prospěšnost

212 RÁTH, A. Socializácia práva. *Právnik*. 1921, s. 1-12.

213 DAZET, G. *Lois collectivistes*. Paris 1907. DUGUIT, L. *Les transformations générales de droit privé*. Bordeaux. Duguit popsal ve své knize 13 návrhů zákonů směřujících k socializaci, aniž by se zrušilo soukromé vlastnictví.

214 Praví se zde, že každý má vrozená samým rozumem seznatelná práva.

215 RÁTH, A. *Socializácia etc.* cit. d., s. 110.

216 Několik slov o socialisaci práva soukromého. *Právnik*. 1918, s. 110-112.

nad soukromým právem.

Sociální zásada omezila do té doby proklamovanou svobodu vlastnickou a volnost soukromoprávních jednání, zejména smluvní svobodu.

Autor ale varoval před přílišným zasahováním do soukromého vlastnictví a svobodného smluvního jednání – musí mít svou míru. V opačném případě socializace práva může mít nedobré následky pro občany a vůbec pro stát.

V tomto starším článku se autor ukázal být jen vlažným podporovatelem socializace práva, kdežto Ráth v novějším článku socializaci práva obhajoval, avšak v rozumné míře.

Náhrady škod majitelům pozemků a náhrada za vyvlastnění ²¹⁷

Závažnou otázkou při úvahách o hornictví představuje problematika náhrady škody, zvláště pak i v souvislosti s vyvlastňováním. Je tu třeba vycházet prioritně z horního zákona.

Horní zákon pamatuje na mnohé důvody, za kterých lze žádat náhradu škody. Při poddolování ²¹⁸ hraje při určování náhrady škody svoji roli sklon a směr porubného ložiska.

Důkazní břemeno při škodě způsobené poddolováním nesl poškozený. V důsledku vydání zákona č. 169/1927 Sb. se úloha poškozeného v procesu před civilním soudem v průběhu dokazování zlepšila, neboť poškození mohli nahlížet do důlních map, což dříve nebylo možné.

Nás zde ale zajímá v první řadě expropriační řízení. Zde i soudní praxe vycházela z nutné domluvy „kutěřů“ a majitele pozemku. Podle horního zákona měli kutěř i vlastníci propůjčených důlních nároků na vyvlastnění pozemků, které zcela jistě mohli potřebovat ke své činnosti.

Obecně ovšem upravoval omezení vlastnického práva v §§ 363 a 364 občanský zákoník z roku 1811. V § 364a se s ohledem na hornictví pravilo, že pokud jsou majitelé pozemků, na kterých se doluje, obtěžováni horním zařízením nebo zařízením schváleným na pozemku, způsobem převyšujícím možnou míru tolerovanou právem, může držitel pozemku požadovat náhradu škody.

V § 364 bylo stanoveno, že pozemek nesmí být prohlouben tak, že sousedova půda nebo stavení pozbyly náležitou oporu.

V § 365 se připouštělo odnětí vlastnictví ve prospěch obecného dobra za přiměřenou náhradu. ²¹⁹

Vraťme se ale ke speciální úpravě expropriace. Existovala řada předpisů nejen v horním hospodářství, která upravovala vyvlastnění v obecném zájmu. V

217 Zpracováno na základě Slovníku veřejného práva etc. cit. d. Reprint. Praha 2000, s. 775-778. Heslo Poměr hornictví k majiteli povrchů, zejména h. škody a h. vyvlastnění. Autorem hesla je ADAM, V.

218 Poddolování se projevovalo jednak na povrchu nebo pod povrchem pozemku anebo na budovách a na veřejných a soukromých vodách.

219 Vyvlastnění ve výjimečných případech upravovala v § 109 sama ústavní listina z roku 1920.

hornictví to byl již zmíněný horní zákon č. 146/ 1854 ř.z. (§§ 26- 28/ a 97-107).

Majitel dolu byl povinen zásadně nahradit vlastníku příslušného pozemku skutečnou škodu a nikoli také ušlý zisk. Ten se nahrazoval pouze v případě škody způsobené úmyslně nebo z hrubé nedbalosti.

Za škody způsobené dolováním na nemovitém majetku třetích osob ručil majitel hory, i když sám horní podnik neprovozoval.

Je tu třeba konstatovat, že i legislativně zajištěná možnost expropriace soukromého majetku ve výjimečných případech inspirovala navrhovatele socializace k úvahám o širší možnosti vyvlastnění soukromého nemovitého majetku za náhradu.

Závěr

Situace v horním průmyslu byla zejména za první Československé republiky velmi komplikovaná. Nelze se tedy divit, že docházelo i v horním průmyslu k pokusům zapojit více dělníky do správy dolů a do spolurozhodování, ev. k návrhům směřujícím k zásahům státu do vlastnických struktur.

Neméně důležitou kapitolou studia horních poměrů po vydání horního zákona v roce 1854, představuje postavení horníků a ostatních zaměstnanců v právu i v reálu. Proto byla v práci zaměřena pozornost i na hornické pracovní právo, hornické pojištění a stávkové hnutí hornictva, ve kterém šlo nejen o zlepšení jejich ekonomické situace, ale i o jejich zapojování do řízení. Jednou z možností zlepšení jejich pozice byly i pokusy nejen z jejich strany zasáhnout do vlastnických struktur v průmyslu.

V tomto kontextu byly právě socializační snahy, zaměřené zvláště na důlní průmysl, a které představovaly nepochybně velmi závažnou kapitolou evropských dějin. Jasně se tu ukázalo, že v zemích, kde se k moci dostaly levicové vlády, pokročilo se v socializačních procesech nejdále. Do sporů se v řešení této otázky dostávaly nejen levicově zaměřené politické strany s pravicovými, ale také sociálně demokratické strany s komunistickými, neboť komunisté měli představy o socializaci často velmi radikální a spojovali mnohdy otázku socializační a sociální se socialismem.

Rozhodující roli zde hrálo také poválečné období, představující oslabené hospodářství, některé podniky byly na pokraji bankrotu. To byl i další důvod, proč některé státy přistoupily k socializaci či zestátnění. S tím se např. setkáváme ve Francii a Anglii.

Poválečná doba v rámci socializace jednotlivých průmyslových odvětví přinesla také řadu návrhů na socializaci dolů. Objevily se například ve Skandinávii, Polsku, Itálii, Rakousku a Nizozemí. Byly tu často spojeny s požadavky dělníků na zlepšení pracovních podmínek.

Socializační snahy v první Československé republice byly zejména ovlivněny socializačními názory zvláště v Německu, Rakousku a Francii. Při srovnání socializace v jednotlivých evropských zemích jasně vyplývá, že německá socializace

postoupila nejdále. Zejména na německé zkušenosti poukazoval u nás ministr veřejných prací Kovařík.

K socializaci důlního hospodářství se zejména u nás pak výrazně přikláněl Karel Engliš. Uváděl základní postuláty, na základě kterých se mohla reforma v uhelném hospodářství uskutečnit. Těmito postuláty byly postulát těžby dostatečné, postulát těžby soustavné a postulát vyvlastnění bez horní renty ve prospěch státu. Dalšími postuláty byly – postulát levnosti cen a postulát sociální.

Výsledkem všech socializačních snah v oblasti důlního hospodářství bylo přijetí několika zákonů – zákon č. 143/1920 Sb., o účasti zaměstnanců při hornictví na správě dolů a jejich podílu na čistém zisku, zákon č. 144/1920 Sb., o závodních a revírních radách při hornictví a zákon č. 145/1920 Sb., o hornických rozhodčích soudech.

Došlo ke zřízení Státních báňských a hutnických závodů, které byly řízeny Ústřední správou podniku při ministerstvu veřejných prací. Do tohoto podniku patřily mimo jiné hnědouhelné doly v Mostě, státní kamenouhelné doly v Porubě a další státní báňské závody v Banské Štiavnici, Kremnici, Rožňavě a Železníku. Stát kontroloval i velkoobchod s uhlím.

Zestátnění v meziválečném představovalo i způsob, jak stát řešil konkrétní ekonomické problémy soukromého sektoru, pokud hrozily sociálními dopady velkého rozsahu. Zestátněním se řešily nebo se snažily řešit i ekonomické problémy soukromého sektoru demokratické státy.

V neposlední míře se socializační tendence prolínaly s pojetím práva, které podle názoru některých autorů jevílo ve své koncepci a obsahu socializační prvky v souladu s pojetím práva, které sociální zaměření prosazovalo.

Připomeňme tu např. i „socializační“ snahy v oboru zemědělském či v oblasti památkové péče.

Použité prameny a literatura

- ADAMOVIČ, K. Zestátnění a socializace uhelných dolů v úrovni Československé republiky. In: Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. 2. *Sborník mezinárodní konference*. Praha 1999, s. 410-414.
- BERÁNEK, J. Úkoly závodních rad. *Rozhledy sociální a právní*. roč. VI. Příloha časopisu *Nazdar* č. 20, 1.června 1932.
- DAZET, G. *Lois collectivistes*. Paris 1907.
- DUGUIT, L. *Les transformation générales de droit privé*. Bordeaux.
- Dějiny zemí Koruny české. II. Praha 1992.
- DROBNÝ, V. *Socialisace půdy*. Praha 1920.
- DUBSKÝ, O. *Sociální otázka a existenční předpoklady Československého státu*. Praha 1919.
- ENGLIŠ, K. *Nový návrh na řešení socializace dolů*. Uhlí č. 8. 1921.
- ENGLIŠ, K. *Světová a naše hospodářská krize: čtyřicet článků z Lidových novin od listopadu 1930 do ledna 1934*. Praha: Borový, 1934.
- FLEISCHNET, J. *Socialisace v praxi*. Praha 1920.
- HOETZEL, J. *Československé správní právo*. Praha 1934.
- HOUSER, J. *Osud socializačních slibů v předmnichovské republice. Právněhistorické studie v předmnichovské republice. Právněhistorické studie I*. 1955.
- HOUSER, J. *K počátkům hornického pojištění za kapitalismu v českých zemích. Právněhistorické studie II*. Praha 1956.
- JANČIK, D., KUBŮ, E. *Nacionalismus zvaný hospodářský*. Praha 2011.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře první republiky (1918- 1929)*. Praha 2000.
- KRATOCHVÍL, J. *Cesta revoluce*. Praha 1922.
- KRČMÁŘ, K. *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna č. 215 Sb. z. a n. Praha 1919*.
- KRČMÁŘ, K. *Právo občanské*. Praha 2014 (pět dílů v jednom svazku- reedice z roku 1926).

KUKLÍK, J. Znárodněné Československo: Od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha 2010.

KUKLÍK, J. a kol. Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století. Praha: Auditorium, 2011.

MASARYK, T. G. Otázka sociální. Praha 1896.

MASARYK, T. G. SVĚTOVÁ REVOLUCE - Za války a ve válce 1914-1918. (svazek připravil SROVNAL, J.) Praha 2005.

MATÝSEK, J. Názory na socializaci v ČSR v letech 1918-1920. Časopis Slezského muzea. 1966, roč. 15, č. 2.

OPAT, J. Filozof a politik T. G. Masaryk 1882- 1893. Praha 1990.

Ottův slovník naučný. První díl. Praha 1888.

PÁLKA, J. Socializácia v mojej továrni. Praha 1920.

PEICHLOVÁ, A. Konfiskační a vyvlastňovací prvek pozemkové reformy v době první republiky.

PEŠKA, Z. Československá ústava a zákony s ní souvislé. I. díl. Praha 1935.

PETERS, J. Uhelné hospodářství v cizině a u nás. Národní listy, č. 268. 28. září 1932.

PICEK, J. Sociální politika - Z úrazového pojišťování. Právo lidu č. 89. 13. dubna 1919.

RÁKOSNÍK, J. Sociální stát v Československu - Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992. Praha 2013.

RÁTH, A. Socializácia práva. Právnik 1921.

ROSSI, K. Záležitost bratrské pokladny Libišínské. Světlo, Orgán svobodomyšlných. Roč. XXIX, č. 15. 3. srpna 1906.

RYCHLÍK, M. Hornictví je stále progresivní obor. Lidové noviny 11. června 1914.

Slovník veřejného práva československého. Sv. I. Reprint Praha 2000.

SRB, F., PEŠKOVÁ, H. Velká stávková horníků roku 1932. Praha 1952.

SURKA, A. K reformě horního práva. Finanční listy č. 28.

VEBR, L. Mostecká stávková 1932. Praha 1955.

VOHRYZEK, H. Stát a uhlí. Praha 1919.

VRBENSKÝ, B. *Vývoj otázky znárodnění a socialisace dolů*. Praha 1922.

Právní předpisy

zákon o zabrání velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna č. 215 Sb. z. a n.
zákon o obstarání velkostatků z roku 1918
zákon o bratrských pokladnách č. 127/ 1889 ř. z.
zákon o závodních a revírních radách
zákon o závodních radách ze 4. února 1920
zákon č. 337/1920 Sb.
zákon č. 32/1920 Sb.
zákon týkající se obstarání horního majetku z roku 1935
zákon č. 77/1871
zákon č. 57/1928 Sb.
zákon z 29. července (rok) 389/1919 St. G.–B1.
zákon o závodních výborech (přiját 15. května 1919)
zákon o závodních výborech (č. 339/1921 Sb.)
zákon č. 309/1920 Sb.
zákon č. 309/1921 Sb.
zákon č. 26/1920 Sb.
horní zákon č. 146/ 1854 ř.z.
zákon č. 143/1920 Sb., o účasti zaměstnanců při hornictví na správě dolů a jejich podílu na čistém zisku
zákon č. 144/1920 Sb., o závodních a revírních radách při hornictví
zákon č. 145/1920 Sb., o hornických rozhodčích soudech.
zákon č. 132/1920 Sb.
zákon č. 142/1920 Sb.
zákon č. 296/1921 Sb., kterým se pozměnil zákon č. 260/ 1920 Sb. o úpravě uhelného hospodářství
úrazový zákon č.1/1887 ř.z.
zákon č. 127/ 1889 ř.z.
zákon č. 523/ 1917 ř.z.
zákon č. 11/1918 Sb.
zákon o obstarání velkostatků č. 32/1918 Sb.
přídělový zákon č. 81/1920 Sb.
náhradový zákon č. 329/1920 Sb.
záborový zákon č. 215/1919 Sb.
zákon č. 330/1919 Sb.
zákon č. 32/1918
zákon č. 242/1922 Sb.
zákon č. 115/1884 ř.z.
zákon č. 5/1920 ř.z.,
zákon, č. 81/1901 ř.z.
zákon č. 237/1911 ř.z.
zákon č. 91/1918 Sb.
zákon č. 169/1927 Sb.
německý zákon o socialisaci z 23. března 1919, č. 68/1919 ř.z.

rakouský občanský zákoník z roku 1811
Výmarská ústava (Německo)
zákon z 25. května 1919 (Rakousko)
nařízení c.k. Revírního úřadu v Slaném ze dne 21. října 1905 č. 4225.
ministrské nařízení ze dne 11. září 1889 č. 149 ř.z.
nařízení č. 51/1855 ř.z.
nařízení veškerého ministerstva ze dne 29. července 1916 ř.z. č. 245
císařské nařízení č.80/ 1914 ř.z.
nařízení vlády č. 434/1920 Sb.
nařízení vlády republiky Československé ze dne 5. července, č. 432/1920 Sb.
nařízení vlády č. 51/1855 ř.z.
nařízení č. 25/1884 ř. z.

Internetové stránky

opis zprávy-č.j.ČGS/07/0038-
www.geology.cz/extranet/onsa/historie/listiny/1921_presidium.pdf
www.geology.cz/extranet/onsa/historie/listiny/1921_presidium.pdf
www.geology.cz/extranet/publikace/online/publikace-o-cgs/4_1928-komplet.pdf
www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t.1124_00.htm
<http://www.das-mcp.cz/muzeum/files/vestniky/ve0903.pdf>
www.psp.cz.

Jiné zdroje

Soukromý archiv prof. JUDr. PhDr. Karoliny Adamové, DSc.

SURKA, A. K reformě horního práva. Finanční listy č. 28. 13. červenec 1913.

Stenografické zprávy českého sněmu zemského. Zpráva 1892-1893. Zpráva VI. sezení výročního zasedání českého sněmu dne 23. 9. 1892

Stenografický protokol rakouské poslanecké sněmovny 24. schůze XVII. zasedání dne 22. 10. 1907

Urtext zu der auf Seite 36152 bis 36154 des stenogr. Protokolles des Abgeordnetenhauses XVII. Session, enthaltenen Übersetzung.

Urtext tu der auf Seite 36523 bis 36535 des stengr. Protokols des Abgeordnetenhauses, XVII.Session, enthaltenen Übersetzung.

Urtext zu der auf Seite 36620 des stenogr. Protokolls des Abgeordnetenhauses , XVII.Session, enthaltenen Übersetzung.

Boj libušínských horníků a sociální demokraté Rovnost-list české strany národně sociální pro II. volební okres v Čechách, č. 33. 25. srpna 1906.

Urtext zu der auf Seite 41420 und 41421 des stenogr.Protokolle des Abgeordnetenhaus XVII. Session, enthaltenen Übersetzung.

Urtext zu der auf Seite 41417 bis 41420 des stenogr.Protokolle des Abgeordnetenhauses XVII.Session, enthaletenenen Übersetzung.

Pamětní list Státního geologického ústavu z 13. prosince 1918.

Die Socialisierung der Bergwerke in Deutschland. Prager Tgblatt 22. ledna 1919.

Srv. Zprávy Uhelné rady československé. Sv. I. Praha 1921.

Právo lidu 4. června 1919.

Národní listy č. 91. r. šedesátý první, 3. dubna 1921.

Sestátnění dolů v Anglii. Právo lid 25. 6. 1919.

Zprávy Uhelné rady Československé.

Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období.2.zasedání. Tisk č. 649.

Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1920. I. volební období, 2.zasedání. Tisk č. 70.

ADAM, V. Jak znárodnit doly. České slovo 7. července 1932..

ADAM, V. Těžařstvo e jeho podstata. Národní politika 15. 5. 1909.

České slovo. 3. dubna 1932.

NS RSČ 1929-1935, PS 313.

Věstník Akademie práce Nová Práce č. 10 a 11. roč. II.

Nová Práce. Socialisace II. 1920.

Několik slov o socialisaci práva soukromého. Právník 1918, s. 110-112.

Hrozí nová hornická stávká v Poledním listu ze dne 22. 11. 1932 podepsaný iniciálami J. de R.

Resumé

During the first Czechoslovak republic the situation in mining industry was very complicated. It is no surprise that even here attempts were made to include the workers more in mines management and co-decision-making, and proposals were made to have the state intervene in mine ownership structures.

Equally important chapter in studying mining circumstances after the enactment of the Mining Act of 1854 concerns the status of miners and other employees in law and in reality. Therefore this work also focuses on mining labour law, miner insurance and miner strike movement aiming at both improvement of their economic situation and on their involvement in management. The possibilities for improving their position also included attempts from their and other sides to interfere in ownership structures of the industry.

In this context emerged attempts at socialisation, focused mainly on mining industry and representing undoubtedly a very serious chapter in European history. It clearly shows that countries where left-wing governments came to power made the greatest progress in socialisation. In this issue, not only the left-leaning parties were in conflict with right-wing ones, but also social democrats with communists who often had very radical ideas of socialisation, linking the issue of socialisation with the social issue and socialism.

The crucial role here is played by the post-war period, representing a weakened economy with some companies on the verge of bankruptcy. That was another reason why some states proceeded to socialization or nationalization, as witnessed for example in France and England.

In the framework of socialisation of individual industrial sectors, the post-war period also brought about a range of proposals to socialise mines. Such proposals were made in Scandinavia, Poland, Italy, Austria, and Netherlands, often accompanied by requests of the workers to improve the working conditions.

Socialisation efforts in the first Czechoslovak Republic were particularly influenced by the views of socialization in Germany, Austria, and France. The comparison of socialisation in different European countries clearly shows that the German socialisation had the greatest progress. In Czechoslovakia, it was especially František Kovařík, the Minister of Public Works, who pointed out the German experience.

Karel Engliš was strongly inclined to socialisation of mining industry. He laid out basic postulates the reform of coal industry could be based on. These postulates were the postulate of sufficient mining, the postulate of constant mining, and the postulate of expropriation with no mining rent to the benefit of the state. Other postulates included the postulate of low prices and the social postulate.

All socialisation efforts in mining industry lead to adoption of several Acts: Act No. 143/1920 Sb. on Mining Employee Participation in Mine Management and on Net Profits, Act No. 143/1920 Sb. on Mining Company and Mining District Councils, and Act No. 143/1920 Sb. on Mining Courts of Arbitration.

State Mining and Smelting Works were established, managed by Central company management at Ministry of Public Works. This company included, among others, brown-coal mines in Most, state quarry and mines in Poruba and other state mining establishments in Banská Štiavnica, Kremnica, Rožňava, and Železník. The state was also in control of coal wholesale trade.

In the interwar period, the expropriation was also a way for the state to deal with specific economic problems of private sector, if these threatened to have vast social impact. Expropriation was also used by democratic states (in attempt) to solve economic problems of private sector.

Finally, socialisation tendencies reflected the nature of law that, as seen by some authors, included an enforced social focus. At this point we can also mention “socialisation” efforts in agriculture or in care for historical monuments.